การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชภายใต้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลฑิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ (พ.ศ. 2453 - 2468)

ปริญญานิพนธ์

ของ

ชาลี ศิลปรัศมี

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
กุมภาพันธ์ 2529

คำอุทิศ

ขอประทานกราบบังคมทูล อุทิศถวาย ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แด่ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ที่ได้โปรดประทานนามสกุล "ศิลปรัศมี" ให้กับต้นตระกูลของผู้วิจัย เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2460 ณ วัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช

ชาลี ศิลปรัศมี

ประกาศคุณูปการ

กราบทูลขอบพระทัย พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรณ์มงคลการ ที่โปรดประทานการสัมภาษณ์ในข้อมูลส่วนพระองค์ของ "สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์"

ทูลขอบพระทัย ม.จ.เฉลิมศึก ยุคล ที่ได้โปรดให้คำแนะนำและเสด็จนำไปสัมภาษณ์บุคคลผู้ใกล้ชิดสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ เช่น อาจารย์กุมุท จันทร์เรือง และคุณหญิงชื้น ศิลปบรรเลง บุตรธิดาของหลวงพรหมเปรียา (กลิ่น) พระพี่เลี้ยงสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ และหลวงคเชนทรามาทย์ อดีตมหาดเล็กรัชกาลที่ ๖ และปลัดกรมเวรวิเศษ ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ในขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

ขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ณรงค์ พ่วงพิศ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาติชาย พณานานนท์ อาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสองที่ได้ตรวจแก้ไขปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี และขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ถนอม อานามวัฒน์ ที่ได้กรุณาเป็นกรรมการสอบปากเปล่า

ชาลี ศิลปรัศมี

สารบาญ

บทที่ หน้า

บทที่	หน้า

บัญชีตาราง

ตาราง หน้า

บทนำ

คาบสมุทรมลายูซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภาคใต้ของประเทศไทยในปัจจุบัน เป็นที่สนใจของชาวยุโรปมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ ดังจะเห็นได้จากการที่โปรตุเกสมายึดครองมะละกาเป็นที่มั่นทางยุทธศาสตร์และศูนย์กลางการค้าในปีพ.ศ. ๒๐๕๔ แล้วได้ส่งทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีกับอยุธยา ซึ่งเคยเป็นผู้ปกครองมะละกามาก่อน และในเวลาเดียวกันมะละกาก็ยังยอมรับอำนาจของอยุธยาอยู่[1] ต่อมาโปรตุเกสได้ขออนุญาตไทยตั้งสถานีการค้าที่อยุธยา ปัตตานี และ นครศรีธรรมราช ซึ่งสองเมืองหลังอยู่ใต้อำนาจของอยุธยา[2] นอกจากนี้ไทยยังอนุญาตให้ฮอลันดาตั้งสถานีการค้าที่ไทรบุรี ภูเก็ต นครศรีธรรมราช และสงขลา ในพ.ศ. ๒๑๔๙[3] อนุญาตให้อังกฤษตั้งศูนย์การค้าที่ปัตตานี สงขลา นครศรีธรรมราชในปีพ.ศ. ๒๑๕๕ ในสมัยพระเจ้าทรงธรรม[4] และฝรั่งเศสตั้งสถานีการค้าที่สงขลาในปีพ.ศ. ๒๒๒๓[5]

ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (จากพ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) ในปีพ.ศ. ๒๒๒๖ ไทยได้-

---

[1]พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ ตอน ๑ หน้า ๔๕๐

[2]สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า ๑๐

[3]ไพฑูรย์ มีกุศล ประวัติศาสตร์ไทย ๑ หน้า ๒๑๘ (อ้างอิงมาจาก พลเรือตรี แชน ปัจจุสานนท์ ประวัติทหารเรือไทย หน้า ๑๙)

[4]จันทร์ฉาย ภัคอธิคม ประวัติศาสตร์ไทย ๑ หน้า ๒๐๐ (อ้างอิงมาจาก บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๒)

[5]ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑๙ ภาคที่ ๓๒ หน้า ๑๖๕

เสนอยกเกาะหนึ่งในปัตตานีให้เป็นถิ่นการค้า และสร้างป้อมปราการให้เหมือนป้อมเซนต์ ยอร์จ ที่มัทราสในอินเดียต่ออังกฤษ[1] เพื่อกีดกันอำนาจของฮอลันดาที่มีทีท่าว่าจะยึดครองเมืองปัตตานี และยืมมืออังกฤษปราบปรามปัตตานีที่กำลังก่อการขบถในขณะนั้น แต่อังกฤษปฏิเสธเพราะไม่ต้องการสินค้าพื้นเมืองมากนัก เพียงแต่ต้องการซื้อดีบุกในเมืองชุมพร ไชยา พัทลุง ปัตตานี เท่านั้น[2] อีกอย่างหนึ่งอังกฤษไม่ชอบระบบการผูกขาดการค้าของกรมพระคลังสินค้า และได้กล่าวว่า "พระเจ้ากรุงสยามทรงเสแสร้งทำเป็นทรงพระกรุณาต่อชาวอังกฤษ แต่โดยแท้ที่จริงแล้วอยากจะให้พวกเราเดินทางออกไปเสีย"[3] หลังจากนั้นอีก 13 ปี ไทยกับอังกฤษก็กระทบกระทั่งกันที่เมืองมะริด จนเกิดเป็นสงครามขึ้น เพื่อแย่งชิงผลประโยชน์การค้าและสิทธิการครอบครองเมืองมะริด

เมื่ออังกฤษเข้ามามีอิทธิพลในคาบสมุทรมลายูอีกครั้งหนึ่ง โดยการเช่าเกาะปีนังแล้วเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นเกาะปริ๊น ออฟ เวลส์ (Prince of Wales Island) กับโปรวินส์ เวลเลสเลย์ (Province Wellosley) จากไทรบุรีในปี พ.ศ. 2343 และ พ.ศ. 2354 ตามลำดับ ทำให้อังกฤษมีผลประโยชน์จากสินค้าพวกอาหารจากไทรบุรีส่งไปปีนังของอังกฤษ ซื้อเกาะสิงคโปร์จากสุลต่านยะโฮร์ในปี พ.ศ. 2367 และได้มะละกาจากฮอลันดา โดยการแลกเปลี่ยนเมืองต่าง ๆ

---

[1]พลับพลึง มูลศิลป์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ถึงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. 2199 – 2246) หน้า 59

[2]ไพฑูรย์ มีกุศล ประวัติศาสตร์ไทย 1 หน้า 228 (อ้างอิงมาจากพลเรือตรีแชน ปัจจุสานนท์ ประวัติการทหารเรือไทย หน้า 19)

[3]จันทร์ฉาย ภัคอธิคม ประวัติศาสตร์ไทย 1 หน้า 315 – 317 (อ้างอิงมาจาก บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2 หน้า 18 ของกรมศิลปากร)

ของอังกฤษในหมู่เกาะสุมาตรา ทำให้อังกฤษเข้ามามีอำนาจอย่างสมบูรณ์ในคาบสมุทรมลายูตอนล่างทั้งหมด[1] เพราะกระทรวงต่างประเทศและกระทรวงอาณานิคมของอังกฤษเชื่อว่า "ใครก็ตามที่ได้เป็นเจ้าของคาบสมุทรมลายูจะเป็นผู้ควบคุมตะวันออกไกล"[2] ซึ่งหมายถึงการควบคุมคอคอดกระในบริเวณใดบริเวณหนึ่งในคาบสมุทรนี้ จะทำให้สิงคโปร์อันเป็นศูนย์กลางทางยุทธศาสตร์และเศรษฐกิจจะด้อยลงไปครึ่งหนึ่ง[3]

จะเห็นได้ว่าเมื่ออังกฤษกลับมามีอิทธิพลในคาบสมุทรนี้อีก ในยุคการแสวงหาอาณานิคมย่อมส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและความปลอดภัยของดินแดนของไทยในบริเวณหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ติดต่อกับรัฐมลายูที่เป็นประเทศราชของไทย เช่น สงขลา พัทลุง ปัตตานี ภูเก็ต นครศรีธรรมราช เป็นต้น เพราะการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ยังหละหลวมอยู่มาก เจ้าเมือง กรมการเมือง มีอิสระจากการควบคุมของรัฐบาลกลางมากเกินไป เมื่ออังกฤษแสดงท่าที่ว่าจะเข้ามามีบทบาทในสงขลา ปัตตานี ภูเก็ตและนครศรีธรรมราชเหมือนในสมัยอยุธยาจึงทำให้หัวเมืองเหล่านี้อยู่ในฐานะล่อแหลมต่ออันตราย[4] ซึ่งรัฐบาลกลางจะต้องหาทางแก้ไขโดยด่วน ในบรรดาหัวเมืองปักษ์ใต้ของไทยเหล่านี้เมืองนครศรีธรรมราชนับว่ามีความสำคัญมาก ทั้งนี้เพราะเหตุว่า นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาแล้วที่นครศรีธรรมราชได้เข้ามา

---

[1]ณรงค์ นุ่นทอง การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยพระยาสุขุมนัยวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2439 - 2449) หน้า 4

[2]ผะอบ จึงแสงสถิตย์พร ปัญหาการขุดคอคอดกระ (พ.ศ. 2394 - 2482) หน้า 208 (อ้างอิงมาจาก "C.O. to F.O." February 28, 1896, F.O. 412/45)

[3]ก.

[4]ณรงค์ นุ่นทอง ค.ค. หน้า 4

มีบทบาทในการควบคุมเส้นทางการค้าที่ผ่านช่องแคบมะละกาทั้งหมด[1] บรรดาพ่อค้าต่างชาติที่ผ่านช่องแคบมะละกาได้รู้จักเมืองท่าต่าง ๆ ในภาคใต้ของไทยเป็นอย่างดี เช่น ตะกั่วป่า ตรัง ภูเก็ต ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา และปัตตานี ว่า เป็นท่าเรือที่สำคัญของภูมิภาคนี้มาตั้งแต่สมัยโบราณ[2] ในสมัยพระเจ้าอู่ทองกษัตริย์พระองค์แรกแห่งกรุงศรีอยุธยาได้นครศรีธรรมราชไว้เป็นประเทศราช แต่พ..องค์ก็ได้ทรงมอบอำนาจให้นครศรีธรรมราชเป็นผู้ปกครองหัวเมืองมลายู[3] จึงเห็นได้ว่า นครศรีธรรมราชมีความสำคัญต่อราชธานีมาก จึงได้รับความไว้วางใจให้ควบคุมดูแลหัวเมืองภาคใต้จากพระมหากษัตริย์ของรัฐบาลกลางตลอดมา ดังนั้นเมื่อนครศรีธรรมราชอ่อนแอลงจนเพลี่ยงพล้ำแก่ศัตรู ราชธานีก็จะส่งกองทัพไปป้องกันเมืองนครศรีธรรมราชไว้ เช่น ในปี พ.ศ. 2144 ในสมัยสมเด็จพระนเรศวร นครศรีธรรมราชได้รับข่าวจากโจรสลัด "ลักปหม่าหนา" ที่เคยมาตีเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อ 3 ปีที่แล้วว่า จะมาปล้นเมืองให้ได้ให้หาทางป้องกันเมืองไว้ให้ดี ทางเมืองนครศรีธรรมราชเห็นว่า จะสู้ศึกครั้งนี้ไม่ได้จึงส่งสาส์นไปยังกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระรามราชท้ายน้ำ ทหารเอกที่มีฝีมือเข้มแข็งไปเป็นเจ้าเมือง ให้ขุนเยาวราชไปเป็นปลัดเมือง พร้อมกับกองทัพส่วนหนึ่ง จนสามารถปราบโจรสลัดมลายูลงได้ เป็นต้น[4] แต่เวลาใด

---

[1]สงบ ส่งเมือง <u>ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยกรุงธนบุรีกับกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น</u> หน้า 15

[2]สืบแสง พรหมบุญ <u>ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย</u> หน้า 80

[3]<u>พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหอสมุดแห่งชาติ</u> หน้า 2

[4]วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช <u>รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช</u> หน้า 180

ที่ราชธานีอ่อนแอลง เช่น เกิดสงครามกลางเมืองหรือทำศึกกับพม่า นครศรีธรรมราช มักจะถือโอกาสแข็งเมืองที่จะปกครองตนเอง โดยไม่ขึ้นกับราชธานีอีกดังเช่น ใน พ.ศ. 2232 สมเด็จพระเพทราชารับสั่งให้พระยารามเดโช เจ้าเมือง นครศรีธรรมราชไปเฝ้าเพื่อแสดงความจงรักภักดีในโอกาสที่เปลี่ยนแผ่นดินใหม่ แต่พระยารามเดโชขัดพระราชประสงค์ เพราะเข้าใจว่า สมเด็จพระเพทราชา แย่งราชสมบัติ สมเด็จพระเพทราชาจึงรับสั่งให้พระยาสุรสงครามยกกองทัพมาจับ พระยารามเดโชประหารชีวิตเสีย[1] และหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 นครศรีธรรมราชก็ตั้งตนเป็นรัฐอิสระเรียกกันทั่วไปว่า ชุมนุม เจ้าพระยานคร พระเจ้าตากสินยกทัพบกทัพเรือมาปราบได้ในปี พ.ศ. 2312 แล้วคุมตัวเจ้าพระยานคร (หนู) ไปไว้ที่กรุงธนบุรี แต่ในปีพ.ศ. 2319 ก็โปรดเกล้าฯ ให้กลับมาครองนครศรีธรรมราชอีกในฐานะ "พระเจ้านครศรีธรรมราช เจ้าขัณฑสีมา" มีเกียรติยศเสมอเจ้าประเทศราช มีสิทธิ์ตั้งพระยามหาอำมาตย์ และจตุสดมภ์ได้เหมือนเมืองหลวง มีอำนาจควบคุมดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งหมดแทน สมุหกลาโหม[2] ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์ นครศรีธรรมราช มีฐานะเป็นเมืองพระยามหานคร ได้ร่วมมือกับกองทัพจากราชธานีไปตีเมืองปัตตานี ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู ที่แข็งเมืองมาแต่เสียกรุงให้กลับมาเป็นประเทศราช ของไทยอีก โดยมีนครศรีธรรมราชเป็นผู้ควบคุมแทนราชธานีดังเดิม

ยามใดที่ราชธานีอ่อนกำลังลง หัวเมืองประเทศราชมักจะถือโอกาสกระด้าง กระเดื่องต่อรัฐบาลกลางทุกครั้ง กว่ากองทัพจากราชธานีไปถึงเหตุการณ์ก็มักจะบานปลายจนสร้างความเสียหายให้หัวเมืองภาคใต้มากมายแล้วเสมอ เพราะการที่หัวเมือง ประเทศราชมลายูเหล่านี้ยอมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรไทย ก็ด้วยความยำเกรงใน

---

[1] พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ หน้า 236

[2] ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 53 เล่ม 13 หน้า 94

อำนาจที่เข้มแข็งกว่าและสามารถเป็นที่พึ่งยามที่ตนมีข้าศึกศัตรูได้เท่านั้น อาจจะเป็นเพราะว่า ตนมีพื้นฐานทางขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม เช่น เชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ที่แตกต่างออกไปจากราชธานีอยู่แล้วก็ได้ ซึ่งจะเป็นแรงสนับสนุนที่ดีจากประชาชนเพื่อที่จะตั้งตนเป็นอิสระ สำหรับนครศรีธรรมราช แม้ว่าจะเคยเป็นประเทศราชมาก่อนก็มีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมเช่นเดียวกับราชธานี เพราะแม้แต่ราชธานีเองก็ได้รับอิทธิพลศาสนาพุทธไปจากนครศรีธรรมราชมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เพราะฉะนั้นราชธานีและนครศรีธรรมราชจึงมีความสนิทสนมกันดีกว่าหัวเมืองประเทศราชมลายูแน่นอน ประกอบกับทำเลที่ตั้งของนครศรีธรรมราชเองก็เป็นศูนย์กลางของภาคใต้ที่จะคุมอำนาจทั้งภาคใต้ตอนบนและภาคใต้ตอนล่างกับทั้งสองฟากคาบสมุทรได้ดีกว่าเมืองอื่น ๆ รัฐบาลกลางจึงได้ให้นครศรีธรรมราชเป็นตัวแทนในการควบคุมหัวเมืองปักษ์ใต้อื่น ๆ ตลอดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย

การเข้ามามีอำนาจในแหลมมลายูของอังกฤษในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทำให้ความผูกพันของหัวเมืองประเทศราชที่มีต่อราชธานีน้อยลง เพราะนครศรีธรรมราชที่เป็นตัวแทนราชธานีมีผู้ปกครองที่ไม่เข้มแข็งพอในการปกครองตั้งแต่สมัยหลังเจ้าพระยานคร (น้อย) เป็นต้นมา หัวเมืองในบังคับบัญชาจึงมีท่าทีว่ากระด้างกระเดื่อง คือ ปัตตานี หนองจิก ยะหริ่ง ยะลา สายบุรี ระแงะ รามัน ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู ปะลิส[1] เมื่อมีอังกฤษซึ่งเป็นชาติยุโรปที่ยอมรับกันว่า มีวิทยาการในด้านการเมืองการปกครอง การทหารที่ทันสมัยกว่าไทยมาคอยตอกลิ่มความแตกแยกให้กับหัวเมืองเหล่านี้ โดยหวังครอบครองคาบสมุทรมลายูตั้งแต่บางสะพาน ประจวบคีรีขันธ์ลงไปด้วยแล้ว[2] หัวเมืองเหล่านี้ก็ยิ่งมีปฏิกริยาต่อราชธานี และการควบคุมของ

---

[1]วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช <u>ประวัติและโบราณคดีนครศรีธรรมราช</u> หน้า 108

[2]ผะอบ จึงแสงสถิตย์พร <u>ปัญหาการขุดคอคอดกระ</u> (พ.ศ. 2394 - 2482) หน้า 5 (อ้างอิงมาจาก "C.O. to F.O." February 28, 1896,

นครศรีธรรมราชจนปรากฏชัด โดยเฉพาะนครศรีธรรมราชตัวแทนราชธานีที่ปัตตานีมองเห็นว่ามีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน สาเหตุที่แหลมมลายูเป็นที่หมายปองของชาติมหาอำนาจตะวันตกมากก็เพราะมั่งคั่งไปด้วยแร่ดีบุก ยางพารา ข้าว ป่าไม้รวมทั้งมีเมืองท่าที่สำคัญหลายเมืองที่เป็นชุมทางการเดินเรือ เช่น ยะหริ่ง ปัตตานี สงขลา นครศรีธรรมราชในคาบสมุทรตะวันออกและมีเมืองท่าสายบุรี ภูเก็ต ตะกั่วป่า กลันตัน ในคาบสมุทรตะวันตก[1] ดังนั้นเมื่อฝรั่งเศสพยายามเสนอตัวเข้ามาขุดคอคอดกระกับไทยในปี พ.ศ. 2425 และหลายครั้งต่อมา[2] อังกฤษจึงพยายามกีดกันอย่างเต็มที่ทั้งทางการเมืองและการทูต จนไทยไม่มีอิสระพอที่จะดำเนินการได้ตามลำพัง จนต้องทำอนุสัญญาลับ พ.ศ. 2440 กับอังกฤษ[3] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงหัวเมืองปักษ์ใต้เสียใหม่เป็น 2 บริเวณ ๆ แรกคือ คาบสมุทรมลายูตะวันตกมีเมืองพัทลุง ตรัง สตูล ไทรบุรี อยู่ในการปกครองของสงขลาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ โดยยกฐานะเมืองสงขลาให้เป็นเมืองชั้นโท[4] ต่อมาเจ้าเมืองสงขลาและปลัดเมืองเกิดแย่งชิงผลประโยชน์ในเมืองที่ตนปกครอง ทำให้มีความขัดแย้งกับเจ้าเมืองที่ถูกปกครองเหล่านั้น ปัตตานี ตรังกานู และปะลิส จึงขอพระบรมราชานุญาตขึ้นกับกรุงเทพฯ

---

[1]สมใจ ไพโรจน์ธีรรัชต์ <u>บทบาทของประเทศมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว</u> หน้า 19

[2]<u>ถ</u>. หน้า 20

[3]กจช.เอกสารรัชกาลที่ 5 ยธ. 5.5/27 <u>กรมหลวงเทวะวงศ์ฯ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว</u> ที่ 340/8089 วันที่ 23 พฤศจิกายน ร.ศ. 125

[4]<u>ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ</u> เล่ม 2 หน้า 5

โดยตรงทำการปกครองตนเอง ยกเว้นภาษีอากรให้แก่กรมการเมือง ญาติพี่น้องและพรรคพวกของตนก็ยิ่งทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนขึ้นไปอีก[1]

ในขณะเดียวกันข้าหลวงอังกฤษที่มาประจำที่สิงคโปร์ทุกคนมักจะโจมตีไทยว่าไม่ปรับปรุงการคมนาคมในหัวเมืองภาคใต้ให้ทันสมัยเหมือนกับหัวเมืองมลายูของอังกฤษเป็นการขัดขวางความเจริญของประชาชาติตามความรู้สึกของตะวันตกที่เชื่อว่าตนมีอารยธรรมเหนือกว่าชาวเอเชียและเข้ามาแทนที่สเปนและโปรตุเกสในแหลมมลายูที่มหาอำนาจอื่น ๆ ก็ต้องการ การได้พม่าและแหลมมลายูตอนล่างจึงเป็นแรงผลักดันประการหนึ่งของอังกฤษที่พยายามครอบครองภาคใต้เพื่อเชื่อมพม่าตอนล่างกับภาคใต้ตอนบนที่เส้นรุ้ง 11 องศาเหนือ โดยจะเข้าครอบครองรัฐอิสระที่เป็นหัวเมืองประเทศราชของไทยเสียก่อนคือ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู ปะลิส ที่อยู่ในการควบคุมของสงขลาและนครศรีธรรมราชให้มากขึ้น โดยเข้ามาแทรกแซงการปกครองและลงทุนทำกิจการค้าทางการเกษตร เหมืองแร่ ยางพารา ป่าไม้ในรัฐเหล่านี้

ฝ่ายไทยรู้เท่าทันนโยบายการรุกรานของอังกฤษที่กำลังแผ่ขยายลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นอย่างดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ไทรบุรีแยกตนออกมาเป็นอิสระจากการปกครองของนครศรีธรรมราชยกฐานะขึ้นเป็นหัวเมืองชั้นเอก แต่งตั้งเจ้าเมืองขึ้นเป็นเจ้าพระยาเทียบเท่าเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ เพื่อเป็นรัฐกันชนกับพื้นแผ่นดินไทยแท้ ๆ[2] ในขณะเดียวกันก็มองหาลู่ทางที่จะให้หัวเมืองประเทศราชอื่น ๆ มาขึ้นกับรัฐบาลกลางโดยตรงมากขึ้น

---

[1]กจช.เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.14/98 <u>พระบรมราโชวาทพระราชทานเจ้าพระยาเทเวศร</u> วันที่ 22 เมษายน ร.ศ. 113

[2]แถมสุข นุ่มนนท์ <u>การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1900 – 1909</u> หน้า 5

จึงโปรดเกล้าฯ ให้หัวเมืองปักษ์ใต้ทั้งหมดที่ขึ้นกับสมุหกลาโหมมาตั้งแต่สมัยอยุธยา มาขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยที่จัดตั้งขึ้นใหม่ จากการจัดแบ่งส่วนราชการที่มีอยู่เดิมออกเป็น 12 กระทรวง ตามแบบยุโรปในปี พ.ศ. 2431[1] โดยมีกรมหมื่นดำรงราชานุภาพทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นองค์แรกพร้อมกับมีรับสั่งว่า "ให้จัดการแก้ไขการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้โดยด่วน"[2] ซึ่งกรมหมื่นดำรงราชานุภาพได้กราบบังคมทูลในเวลาต่อมาว่า "หากให้ดีที่สุดแล้วควรจะมีข้าหลวงใหญ่ที่มีบรรดาศักดิ์สูง มีความเข้มแข็งและความสามารถมีอำนาจเต็มในการปกครอง ในขณะเดียวกันก็เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ไปตั้งอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราชโดยมีข้าหลวงรองที่ชุมพร ภูเก็ต สงขลา แห่งละหนึ่งคนเป็นผู้ช่วยจัดการทะนุบำรุงหัวเมืองทั้งหน้านอกหน้าในให้เสมอหน้ากัน"[3] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้รวมรวมหัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตกที่มีเมืองภูเก็ต กระบี่ ตรัง ตะกั่วป่า พังงา ระนอง ขึ้นเป็นมณฑลภูเก็ตในปี พ.ศ. 2438 รวบรวมเมืองชุมพร ไชยา หลังสวน และเมืองกาญจนดิษฐ ขึ้นเป็นมณฑลชุมพรในปี พ.ศ. 2439[4] รวบรวม

---

[1]สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพและพระยาราชเสนา <u>เทศาภิบาล</u> หน้า 9

[2]กจช.เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 47/4 <u>พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ</u> วันที่ 14 มกราคม ร.ศ. 114

[3]กจช.เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 47/4 <u>หนังสือกราบบังคมทูลของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ</u> วันที่ 25 เมษายน ร.ศ. 115

[4]กจช.เอกสารรัชกาลที่ 5 <u>พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว</u> ภาค 3 กรณีชายแดนต่าง ๆ หน้า 3

เมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา และบริเวณ 7 หัวเมืองของปัตตานีขึ้นเป็นมณฑลนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2439[1] และรวบรวมหัวเมืองมลายู คือ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู ปะลิส ขึ้นเป็นมณฑลไทรบุรีในปี พ.ศ. 2440[2]

ในระยะเวลาที่ประกาศตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชนี้ พระวิจิตรวรสาส์น ที่ได้โปรดเกล้าฯ ให้เป็นข้าหลวงพิเศษไปจัดราชการเมืองสงขลา นครศรีธรรมราชและพัทลุง เป็นบุคคลที่ "จัดการบ้านเมืองได้เรียบร้อยเป็นที่นิยมของอาณาประชาราษฎร"[3] จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเป็นพระยาสุขุมนัยวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นคนแรก[4] การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของพระยาสุขุมนัยวินิตที่มีเมืองขนาดใหญ่ 3 เมือง คือ สงขลา พัทลุงและนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะนครศรีธรรมราชและปัตตานีซึ่งถือตนว่า เคยมีอดีตอันรุ่งโรจน์ในคาบสมุทรนี้มาก่อนและมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน มักจะมีการขัดแย้งกระทบกระทั่งกันอยู่เสมอ ดังนั้นการรวมปัตตานีเข้ามาอยู่ใต้การปกครองของนครศรีธรรมราชที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน จึงมักจะมีปัญหากันอยู่เสมอตลอดระยะเวลา 10 ปี (พ.ศ. 2439 - 2449) ที่พระยาสุขุมนัยวินิตมาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล เพราะตามสภาพความเป็นจริงแล้วชาวเมืองในบริเวณเจ็ดหัวเมืองรังเกียจข้าราชการไทยที่รัฐบาลส่งไป

---

[1]"เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลาและหัวเมืองแขกทั้ง 7 เป็นมณฑลนครศรีธรรมราช" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 13 แผ่นที่ 30 วันที่ 28 ตุลาคม ร.ศ. 115

[2]กจช.เอกสารรัชกาลที่ 5 <u>พระราชหัตถเลขาฯในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว</u> ภาค 3 กรณีชายแดนต่าง ๆ หน้า 4

[3]กจช.เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 23/50 <u>คำกราบบังคมทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ</u> วันที่ 24 กันยายน ร.ศ. 115

[4]"แจ้งความกระทรวงมหาดไทย" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่มที่ 13 แผ่นที่ 30 วันที่ 28 ตุลาคม ร.ศ. 115 หน้า 340

ปกครองมาก จนมีการขุดรอยเท้าทิ้งหรือเอาไม้เรียวคอยเฆี่ยนเงาเวลาข้าราชการไทยเดินผ่าน ดังนั้นเมื่อมีการประกาศใช้ข้อบังคับการปกครองบริเวณ 7 หัวเมือง ร.ศ. 120 จึงปรากฏว่า เจ้าเมืองอิสลามแสดงการขัดขืนต่อข้อบังคับ[1] ซึ่งเท่ากับเป็นการขบถต่อรัฐบาลกลางโดยตรง[2] จึงสามารถสรุปผลงานการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของพระยาสุขุมนัยวินิตได้ดังนี้[3]

1. ความกระด้างกระเดื่องของเจ้าเมือง กรมการเมือง ที่เคยมีอำนาจมาในระบบการปกครองแบบกินเมืองมาก่อน มีฐานะกึ่งเจ้ากึ่งสามัญชนเพราะสืบตำแหน่งเจ้าเมืองตามเชื้อสายตระกูล ไม่คุ้นเคยกับการปกครองแบบใหม่ที่มีสามัญชนมาเป็นหัวหน้า จึงพยายามขัดขวางการปฏิบัติงานของพระยาสุขุมนัยวินิต โดยอ้างผลประโยชน์จากรายได้และวัฒนธรรมมาบังหน้า

2. การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของพระยาสุขุมนัยวินิตมุ่งแก้ปัญหาทางการเมืองมากกว่าทางเศรษฐกิจและสังคม จึงไม่ประสบความสำเร็จในการปกครองเท่าที่ควรจะเป็น

3. การปฏิรูปการปกครองหัวเมืองปัตตานีทั้ง 7 ที่มีปัตตานีเป็นเมืองหลักของพระยาสุขุมนัยวินิตไม่บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย เพราะไม่สามารถสร้างความเข้าใจในหัวเมืองเหล่านี้ต่อฝ่ายไทยที่จะให้อิสลามิกชนเกิดความรู้สึกว่า เป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย

---

[1] ณรงค์ นุ่นทอง <u>การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยพระยาสุขุมนัยวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช</u> (พ.ศ. 2439 - 2449) หน้า 298

[2] <u>ก</u>. หน้า 299

[3] <u>ก</u>. หน้า 294 - 300

4. การแต่งตั้งเจ้าเมือง กรมการเมือง ในท้องที่หรือคนในตระกูลเจ้าเมืองเก่า ทำให้เกิดผลเสียต่อราชการบ้านเมือง เพราะเจ้าเมืองบางคนไม่มีความสามารถในการปกครอง[1]

5. ใช้ระบบการศาลไทยกับชาวมุสลิม จึงทำให้เกิดความขัดแย้งอยู่เสมอ เพราะชาวมุสลิมถือบทบัญญัติของศาสนาเป็น "ธรรมนูญของชีวิต" (Code of Life) หมายความว่า กิจวัตรในชีวิตประจำวันของชาวมุสลิมจะขัดต่อบทบัญญัติทางศาสนาไม่ได้ โดยเฉพาะกฎหมายที่มนุษย์สร้างขึ้นดังเช่น กฎหมายไทยเป็นสิ่งบกพร่อง ขัดแย้งต่อบทบัญญัติอิสลามถือว่า เป็นโมฆะมิให้ปฏิบัติตาม[2]

6. การสนับสนุนให้มีการขุดแร่มาขายเพื่อแก้ปัญหาความยากจนของราษฎร ทำให้เกิดการแย่งชิงผลประโยชน์และความแตกแยกระหว่างราษฎร เพราะไม่มีกฎหมายข้อบังคับมาควบคุม

ปัญหาการปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของพระยาสุขุมนัยวินิตในดินแดนที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา จนขธรรมเนียมประเพณีที่ตรงกันข้ามกันอย่างเด่นชัดในมณฑลนี้เป็นเพราะใช้คนไม่เหมาะสมกับงานที่ต้องรับผิดชอบ ฉะนั้นการที่จะประสานความผูกพันทางจิตใจของราษฎรที่มีความแตกต่างกันทางอารยธรรม ที่ได้สั่งสมมานานในอดีตและความรู้สึกอิสระส่วนตัวที่เป็นเอกรัฐมาก่อนของตน ให้เกิดความสำนึกรวมกันว่าเป็น "ชาติไทย" ได้น้อยมาก แม้จะรวมเวลาระหว่าง พ.ศ. 2449 – 2453 ของพระยาชลบุรานุรักษ์ ข้าหลวงเทศาภิบาลคนที่ 2 เข้ามาด้วยเป็นเวลา 14 ปีแล้วก็ตาม แต่การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรตลอดรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411 – 2453) แต่พระองค์ก็ยังมุ่งมั่นพระราชหฤทัยทรงพยายามกระทำตามคำกราบบังคมทูลของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จึงทรงพระกรุณา

---

[1]กจช.เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.14/58 <u>พระยาสุขุมนัยวินิตกราบทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ</u> วันที่ 18 มิถุนายน ร.ศ. 118

[2]วัฒนะ อับดุลกอเดร์ เอาดะฮ อิสลามกับมุสลิม หน้า 59

โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ราชปลัดทูลฉลองและเจ้ากรมพลัมภัง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งทรงสำเร็จวิชาการปกครองมาจากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ พระชนมายุ 28 พรรษา มาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล "ผู้สำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราช"[1] ต่อจากพระยาชลบุรานุรักษ์ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จสวรรคตเพียง 8 เดือน[2] เพื่อประสานต่อการปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นอย่างแท้จริง สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จึงทรงเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ. 2453 – 2456) สมุหเทศาภิบาล (พ.ศ. 2456 – 2458) และอุปราชภาคปักษ์ใต้ (พ.ศ. 2458 – 2468) ซึ่งในระหว่างที่พระองค์ท่านทรงปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช มีปัญหาการปกครองที่จะต้องแก้ไขให้บรรลุคือ

1. ปัญหาการคมนาคมที่จะย่นระยะทางและเวลา ในการไปมาติดต่อระหว่างเมืองต่าง ๆ ของราษฎรที่จะใช้ในการขนส่งผลิตผลทางการเกษตรและโภคทรัพย์อื่น ๆ ออกไปสู่ตลาดการค้า อันมีผลต่อการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งปัญหาการติดต่อสื่อสารทางจดหมายไปรษณีย์ โทรเลข โทรศัพท์ ธนาณัติ ระหว่างมณฑลนครศรีธรรมราชกับรัฐบาลกลางและสิงคโปร์อันเป็นศูนย์กลางการปกครองของอังกฤษที่จะเป็นสิ่งเอื้ออำนวยและเพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาบ้านเมืองได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

---

[1]"ตั้งตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาล" เทศาภิบาล เล่มที่ 8 แผ่นที่ 43 วันที่ 1 ตุลาคม ร.ศ. 128 หน้า 228

[2]พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2453 พระองค์เสด็จสวรรคตในวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453

2. ปัญหาการปรับปรุงข้าราชการและประชาชนให้มีคุณภาพ โดยการจัดการฝึกอบรม และใช้การศึกษาระบบโรงเรียนสมัยใหม่ ที่มีห้องสมุดและอุปกรณ์การเรียนการสอน ตลอดจนคัดเลือกนักเรียนส่งเข้ามาเรียนต่อในกรุงเทพเพื่อกลับไปเป็นครูประจำมณฑล

3. ปัญหาระบบราชการที่หละหลวมมาก การประกาศใช้พระราชบัญญัติต่าง ๆ จึงเป็นการจัดระเบียบการปกครองให้กระชับแน่นมากขึ้น เพื่อผลประโยชน์ในการบริหารการปกครองให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

4. ปัญหาความกระด้างกระเดื่องของเจ้าเมือง กรมการเมือง ที่เคยมีบทบาททางการปกครองแบบกินเมืองมาก่อนมีฐานะกึ่งเจ้ากึ่งสามัญชน ที่สืบตำแหน่งทางตระกูลมักจะเป็นตัวปัญหาในการปกครองแบบเทศาภิบาล

5. ปัญหาความมั่นคงปลอดภัยซึ่งขณะที่มีภัยคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก ภายในรัฐบาลกลางกลับขัดแย้งกันเองจนเกิดขบถ ร.ศ. 130 อันมีผลทำให้เกิดการรวม 4 มณฑลปักษ์ใต้ เป็น "มณฑลภาคปักษ์ใต้" มีอุปราชเป็นผู้บังคับบัญชาสมุหเทศาภิบาลอีกชั้นหนึ่ง แล้วขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอันเป็นหัวหน้ารัฐบาล[1]

จากการบริหารการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ตลอดรัชสมัยรัชกาลที่ 6 ทำให้สามารถแก้ปัญหาคมนาคม ปัญหาการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม และที่สำคัญที่สุดคือปัญหาการติดต่อสื่อสารซึ่งสมัยก่อนหน้านี้ใช้เรือง ช้าง ม้า และ "เกวียนเทศา" เป็นพาหนะในการนำส่งสาส์นไปยังผู้รับ แต่มาในสมัยนี้มีรถไฟเป็นพาหนะในการขนส่ง มีไปรษณีย์โทรเลข มีโทรศัพท์ ที่สามารถติดต่อกับรัฐบาลกลางที่กรุงเทพหรือสิงคโปร์

---

[1]ดูรายละเอียดในหนังสือ<u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 1 – 30, <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 28 – 40 และ<u>เอกสารรัชกาลที่ 6 จากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ</u>

และพระองค์ทรงเป็นเจ้านายระดับสูงที่ใกล้ชิดเบื้องยุคลบาทอันเป็นหัวหน้ารัฐบาลอยู่เสมอ ฉะนั้นการแก้ปัญหาการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช จึงขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์มากกว่าเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยต้นสังกัด แต่งานในหน้าที่ก็ผ่านกระทรวงมหาดไทยตามปกติ เมื่อมีข้อราชการใดที่สงสัยก็จะได้รับคำแนะนำจากสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยผู้เป็น "สมเด็จอา" อย่างถ่องแท้ ดังนั้นการบริหารการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ จึงแตกต่างจากข้าหลวงเทศาภิบาลคนก่อน ๆ จนปรากฏชัดตลอดระยะเวลา 15 ปี ด้วยเหตุนี้จึงมีส่วนผลักดันให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะศึกษาค้นคว้า เรื่องราวของมณฑลนครศรีธรรมราชในช่วงนี้ให้ละเอียดมากขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป เพื่อจะได้เห็นภาพรวมของบทบาทผู้สำเร็จราชการมณฑลต่างพระเนตรพระกรรณในการพัฒนามณฑลนครศรีธรรมราชไปสู่จุดประสงค์ของรัฐบาลกลางได้อย่างชัดเจนและสามารถวิเคราะห์ได้อย่างยุติธรรมด้วยอย่างแท้จริง

<u>ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า</u>

1. เพื่อศึกษาถึงสาเหตุและองค์ประกอบ ที่ทำให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชและดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลและอุปราชปักษ์ใต้มาตลอดสมัยรัชกาลที่ 6 (2453 - 2468)

2. เพื่อศึกษาถึงนโยบายและวิธีการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล สมุหเทศาภิบาลและอุปราชปักษ์ใต้

3. เพื่อศึกษาสาเหตุปัญหาและการแก้ปัญหาการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์

4. เพื่อศึกษาผลการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยรัชกาลที่ 6

ของอังกฤษได้ทันที่ที่ต้องการ สำหรับการติดต่อกับกรุงเทพมีความคล่องตัวมาก เพราะนอกจากมีโทรเลขและโทรศัพท์แล้วยังมีเครื่องรับส่งวิทยุจากพระตำหนักเขาน้อยสงขลาของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์กับราชสำนักตลอดเวลา

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. งานวิจัยนี้ จะทำให้ทราบถึงสาเหตุและองค์ประกอบที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้มาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล สมุหเทศาภิบาลและอุปราชปักษ์ใต้ตลอดรัชสมัยรัชกาลที่ 6

2. จะได้เรียนรู้ถึงนโยบายและวิธีการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงปกครองอันเป็นแนวทางพื้นฐานที่นำมาประกอบการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ในปัจจุบัน

3. ทำให้ทราบปัญหาและการแก้ปัญหาการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชตลอดสมัยรัชกาลที่ 6 ของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์

4. จะได้ทราบถึงผลการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยรัชกาลที่ 6

5. จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าและการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จะศึกษา

1. การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ทรงเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล สมุหเทศาภิบาลและอุปราชปักษ์ใต้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 – 2468 เพื่อทำความเข้าใจสภาพการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคมของมณฑลนครศรีธรรมราช

2. ปัญหา อุปสรรคและผลในการปกครองแบบเทศาภิบาล ในสมัยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์

สมมติฐานในการศึกษาค้นคว้า

1. การที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลนครศรีธรรมราช ไม่เคยถูกโยกย้ายไปรับตำแหน่งที่อื่นตลอดรัชสมัยรัชกาลที่ 6 และยังได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยแต่งตั้งให้เป็นอุปราชปักษ์ใต้ควบคุมดูแลมณฑลสุราษฎร์ มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลภูเก็ตและมณฑลปัตตานีนั้น เป็นเหตุผลทางการเมือง

2. นโยบายและวิธีการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ เป็นการกำหนดร่วมกันของรัชกาลที่ 6 เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เท่านั้น

3. ปัญหาที่สำคัญในการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เป็นผู้สำเร็จราชการมณฑลคือความด้อยคุณภาพของข้าราชการ

4. การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ บรรลุผลตามนโยบายที่วางไว้

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าตามระเบียบวิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้นที่ใช้ประกอบการศึกษา รายงานคำกราบบังคมทูล รายงานการประชุม รายงานประจำปี รายงานประจำเดือน ใบบอก สารตราประกาศ พระบรมราชโองการ ฯลฯ และเอกสารอื่น ๆ เช่น ปริญญานิพนธ์ บทความจากวารสารและหนังสือต่าง ๆ

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าเป็นหลักฐานจากห้องสมุดต่าง ๆ เช่น หอสมุดกิตติกูลกองจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หอสมุดวชิรญาณ ห้องสมุดพระยาอนุมานราชธน หอสมุดแห่งชาติ สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ข้อมูลจากพระทายาทสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้า กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ เป็นต้น

เอกสารที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

1. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นต้น

1.1 เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

พระราชหัตถเลขา

จดหมายเหตุ

ใบบอก

ประกาศ

1.2 เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

หนังสือเทศาภิบาล

หนังสือราชกิจจานุเบกษา

พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประชุมกฎหมายประจำศก

รายงานการประชุมประจำปี

รายงานประจำเดือนของมณฑล

2. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นรอง

2.1 พระราชพงศาวดาร

ประชุมพงศาวดาร

พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา

พระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์

พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1, 2, 3 และ 4

2.2 หนังสือทั่วไป

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประวัติเจ้าพระยายมราช

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพและพระยาราชเสนา เทศาภิบาล

จมื่นอมรดรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช) พระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ขัตติยา กรรณสูต เอกสารการเมือง การปกครอง

อัจฉราพร กุมุทพิสมัย อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย

โอภาส เสวิกุล พระบิดาแห่งการปฏิรูป

2.3 วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติ

จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย

ณรงค์ นุ่นทอง การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยพระยาสุขุมนัยวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ. 2439 - 2449)

ละออ จิ้งแสงสถิตย์พร ปัญหาการขุดคอคอดกระ (พ.ศ. 2394 - 2482)

พรรณงาม เง่าธรรมสาร การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พลับพลึง มูลศิลป์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ถึงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. 2199 - 2246)

ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2411)

สายจิต เหมินทร์ การเสียรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานูและปะลิสของไทยให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สงบ ส่งเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สมสวาท ชวนไชยสิทธิ์ การปฏิรูปการภาษีอากรในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมโชติ อ๋องสกุล การปฏิรูปการปกครองมณฑลปัตตานี (พ.ศ. 2449 - 2474)

สมใจ ไพโรจน์ธีรรัชต์ บทบาทของประเทศมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทที่ 1

มณฑลนครศรีธรรมราชก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในพ.ศ. 2439 ได้มีการรวมเมืองนครศรีธรรมราช สงขลา พัทลุง ปัตตานี ยะหริ่ง ยะลา หนองจิก สายบุรี ระแงะและรามัน ขึ้นเป็นมณฑล ให้ชื่อว่า มณฑลนครศรีธรรมราช[1] บริเวณหัวเมืองเหล่านี้ก่อนการจัดตั้งเป็นมณฑลต่างก็เป็นหัวเมืองอิสระตั้งอยู่กระจัดกระจายออกไปไม่สะดวกแก่การตรวจตราบังคับบัญชา แบบแผนราชการที่สั่งออกไปให้ปฏิบัติก็เข้าใจไม่ตรงกัน เพราะเป็นหัวเมืองที่ทุรกันดารและห่างไกลจากกรุงเทพมาก การคมนาคมติดต่อก็ไม่สะดวก กว่าจะสื่อสารกับทางกรุงเทพรู้เรื่องราวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก็ต้องเสียเวลาเป็นแรมเดือน[2] การคมนาคมระหว่างกรุงเทพกับนครศรีธรรมราชและสงขลาก่อน พ.ศ. 2439 มีสองเส้นทางคือ

1. โดยสารเรือจากกรุงเทพไปขึ้นที่ชุมพร แล้วเดินทางบกโดยช้าง ม้า หรือเก้าอี้หามไประนอง พังงา ตรัง นครศรีธรรมราชและสงขลา ใช้เวลาประมาณ 2 สัปดาห์เป็นอย่างน้อย

2. โดยสารเรือจากกรุงเทพไปขึ้นที่นครศรีธรรมราชและสงขลาใช้เวลาประมาณ 1 สัปดาห์

---

[1]"เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา และหัวเมืองแขกทั้ง 7 เป็นมณฑลนครศรีธรรมราช" เทศาภิบาล เล่ม 13 แผ่นที่ 30 วันที่ 28 ตุลาคม ร.ศ. 115 หน้า 340

[2]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.49/6 กรมหลวงดำรงฯ ถึงพระยาสุขุมนัยวินิต

แม้ว่าเส้นทางสายที่ 2 จะเป็นเส้นทางตรงแต่ก็เพิ่งมานิยมใช้กันอย่างจริงจังเมื่อประกาศจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชแล้ว โดยรัฐบาลได้ให้สัมปทานกับบริษัท อิสท์ เอเชียติค จำกัด เป็นผู้ทำการเดินเรือรับส่งผู้โดยสารและสินค้าในเส้นทางสายนี้[1] ความไม่สะดวกในการคมนาคมระหว่างกรุงเทพกับหัวเมืองเหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ไม่สามารถจะปกครองหัวเมืองเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดการปกครองเสียใหม่เป็นแบบเทศาภิบาลดังที่จะกล่าวต่อไป

1. <u>สภาพการปกครองของเมืองต่าง ๆ ก่อนที่จะจัดตั้งเป็นมณฑลในพ.ศ. 2439</u>

นครศรีธรรมราชเป็นอาณาจักรอิสระมาก่อน แต่ต่อมานครศรีธรรมราชอ่อนแอลงและได้ตกมาเป็นประเทศราชของอยุธยาในสมัยพระเจ้าอู่ทอง อยุธยาได้ปกครองนครศรีธรรมราชในฐานะประเทศราช ต่อมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงเปลี่ยนฐานะเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองพระยามหานครมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นเอกเท่ากับเมืองพิษณุโลก[2] และมีการปกครองแบบจตุสดมภ์ครบตำแหน่งเช่นเดียวกับราชธานี โดยมีการแบ่งส่วนราชการในการปกครองเป็นกรมดังนี้คือ กรมพระปลัด กรมยกกระบัตร กรมมหาดไทย กรมมหาดไทยกลาง กรมพระสุรัสวดีกลาง กรมพระสุรัสวดีขวา กรมสัสดี กรมเมือง กรมนา กรมวัง กรมคลัง กรมกลาโหม กรมท่า กรมตำรวจขวา กรมตำรวจซ้าย กรมสรรพากร กรมแพ่งนอก

---

[1]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.36/37 <u>กะประมาณเงินรายได้ของรถไฟสายใต้ในวันหนึ่ง ๆ</u>

[2]พระยาชลบุรานุรักษ์ที่ย้ายมาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชคนที่ 1 ก็ย้ายมาจากมณฑลพิษณุโลกที่มีความสำคัญเท่าเทียมกัน

กรมช้างขวา กรมช้างซ้าย กรมช้างกลาง กรมส่วย กรมท้ายวังและกรมลูกเธอ[1] การจัดส่วนในการปกครองดังกล่าวนี้คงใช้ต่อมาจนถึงสมัยปฏิรูปการปกครองเป็นแบบเทศาภิบาลในรัชกาลที่ 5 การแบ่งส่วนราชการออกเป็นกรมเหมือนราชธานีเช่นนี้แสดงว่า นครศรีธรรมราชมีความสำคัญต่อการปกครองหัวเมืองต่าง ๆ ในปักษ์ใต้แทนราชธานีเป็นอันมากและการมีทำเนียบข้าราชการหลายฝ่ายเช่นนี้มีแต่เมืองนครศรีธรรมราชแห่งเดียวเท่านั้น[2]

ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ได้มีการปรับปรุงการปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ด้วยการให้สมุหพระกลาโหมมีอำนาจดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ดังนั้นนครศรีธรรมราชและหัวเมืองปักษ์ใต้ทั้งหมดรวมทั้งปัตตานีจึงขึ้นตรงต่อสมุหพระกลาโหมในพ.ศ. 2178[3] ต่อมาในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศสมุหพระกลาโหมมีความผิด พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจึงโปรดเกล้าฯ ให้หัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งหมดไปขึ้นกับกรมท่า[4] หลังจากที่ไทยเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าในพ.ศ. 2310 และพระเจ้าตาก (สิน) ได้ทรงปราบปรามชุมนุมเจ้าพระยานครศรีธรรมราชให้ยอมอ่อนน้อมแล้ว พระองค์จึงโปรดให้เมืองนครศรีธรรมราชขึ้นตรงกับกรุงธนบุรีในฐานะหัวเมืองประเทศราช ต่อมาใน พ.ศ. 2319

---

[1]กรมศิลปากร <u>ทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช</u> หน้า 96–149

[2]นรงค์ นุ่นทอง <u>การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยพระยาสุขุมนัยวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช</u> หน้า 27

[3]Francis H. Giles "Analysis Van Vliet's Account of Siam" <u>JSS</u> Vol. 30, PT. 2p. 197 – 198.

[4]ม.ร.ว. หรงสุจริต นวรัตน์ <u>ประวัติศาสตร์ไทย</u> ภาค 1 หน้า 257

พระเจ้าตากหรือสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเห็นว่าเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) มีความจงรักภักดีและได้ช่วยทำศึกกับพม่าหลายครั้งประกอบกับธิดาของพระยานครศรีธรรมราชก็มีพระราชโอรสกับพระองค์แล้ว จึงโปรดให้กลับไปครองเมืองนครศรีธรรมราชอีกในฐานะ "พระเจ้านครศรีธรรมราช" มีพระราชอำนาจเทียบเท่ากษัตริย์รองจากราชธานี ในพ.ศ. 2312 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดให้รวมเมืองพัทลุงพร้อมหัวเมืองขึ้นพัทลุงอีก 4 เมือง คือ ปะเหลียน จะนะ เทพา สงขลามาขึ้นกับนครศรีธรรมราช[1] แต่ต่อมาในพ.ศ. 2319 เจ้าเมืองสงขลาไม่พอใจเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจึงทำให้เกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงแก้ปัญหาโดยโปรดให้สงขลามาขึ้นกับราชธานี

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สมุหพระกลาโหม ได้ปฏิบัติราชการมีความดีความชอบเป็นอันมาก จึงโปรดให้สมุหพระกลาโหมกลับไปมีอำนาจดูแลและปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ดังเดิม ดังนั้น นครศรีธรรมราชจึงต้องขึ้นตรงต่อสมุหพระกลาโหมด้วย แต่กระนั้นนครศรีธรรมราชก็คงได้รับมอบหมายให้ดูแลหัวเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง เช่น พัทลุง สงขลา ปัตตานี ภูเก็ต เป็นต้น นครศรีธรรมราชจึงเป็นเมืองที่มีความสำคัญต่อราชธานีที่กรุงเทพอย่างยิ่งในฐานะผู้ดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งหมดนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้เอง สงขลาเจริญก้าวหน้าขึ้นมากทั้งด้านการค้า การเมืองและการปกครอง มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นมากกว่าแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงโปรดเกล้าฯ ให้เมืองสงขลาควบคุมดูแลหัวเมืองประเทศราชในแหลมมลายูยกเว้นไทรบุรีแทนนครศรีธรรมราช เพื่อลดบทบาท

---

[1]กรมศิลปากร <u>พงศาวดารเมืองพัทลุง</u> หน้า 19

ทางการเมืองของนครศรีธรรมราชที่มีมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีให้น้อยลง แต่ต่อมาในพ.ศ. 2334 ปัตตานีไม่ยอมรับอำนาจการปกครองของสงขลาและได้ก่อขบถขึ้น สงขลาจึงไปปราบขบถเมืองปัตตานีและได้จับหัวหน้าขบถส่งมากรุงเทพทางกรุงเทพมองเห็นว่า หัวเมืองปักษ์ใต้มีอาณาเขตกว้างขวางนครศรีธรรมราชไม่สามารถปกครองได้ทั่วถึงสมควรจะให้สงขลาซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการปกครองประเทศราชในครั้งนี้เป็นตัวแทนราชธานีขึ้นอีกเมืองหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเมืองสงขลาขึ้นเป็นเมืองชั้นโท เลื่อนบรรดาศักดิ์เจ้าเมืองจากพระยาเป็นเจ้าพระยามีอำนาจควบคุมดูแลหัวเมืองปักษ์ใต้ในมลายู อันได้แก่ ปัตตานี หนองจิก ยะหริ่ง ยะลา สายบุรี ระแงะ รามัน กลันตัน ตรังกานู และปะลิส[1] แต่ในพ.ศ. 2381 ไทรบุรีซึ่งอยู่ใต้การปกครองของนครศรีธรรมราชได้ก่อการขบถขึ้นโดยร่วมมือกับปัตตานียกทัพมาตีสงขลาได้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้นครศรีธรรมราชไปตีสงขลาคืนมาและให้สงขลากลับไปขึ้นกับนครศรีธรรมราชดังแต่ก่อน

จะเห็นได้ว่า การควบคุมหัวเมืองพัทลุง สงขลาและนครศรีธรรมราชของราชธานีนั้นไม่ค่อยแน่นอน แล้วแต่พระบรมราโชบายของพระมหากษัตริย์ในราชธานีแต่ละพระองค์ เช่น เมื่อพัทลุงเข้มแข็งก็ให้ปกครองสงขลา เมื่อสงขลาเข้มแข็งก็ให้ปกครองหัวเมืองประเทศราชแต่เป็นที่น่าสังเกตว่านครศรีธรรมราชนั้นไม่ว่าจะอ่อนแอหรือเข้มแข็งก็ขึ้นกับราชธานีตลอดมา ไม่เคยเป็นเมืองในปกครองของเมืองอื่นเลย การส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองและเครื่องราชบรรณาการอื่น ๆ ของประเทศราช เช่น ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู ปัตตานี ก็ต้องส่งผ่านนครศรีธรรมราช และหากหัวเมืองประเทศราชใดต้องการ

---

[1] สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>อธิบายเรื่องพงศาวดารอันเป็นมูลเหตุแห่งจดหมายหลวงอุดมสมบัติ</u> หน้า 6

ส่งเครื่องราชบรรณาการไปยังราชธานีที่กรุงเทพด้วย คณะทูตของตนเอง ก็ต้องแจ้งให้นครศรีธรรมราชทราบก่อน แม้นครศรีธรรมราชจะถูกลดบทบาททางการเมืองลงในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโดยถูกราชธานีแบ่งอำนาจการปกครองให้สงขลาควบคุมดูแลหัวเมืองประเทศราชไปแต่ก็เป็นระยะเวลาอันสั้น ต่อมาก็กลับมีอำนาจสูงสุดอีกในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเจ้าพระยานคร (น้อย) เป็นเจ้าเมือง ด้วยเหตุนี้ นครศรีธรรมราชจึงเป็นเมืองที่มีความสำคัญกว่าหัวเมืองอื่น ๆ ในปักษ์ใต้ตลอดมา

ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏว่า อังกฤษได้พยายามทุกวิถีทางที่จะเข้าครอบครองรัฐต่าง ๆ ในแหลมมลายูซึ่งอุดมไปด้วยแร่ดีบุก เพราะดีบุกกำลังเป็นสินค้าที่มีราคาดีในยุโรป การใช้เครื่องจักรขุดแร่แทนเครื่องทุ่นแรงแบบเก่าก็มีมากขึ้นเพื่อให้ได้แร่มากพอกับความต้องการของตลาด อังกฤษจึงระดมทุนเพื่อก่อสร้างทางรถไฟการสื่อสารและการบุกเบิกเหมืองแร่ใหม่ ๆ ในหัวเมืองมลายูที่เข้าไปครอบครอง หัวเมืองไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู ปัตตานีและภูเก็ตมีแร่ดีบุกอยู่มาก จึงทำให้หัวเมืองเหล่านี้เป็นเป้าหมายที่อังกฤษประสงค์จะได้ครอบครอง[1]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและสมเด็จกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศได้ทรงร่วมกันประเมินเหตุการณ์ทางการเมืองการปกครองในบริเวณหัวเมืองเหล่านี้กับนโยบายการเมืองของอังกฤษแล้วทรงเห็นพ้องต้องกันว่าอังกฤษกระหายอยากจะได้หัวเมืองอิสระเหล่านี้อย่างเต็มที่ เพราะมีทั้งผลประโยชน์จากป่าไม้ แร่ดีบุกและทองคำ หากฝ่ายรัฐบาลไทยนิ่งเฉยเสียไม่จัดการให้บ้านเมือง

---

[1]สมใจ ไพโรจน์ไรรัชต์ บทบาทของประเทศมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 14

เจริญขึ้นเหมือนหัวเมืองมลายูของอังกฤษ ก็เกรงว่าอังกฤษจะยกเอาสาเหตุนี้ขึ้นมาอ้างเข้าครอบครองหัวเมืองมลายูของไทยตามนโยบายของชาติมหาอำนาจก็ได้[1] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงแก้ปัญหาด้วยการประกาศตั้งมณฑลภูเก็ตในพ.ศ. 2438 แล้วให้ขึ้นกับกรุงเทพ ทำให้หัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตกถูกควบคุมจากกรุงเทพโดยตรงและได้รับการปรับปรุงการปกครองท้องถิ่นอย่างทั่วถึงในเวลาอันรวดเร็ว ฝ่ายอังกฤษก็พยายามสร้างสิทธิในการครอบครองหัวเมืองที่มีแร่ดีบุกซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับหัวเมืองมลายูของไทยโดยการจัดตั้งสหพันธ์รัฐมลายูขึ้นในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2439 อันประกอบด้วยรัฐเปรະ สลังงอ เนกรีเซมบิลันและ ปาหัง[2] โดยสหพันธ์รัฐดังกล่าวนี้อยู่ใต้การปกครองของข้าหลวงใหญ่ ที่กัวลาลัมเปอร์[3] ฝ่ายรัฐบาลไทยที่ได้เตรียมการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชมาตั้งแต่ พ.ศ. 2438 เพื่อให้บ้านเมืองเป็นระเบียบเรียบร้อยตามระบบเทศาภิบาลเป็นที่พอใจแก่อาณาประชาราษฎรจนเชื่อได้ว่าจะจัดการปกครองให้ไม่น้อยหัวเมืองมลายูของอังกฤษ[4] และในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2439 ก็ได้ประกาศจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชภายหลังจากที่อังกฤษตั้งสหพันธ์รัฐมลายูเพียง 3 เดือน

---

[1]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.49/28 พระวิจิตรวรสาส์นกราบทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ วันที่ 20 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 114

[2]ดี.จี.อี.ฮอลล์ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1 แปลโดย คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยาและคณะ หน้า 689

[3]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 คค.5.2/12 กรมขุนกำแพงเพชรเสด็จตรวจทางรถไฟสายใต้ตลอดถึงสายของอังกฤษในแหลมมลายู ที่ ก.4853 วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2461

[4]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.23/50 กรมหลวงดำรงฯ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 24 กันยายน ร.ศ. 115

2. สาเหตุการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช

ภายหลังการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลในส่วนภูมิภาคใน พ.ศ. 2435 แล้วรัฐบาลก็ได้จัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลต่าง ๆ เรื่อยมาทั่วพระราชอาณาจักร โดยเน้นอาณาบริเวณที่อาจจะถูกคุกคามจากฝรั่งเศสและอังกฤษก่อน นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงความพร้อมของงบประมาณและบุคลากรที่จะรับผิดชอบในการบริหารมณฑลต่าง ๆ ด้วย มณฑลที่ได้รับการจัดตั้งได้ผลเป็นรุ่นแรกคือ มณฑลปราจีณและมณฑลพิษณุโลก สำหรับมณฑลนครศรีธรรมราชได้จัดตั้งพร้อมกับมณฑลชุมพรในพ.ศ. 2439 เป็นมณฑลรุ่นที่ 5[1]

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชใน พ.ศ. 2439 นั้นมีมูลเหตุที่สำคัญอยู่ 2 ประการคือ

1. มูลเหตุภายใน

การปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ยังไม่มีแบบแผนที่รัดกุมเพียงพอกับความเจริญของบ้านเมืองในขณะนั้น เช่น เมื่อนครศรีธรรมราชกับสงขลามีความขัดแย้งกัน ก็ขาดความร่วมมือที่จะปราบปรามหัวเมืองที่คิดขบถ เช่น ไทรบุรี และปัตตานี เป็นต้น จึงเป็นสาเหตุทำให้การปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ไม่มีเอกภาพ เพราะแม้แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นประมุขสูงสุดของพระราชอาณาจักรเองก็ไม่มีพระราชอำนาจสมบูรณ์ตามระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างแท้จริงในหัวเมืองปักษ์ใต้ โดยเฉพาะนครศรีธรรมราช สงขลา พัทลุง และปัตตานี ที่เป็นเมืองทุรกันดาร

---

[1]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาค 3 กรณีขายแดนมณฑลต่าง ๆ หน้า 1

และห่างไกลจากกรุงเทพมากจนยากแก่การสื่อสารและการคมนาคม เจ้าเมืองของหัวเมืองเหล่านี้เป็นคนในท้องถิ่นสืบเชื้อสายจากเจ้าเมืองเก่าจึงทรงอิทธิพลทั้งในด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคมในเขตเมืองของตนอย่างเต็มที่ ดังนั้นกรุงเทพจึงไม่มีอำนาจควบคุมดูแลอย่างแท้จริง ถึงแม้จะใช้นครศรีธรรมราชเป็นตัวแทนราชธานีแล้วก็ตาม ความย่อหย่อนในการบังคับบัญชานี้เป็นสาเหตุให้หัวเมืองในปกครองแข็งข้อขึ้นเช่น เมื่อคราวที่ไทรบุรีซึ่งอยู่ใต้การปกครองของนครศรีธรรมราชและปัตตานีที่อยู่ใต้การปกครองของสงขลาร่วมมือกันมาตีสงขลาได้ในรัชกาลที่ 3 แต่ต่อมานครศรีธรรมราชก็สามารถจัดการให้เมืองอื่น ๆ เข้ามาอยู่ใต้การปกครองได้ จึงได้เป็นตัวแทนของราชธานีตลอดมา จนสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีการปฏิรูปการปกครอง จากการที่หัวเมืองเหล่านี้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองการปกครองขึ้น เป็นผลให้ไม่สามารถจัดเก็บภาษีในหัวเมืองเหล่านี้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยตามที่เจ้าภาษีอากรได้ประมูลไว้เพื่อจะส่งเข้าสู่ท้องพระคลังที่กรุงเทพ แต่หากรัฐบาลรวบรวมหัวเมืองเหล่านี้เข้าเป็นกลุ่มจัดตั้งขึ้นเป็นมณฑลเหมือนที่จัดกับมณฑลปราจิณและมณฑลพิษณุโลกมาแล้ว ก็จะสามารถโยงอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลางได้มั่นคงขึ้น ทำให้การปกครองหัวเมืองเหล่านี้มีเอกภาพมากขึ้น อันจะส่งผลไปถึงการจัดเก็บภาษีที่เปลี่ยนจากเจ้าภาษีอากรมาเป็นเจ้าหน้าที่ของมณฑลเทศาภิบาลก็จะได้เงินภาษีอากรเข้าท้องพระคลังได้มากกว่า

2. <u>มูลเหตุภายนอก</u>

ในพ.ศ. 2375 อังกฤษได้ย้ายศูนย์กลางการปกครองในมลายูจากปีนังไปสู่สิงคโปร์ให้ปีนังเป็นแต่เพียงรัฐอารักขาเท่านั้น ทำให้สิงคโปร์เป็นศูนย์กลางการปกครองของอังกฤษและศูนย์กลางการค้าในตะวันออกไกลที่สามารถติดต่อกับจีน อินโดจีน ไทย ฟิลิปปินส์ ชวา อินเดีย พม่าและเมืองท่าอื่น ๆ

ทั่วโลกซึ่งทำรายได้ให้อังกฤษอย่างมหาศาลมากกว่าการค้าขายกับข้าวเมืองที่ล้าหลังในมลายู[1] แต่อังกฤษก็ทราบดีว่า ดินแดนตอนในของมลายู[2] อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติเช่น สัตว์ป่า ป่าไม้ แร่ดีบุก และทองคำ ๆ หากดินแดนบริเวณนี้ได้รับการพัฒนาในด้านคมนาคม การสื่อสารและกิจการสาธารณูปโภคอื่น ๆ ตลอดไปจนถึงการจัดระบบการปกครองเสียใหม่ก็สามารถนำโภคทรัพย์เหล่านั้นส่งไปขายเป็นสินค้าในยุโรปได้ ก็จะทำรายได้ให้อังกฤษอีกไม่น้อยและอังกฤษเองก็รู้จักลู่ทางในหัวเมืองเหล่านี้ดีอยู่แล้ว ดังนั้นอังกฤษจึงได้ระดมทุนสร้างทางรถไฟควบคู่ไปกับถนนหนทางเข้ามาประชิดหัวเมืองมลายูของไทยเพื่อพยายามครอบครองดินแดนที่มีโภคทรัพย์ให้มากที่สุด[3] รวมทั้งการกว้างล้างขุดเบิกแม่น้ำลำธารเพื่อการสัญจรทางน้ำ และการค้าเหมืองแร่ในรัฐเประ สลังงอ เนกรีเซมบิลัน และปาหังที่ตนมีอำนาจอยู่ด้วย ต้องการเพียงแต่เป็นที่ปรึกษาของสุลต่านและควบคุมด้านการเมืองเท่านั้น ทำให้รัฐเหล่านี้มีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างมากมายหลายเท่าตัว จึงเป็นการดึงดูดใจให้หัวเมืองมลายูของไทยคือ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส นำความเจริญของบ้านเมืองตนไปเปรียบเทียบกับหัวเมืองมลายูของอังกฤษหากได้รับการจูงใจจากอังกฤษที่เป็นชาติมหาอำนาจซึ่งสามารถคุกคามไทยได้ตลอดเวลาแล้วหัวเมืองมลายูของไทยก็อาจจะเอนเอียงไปหาอังกฤษ ซึ่งเป็นไปตามความประสงค์ของ

---

[1] ดี.จี.อี.ฮอลล์ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1 แปลโดย คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ หน้า 625 – 626

[2] เช่น รัฐเประ สลังงอ เนกรีเซมบิลัน ปาหัง กลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี ปัตตานี เป็นต้น

[3] สมใจ ไพโรจน์ธีรรัชต์ บทบาทของประเทศมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 10

อังกฤษที่ต้องการทรัพยากรในหัวเมืองเหล่านี้ อังกฤษพยายามใช้รัฐเประที่เคยค้าขายดีบุกกับภูเก็ตและค้าขายทองคำกับปัตตานีมาก่อนเป็นตัวเชื่อมโยงเพื่อชักจูงหัวเมืองเหล่านี้ให้เข้าไปอยู่ใต้การปกครองของอังกฤษ แต่ในอดีตหัวเมืองเหล่านี้เคยอยู่ใต้การปกครองของเมืองนครศรีธรรมราชมาก่อน และอังกฤษเองก็ทราบบทบาททางการทูต การเมืองของนครศรีธรรมราชในสมัยเจ้าพระยานคร(น้อย) ที่ได้ตกลงเบื้องต้นเกี่ยวกับสัญญาเบอร์นี่เป็นอย่างดี ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาอำนาจชาติอื่น เช่น เยอรมนีและฝรั่งเศสก็เข้ามามีบทบาทในการเมืองของไทยมากขึ้น โดยเฉพาะฝรั่งเศสได้พยายามให้ไทยอนุญาตขุดคลองคอดกระใน พ.ศ. 2425 และหลายครั้งต่อมา อังกฤษเล็งเห็นว่าการขุดคอคอดกระ จะทำให้สิงคโปร์ลดความสำคัญลงครึ่งหนึ่งทันที อังกฤษจึงพยายามอย่างเต็มที่เพื่อมิให้ชาติมหาอำนาจทั้งสองมีดินแดนในครอบครองติดกับอังกฤษ นอกจากนั้นอังกฤษก็ได้ข่าวว่า รัฐบาลไทยจะให้เยอรมนีก่อสร้างทางรถไฟสายใต้ด้วย อังกฤษจึงแก้ปัญหานี้โดยทำสัญญาแบ่งเขตอิทธิพลกับฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2438 มีสาระโดยสรุปว่า

1. อังกฤษจะไม่ยอมให้มหาอำนาจชาติใดเข้ามายุ่งเกี่ยวในมลายูของไทย

2. อังกฤษต้องการรักษาไทยเอาไว้ให้เป็นรัฐเอกราช เพราะไม่ต้องการมีเขตแดนร่วมกับฝรั่งเศส

3. ไม่ต้องการเห็นผลประโยชน์ของอังกฤษในไทยตกไปเป็นของชาติอื่น

4. ไม่ต้องการให้ฝรั่งเศสขุดคอคอดกระ[1]

จากแนวนโยบายข้อ 1 แหลมมลายูของไทยคือ ดินแดนปักษ์ใต้ตั้งแต่เส้นรุ้งที่ 11 องศาเหนือที่บางสะพาน ประจวบคีรีขันธ์ลงไปถึงหัวเมืองไทรบุรี กลันตัน ตรังกานูและปะลิส รวมทั้งนครศรีธรรมราชตัวแทนราชธานีด้วย จึงตกอยู่ใต้เขต

---

[1]จิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ <u>วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112</u> หน้า 48

อิทธิพลการเมืองการปกครองของอังกฤษทันทีซึ่งทำให้ฝรั่งเศสหมดสิทธิ์ที่จะขุดคอคอดกระ เยอรมันก็หมดสิทธิ์ที่จะสร้างทางรถไฟสายใต้ เพราะรัฐบาลไทยได้แก้ปัญหานี้โดยเอนเอียงเข้าข้างอังกฤษ เพื่อถ่วงดุลย์อำนาจการเมือง โดยตกลงให้อังกฤษควบคุมการสร้างทางรถไฟสายใต้ทั้งหมด แต่ในขณะเดียวกันรัฐบาลไทยก็มองเห็นอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับอธิปไตยเหนือดินแดนส่วนนี้ โดยเฉพาะนครศรีธรรมราช สงขลา พัทลุง และปัตตานี ซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่ตรงจุดที่จะควบคุมทั้งสองฝั่งทะเลของคาบสมุทรมลายูไว้ได้ หากรัฐบาลไทยยังสามารถควบคุมหัวเมืองเหล่านี้ไว้ได้ก็เป็นการยากที่อังกฤษจะเข้ายึดครอง รัฐบาลจึงเร่งรัดเตรียมการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองเหล่านี้เป็นแบบเทศาภิบาลทันที อันจะส่งผลให้สามารถลดอำนาจเจ้าเมืองเก่าที่ปกครองเมืองของตนอย่างอิสระซึ่งเป็นการล่อแหลมต่อการสูญเสียหัวเมืองเหล่านี้ให้อังกฤษไปทีละเมือง เหมือนในมลายูตอนในและเปลี่ยนศูนย์อำนาจการปกครองไปอยู่ที่มณฑลซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐบาล เพื่อเป็นการผนึกดินแดนส่วนนี้ให้เป็นพระราชอาณาจักรเดียวกันอย่างสมบูรณ์ในโอกาสต่อไป

มูลเหตุภายในและมูลเหตุภายนอกดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้มีการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ในส่วนที่ติดต่อกับแหลมมลายู โดยเฉพาะนครศรีธรรมราชที่เป็นตัวแทนของราชธานีในการปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้มาตั้งแต่โบราณ ด้วยการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชในวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2439 และได้โปรดเกล้า ฯ ทรงตั้งพระยาสุขุมนัยวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นคนแรก

3. <u>การปกครองแบบเทศาภิบาลในสมัยพระยาสุขุมนัยวินิต</u> (ปั้น สุขุม จาก พ.ศ. 2439 - 2449)

เมื่อพระยาสุขุมนัยวินิตได้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชท่านได้เปลี่ยนระเบียบการปกครองแบบจตุสดมภ์มาเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาลตามที่กระทรวงมหาดไทยได้มอบหมาย พระยาสุขุมนัยวินิตได้ปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในด้านการปกครอง ด้านการยุติธรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านคมนาคมและด้านการศึกษาดังนี้

3.1 <u>ด้านการปกครอง</u> พระยาสุขุมนัยวินิตได้ปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช คือ

3.1.1 ใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 โดยกำหนดอาณาเขตของอำเภอหนึ่ง ๆ ตามเกณฑ์สภาพภูมิศาสตร์ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ

3.1.2 ใช้ข้อบังคับการปกครองหัวเมือง ร.ศ. 117 ซึ่งเป็นข้อบังคับเกี่ยวกับการจัดตั้งเมือง ตำแหน่งข้าราชการประจำเมืองและการบริหารระดับเมือง เป็นต้น

3.2 <u>ด้านการยุติธรรม</u> พระยาสุขุมนัยวินิตได้ปรับปรุงระบบการศาลให้เป็นที่เรียบร้อยให้เป็นแบบสากลมากกว่าแต่ก่อน คือ

3.2.1 ตั้งศาลมณฑลที่สงขลา นครศรีธรรมราช และพัทลุง พร้อมทั้งศาลแขวง และศาลอำเภอ

3.2.2 ตั้งกองตำรวจภูธรขึ้นเรียกว่า พลตระเวน ประจำอยู่ทุกเมือง

3.3 <u>ด้านเศรษฐกิจ</u> พระยาสุขุมวินิตได้ปรับปรุงการเศรษฐกิจในด้านเพิ่มผลผลิตและออกจำหน่าย เช่น การเพาะปลูก ซึ่งทำให้การเศรษฐกิจของมณฑลนครศรีธรรมราชในช่วงแรกการปฏิรูปกระเตื้องขึ้นมาก คือ

3.3.1 ให้มีตำแหน่งสรรพากรฝ่ายตรวจเก็บภาษีทุกเมือง

3.3.2 ส่งเสริมผลิตผลในครัวเรือนให้มากขึ้นเพื่อออกจำหน่าย

3.3.3 ยกเว้นภาษีอากรในนาที่ทำไม่ได้ผล

3.3.4 ส่งเสริมการเพาะปลูกในครัวเรือนให้มากขึ้นจนส่งออกจำหน่ายได้

3.4 ด้านคมนาคม พระยาสุขุมนัยวินิตพยายามปรับปรุงการคมนาคมในมณฑลนครศรีธรรมราชให้สะดวกยิ่งขึ้นเพื่อการสัญจรไปมาของราษฎร เช่น

3.4.1 ตัดถนนหนทางระหว่างเมืองและขุดคลองเพื่อใช้ในการสัญจรและขนส่งสินค้าสู่ตลาด เช่น ถนนนคร - ยวนแหล หรือคลองสุขุมในอำเภอปากพนัง เป็นต้น

3.4.2 สร้างสะพานข้ามแม่น้ำลำคลองให้แข็งแรงและกว้างพอที่จะให้ช้างหรือเกวียนผ่านไปได้

3.5 ด้านการศึกษา ก่อนมีการปฏิรูปการปกครองยังไม่มีโรงเรียนในหัวเมืองที่จัดตั้งขึ้นเป็นมณฑล เด็กมักเรียนอยู่กับบ้านหรือวัดเท่านั้น แต่ก็ไม่มีรูปแบบเป็นโรงเรียน เมื่อพระยาสุขุมนัยวินิตได้มาปกครองหัวเมืองเหล่านี้ในระบบเทศาภิบาลก็ได้จัดการศึกษาขึ้นเป็นรูปแบบโรงเรียนขึ้นดังนี้

3.5.1 ได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นตามวัดต่าง ๆ เรียกว่า ระดับมูลศึกษาเน้นการอ่านออกเขียนได้ซึ่งก็ยังเรียนเฉพาะเด็กผู้ชายเท่านั้น เพราะพระเป็นผู้สอนฆราวาสที่มีความรู้ก็มีน้อย

3.5.2 ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมณฑลขึ้นเพื่อผลิตครูระดับครูมูลศึกษาออกมาเป็นครู

3.5.3 ชักชวนให้พ่อค้าประชาชนเข้ามาอุปถัมภ์การศึกษาในท้องถิ่นของตนมากขึ้น ทำให้ประชาชนมองเห็นความสำคัญของการศึกษามากขึ้น

สำหรับบริเวณ 7 หัวเมืองของปัตตานี รัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยาศักดิ์เสนี[1] เป็นข้าหลวงใหญ่ประจำบริเวณในตำแหน่งผู้ช่วยข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ทั้งนี้ก็เพราะว่าหัวเมืองปัตตานีเคยได้รับการสนับสนุนอย่างลับ ๆ จากเยอรมัน เช่น ขายอาวุธร้ายแรงให้ชาวมุสลิมในปัตตานีเพื่อเป็นหัวหอกต่อต้านอังกฤษในหัวเมืองมลายู หากให้พระยาศักดิ์เสนีที่เป็นนักเรียนเก่าเยอรมันมาปกครองดูแลคงจะแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ ต่อมาในพ.ศ. 2449 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายพระยาสุขุมนัยวินิตไปเป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ เพื่อรับช่วงการสร้างทางรถไฟสายใต้แล้ว[2] พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมหัวเมืองทั้ง 7 ในปัตตานีขึ้นเป็นมณฑลปัตตานี โดยเลื่อนพระยาศักดิ์เสนีเป็นพระยาเดชานุชิต เข้ารับตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลคนแรก[3] เพราะพระองค์มีพระราชดำริว่า ไม่อยากให้หัวเมืองปัตตานีทั้ง 7 เป็นภาระยุ่งยากกับข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชคนต่อไปอีก และได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายพระยาชลบุรานุรักษ์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลกมาดำรงตำแหน่ง ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชคนที่ 2 ในวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2450[4]

---

[1]เกิดชื่อ หนา บุนนาค สำเร็จวิชาการทหารช่างจากเยอรมัน มีภรรยาเป็นชาวเยอรมัน

[2]กจช.เอกสารรัชกาลที่ 6 ยธ. 5.5/24 <u>พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาสุขุมนัยวินิต</u> วันที่ 17 กันยายน ร.ศ. 125

[3]"ประกาศตั้งมณฑลปัตตานี" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 2 แผ่นที่ 7 วันที่ 1 ตุลาคม ร.ศ. 125 หน้า 1

[4]"ตั้งตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาล" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 1 แผ่นที่ 5 วันที่ 1 สิงหาคม ร.ศ. 125 หน้า 316

4. <u>การปกครองแบบเทศาภิบาลในสมัยพระยาชลบุรานุรักษ์</u> (เจริญ จารุจินดา จาก พ.ศ. 2450 - 2453)

เนื่องจากพระยาสุขุมนัยวินิตได้ปฏิรูปการปกครองเป็นแนวทางไว้ดีแล้ว เมื่อพระยาชลบุรานุรักษ์ผู้ซึ่งเข้าใจการปกครองแบบเทศาภิบาลมาจากมณฑลพิษณุโลก มารับตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลคนที่ 2 จึงสามารถประสานโครงการพัฒนามณฑลนครศรีธรรมราชให้เจริญเท่าทันกับหัวเมืองมลายูของอังกฤษ ในขณะเดียวกันรัฐบาลเองก็ได้ทุ่มเททั้งกำลังคนและกำลังทรัพย์มาที่ปักษ์ใต้อย่างเต็มที่เพื่อปรับปรุงการปกครองในหัวเมืองปักษ์ใต้เสียใหม่ให้เจริญเท่าทันกับหัวเมืองมลายูของอังกฤษให้จนได้ ดังนั้นแม้ว่าพระยาชลบุรานุรักษ์จะมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลในระยะสั้น ท่านก็สามารถสร้างความเจริญให้แก่มณฑลในด้านต่าง ๆ มากมาย ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

4.1 <u>ด้านการปกครอง</u> พระยาชลบุรานุรักษ์ได้ปรับปรุงการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชให้เหมาะสมตามสภาพท้องถิ่นเพื่อให้มีประสิทธิภาพในการปกครองมากขึ้น ดังจะเห็นได้ดังนี้

4.1.1 ปรับปรุงอาณาเขตของท้องที่ให้เหมาะสม โดยแบ่งเขตด้วยแม่น้ำ ลำคลอง สันเขา ถนน หรือทางรถไฟ เช่น ได้รวมตำบลตะเครียะ หัวป่า ทะเลน้อย บ้านพร้าว สำโรงรวม 5 ตำบล ในอำเภอพังไกร เมืองนครศรีธรรมราชเข้ามาอยู่ในอำเภอปากประแล้วเปลี่ยนชื่อเป็น อำเภอทะเลน้อย ย้ายตำบลมะกอกเหนือและกอกใต้ จากการปกครองของอำเภอปากประมาขึ้นกับอำเภอกลางเมือง[1] เมืองพัทลุงเพราะอยู่ใกล้ตัวเมืองมากกว่าตำบลอื่นและยกฐานะตำบลเขาพนางตุงขึ้นเป็นอำเภอ

---

[1] ปัจจุบันคือ อำเภอเมืองที่ตั้งศาลากลางของทุกจังหวัด เปลี่ยนจากเรียกอำเภอกลางเมืองมาเป็นอำเภอเมืองในพ.ศ. 2456 พร้อมกับเปลี่ยนชื่อเรียก "เมือง" มาเป็น "จังหวัด"

4.1.2 กำหนดให้กรมการอำเภอ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันออกไปตรวจท้องที่เดือนละ 7 วันหากตรวจไม่ครบก็จะปรับวันละ 1 บาท

4.1.3 ในปีพ.ศ. 2453 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของการเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชของพระยาชลบุรานุรักษ์ รัฐบาลก็ได้เปลี่ยนชื่อสถานที่ราชการเสียใหม่คือ ให้เรียกที่ว่าการมณฑลว่า ศาลารัฐบาล ที่ว่าการเมืองว่า ศาลากลาง ที่ว่าการอำเภอว่า ที่ว่าการ[1]

4.1.4 สร้างศาล ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ที่พักผู้ว่าราชการเมือง[2] เรือนจำเมืองพัทลุง และวางแปลนสร้างศาลากลางหลังใหม่ชายทะเลสาบ

4.2 <u>ด้านเศรษฐกิจ</u> พระยาชลบุรานุรักษ์ต้องการให้มณฑลมีรายได้เป็นกอบเป็นกำจากภาษีสินค้าและผลิตผลในมณฑลที่ผลิตออกมาจำหน่ายมากขึ้นจึงได้ดำเนินการดังนี้

4.2.1 ให้ประมูลภาษีจันอับ[3] ที่พ่อค้าคนจีนทำขึ้นจำหน่ายอย่างแพร่หลายในหมู่ชาวจีน

---

[1]"เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้ เรียกที่ว่าการมณฑลว่า ศาลารัฐบาล ที่ว่าการเมืองว่าศาลากลาง ที่ว่าการอำเภอว่า ที่ว่าการ" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 7 แผ่นที่ 37 วันที่ 11 เมษายน ร.ศ. 128 หน้า 2

[2]เปลี่ยนมาเรียกผู้ว่าราชการจังหวัดเมื่อ พ.ศ. 2457

[3]จันอับเป็นขนมของชาวจีนที่ใช้ไหว้เจ้า ทานกับน้ำชา ไม่ว่าจะทำด้วยถั่ว ข้าวพอง ฟักเขียว งาหรือลูกกวาดก็เรียกว่า จันอับในสมัยนั้นมีชาวจีนกุลีเหมืองแร่ กุลีสวนยาง และกุลีสร้างทางรถไฟ ขนมจันอับจึงเป็นสินค้าที่จำหน่ายได้ราคาดีมากจึงต้องเก็บภาษี

4.2.2 ยกเลิกภาษีไข่เต่า[1] ในบริเวณที่มีเต่าน้อยมาเก็บภาษีในเขตที่มีเต่ามาก

4.2.3 ขึ้นภาษีรังนกในบริเวณเกาะสี่เกาะห้าของเมืองพัทลุง

4.2.4 ย้ายการเก็บเงินจากคลังเมืองพัทลุงไปฝากที่คลังมณฑลสงขลา ทำให้ข้าหลวงเทศาภิบาลมีอำนาจในการตรวจสอบสถานะการเงินของมณฑลได้สะดวกยิ่งขึ้น

4.3 <u>ด้านความมั่นคง</u> ในพ.ศ. 2452 อังกฤษกับไทยได้เซ็นสัญญาลงนามยกเลิกอนุสนธิสัญญาลับ พ.ศ. 2440[2] ทำให้มณฑลนครศรีธรรมราชต้องควบคุมและปกป้องคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินให้ราษฎรทั้งราษฎรฝ่ายไทยและคนในบังคับอังกฤษเองที่อาศัยอยู่ในมณฑลนครศรีธรรมราช แม้ว่าจะมีกงสุลอังกฤษอยู่ที่สงขลาแล้วก็ตาม พระยาชลบุรานุรักษ์จึงได้ประกาศใช้กฎอัยการศึก ร.ศ. 126 ตามความต้องการของที่ประชุมเทศาภิบาล แผนกทหาร ตามมาตราที่ 8 ของพระราชบัญญัติกฎอัยการศึก ร.ศ. 126 ดังนี้[3]

---

[1]สมัยนั้นเรียก ฟองเต่า เป็นเต่าทะเลที่ขึ้นมาไข่ชายฝั่งทะเลทั่วไป

[2]อนุสนธิสัญญาลับพ.ศ. 2440 มีสาระสำคัญโดยสรุปคือ

(1) พระเจ้าแผ่นดินสยามสัญญาว่า จะไม่ยกดินแดนหรือสิทธิในฐานะเจ้าอธิราชเหนือดินแดนตอนใต้ของเมืองบางตะพาน ประจวบคีรีขันธ์ลงไปให้กับประเทศอื่นยกเว้นอังกฤษ

(2) รัฐบาลอังกฤษสัญญาว่า จะสนับสนุนพระเจ้าแผ่นดินสยามในการต่อต้านความพยายามใด ๆ ของชาติมหาอำนาจที่ 3 ที่จะเข้าแทรกแซงในดินแดนดังกล่าว

(3) พระเจ้าแผ่นดินสยามสัญญาว่า จะไม่อนุญาตหรือยกหรือยินยอมให้สิทธิพิเศษไม่ว่าดินแดนหรือการค้าให้แก่มหาอำนาจที่ 3 โดยปราศจากความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรจากรัฐบาลอังกฤษ

[3]"รายงานการประชุมเทศาภิบาล แผนกทหาร" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 4 แผ่นที่ 19 – 24 ตุลาคม – มีนาคม ร.ศ. 126 หน้า 210

1. เจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารของมณฑลจะเข้าค้นที่หนึ่งที่ใด เวลาใดก็ได้

2. เจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารมีอำนาจขับไล่บุคคลผู้ไม่มีภูมิลำเนาอาศัยอยู่เป็นหลักฐานในตำบลนั้นได้

3. เจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารมีอำนาจบังคับให้คนในตำบลนั้นส่งอาวุธกระสุนดินดำที่มีอยู่ให้แก่ฝ่ายทหารรวมทั้งอาวุธสงครามทุกชนิด

4. ราษฎรที่มีภูมิลำเนาอยู่ในมณฑลนครศรีธรรมราชและราษฎรที่เข้ามาประกอบกิจการอย่างหนึ่งอย่างใดโดยสุจริต มีสิทธิได้รับการคุ้มครองในชีวิตและทรัพย์สินเสมอกันทุกคน

4.4 ด้านคมนาคม เดิมถนนที่พระยาสุขุมนัยวินิตได้ตัดขึ้นเป็นถนนที่ใช้แก้ปัญหาการคมนาคมชั่วคราวเสียเป็นส่วนมากเป็นถนนดินธรรมดามากกว่าถนนดินลูกรังจึงใช้สัญจรไปมาไม่ได้ทุกฤดูกาล พระยาชลบุรานุรักษ์ได้ปรับปรุงแก้ไขถนนที่ใช้ชั่วคราวนั้นให้เป็นถนนดินลูกรังเพื่อให้สามารถใช้ได้ทุกฤดูกาลมากขึ้นเพื่อสะดวกกับยานพาหนะที่เป็นช้าง ม้า และเกวียนเสียเป็นส่วนมากคือ

4.4.1 ถนนระหว่างเมืองไทร[1]– พัทลุง, สงขลา–พัทลุง, สงขลา–ปัตตานี, ศาลาคานหิน–วัดทุ่งค้อ, ตรัง–นครศรีธรรมราชและถนนยวนแหล[2] เขาแก้ว[3]

4.4.2 ขุดแต่งคลองที่สำคัญระหว่างเมือง เช่น คลองทุ่งสงถึงแม่น้ำตรังยาว 60 กิโลเมตร

---

[1]ไทรบุรี ในสมัยนั้นเรียกสั้น ๆ ว่าเมืองไทร แม้ในหลักฐานเอกสารบางครั้งก็เรียกว่า เมืองไทร ซึ่งเป็นสำนวนปักษ์ใต้ที่ชอบเรียกคำสั้น ๆ เช่น สายบุรีก็เรียกเมืองสาย นครศรีธรรมราชก็เรียกว่า เมืองนครคำเดียว และถือว่า เป็นคำย่อของนครศรีธรรมราชจังหวัดเดียวเท่านั้น

[2]ในเอกสารเขียนญวนแหล สงสัยว่าเป็นหมู่บ้านญวนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

[3]อยู่ในอำเภอลานสกาเป็นเขากั้นเขตแดนกับอำเภอฉวางบนเทือกเขานครศรีธรรมราช

4.5 การสื่อสาร ในสมัยพระยาสุขุมนัยวินิต ยังไม่มีการใช้โทรเลข โทรศัพท์ รัฐบาลได้พยายามเร่งรัดพัฒนาจนสามารถวางสายโทรศัพท์จากทุ่งสง[1] – ฉวาง[2] ได้ซึ่งเป็นเมืองขนาดเล็กที่มีความสำคัญรองลงมาจากเมืองใหญ่ ในหัวเมืองใหญ่ก็ได้เปิดบริการโทรเลขระหว่างชุมพร–นครศรีธรรมราช–สงขลา–ปีนัง–สิงคโปร์–ไทรบุรี กับยุโรป เพราะถูกกว่าทางสายเคเบิลใต้น้ำที่จะทำให้มณฑลนครศรีธรรมราชได้เงินโทรเลขถึงปีละ 320,000 บาท[3]

พระยาชลบุรานุรักษ์ ได้รับช่วงการเร่งรัดพัฒนามณฑลนครศรีธรรมราชในทุก ๆ ด้านมาจาก พระยาสุขุมนัยวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาลคนแรกที่รัฐบาลทุ่มงบประมาณและบุคคลากรให้มารับผิดชอบระเบียบการปกครองมณฑลอยู่เสมอมา แต่ก็ยังมีส่วนบกพร่องซึ่งรัฐบาลจะต้องหาทางแก้ไขปัญหาเหล่านั้นให้บรรลุตามพระบรมราโชบาย ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้จนได้

5. ปัญหาของมณฑลนครศรีธรรมราช

ถึงแม้ว่ามณฑลนครศรีธรรมราชจะได้รับการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลมาเป็นเวลาถึง 14 ปี และได้รับความเจริญในด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้นหลายประการแล้วก็ตาม แต่ก็ยังคงมีปัญหาอีกมากมายหลายประการที่ยังต้องมีการแก้ไขเช่น

---

[1]ในเอกสารเขียนว่า ทุ่งสรง อาจจะเป็นที่สรงน้ำของเจ้านายองค์หนึ่งองค์ใดมาก่อนก็ได้

[2]แหล่งช้างป่าชุกชุมของนครศรีธรรมราชมาตั้งแต่สมัยโบราณ จึงต้องเร่งวางสายโทรเลขเพื่อสะดวกแก่การสั่งเจ้าหน้าที่ให้นำช้างที่ฝึกหัดดีแล้วเข้ารับราชการในหัวเมืองต่าง ๆ

[3]"ความเห็นมณฑลนครศรีธรรมราชเรื่องการบำรุงทางน้ำ ทางบก" เทศาภิบาล เล่ม 4 แผ่นที่ 23 วันที่ 1 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 126 หน้า 167 – 177

5.1 คุณภาพของข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชที่ผ่านมา ข้าหลวงเทศาภิบาลถึงแม้จะมีความสามารถส่วนบุคคลในด้านการปกครอง แต่ก็ยังมีจุดอ่อนในด้านการศึกษา เช่น พระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม)[1] และ พระยาชลบุรานุรักษ์ (เจริญ จารุจินดา)[2] ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชคนที่ 1 และคนที่ 2 ตามลำดับไม่ได้ผ่านการศึกษาจากต่างประเทศ เมื่อคำนึงถึงสถานการณ์ของมณฑลแล้ว ถ้ามีการเผชิญหน้าและติดต่อโดยตรงกับมหาอำนาจอาณานิคมอังกฤษ ข้าหลวงเทศาภิบาลที่ไม่ได้รับการศึกษาแบบใหม่ อีกทั้งไม่มีความชำนาญอย่างแตกฉานในภาษาอังกฤษ อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดในสำนวนภาษาที่เป็นแง่มุมของกฎหมายและการติดต่อสื่อสารกับชาวอังกฤษซึ่งเป็นผู้ปกครองรัฐมลายูที่ไปมาติดต่อกันอยู่เสมอ และ

---

[1] เปรียญ 3 ประโยคจากการสอบพระปริยัติธรรมที่พระที่นั่ง พุทไธสวรรค์ เมื่อ พ.ศ. 2426 เรียนภาษาอังกฤษที่ลอนดอนในขณะตามเสด็จไปสอนภาษาไทยให้กับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอที่ยังทรงพระเยาว์ 4 พระองค์คือ กรมพระจันทบุรีนฤนาท กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, กรมหลวงปราจิณกิติบดี และกรมหลวงนครชัยศรีสุรเดช ซึ่งต่อมาก็ได้สอนให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (ร.6) ตำแหน่งครั้งสุดท้ายในอังกฤษคือ เลขานุการสถานทูตไทยชั้น 1 กลับประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2437 มารับราชการในตำแหน่งเลขานุการส่วนพระองค์เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย, พ.ศ. 2438 ไปจัดราชการเมืองนครศรีธรรมราช สงขลาและพัทลุง, พ.ศ. 2439 เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชคนแรก พ.ศ. 2449 เป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ฯลฯ

[2] เดิมเป็นข้าราชการกรมตำรวจหลวงโอนมารับราชการกระทรวงมหาดไทยในตำแหน่งเจ้าเมืองสระบุรีแล้วย้ายไปเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลก, พ.ศ. 2451 มาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2453 ไปเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลอีสาน เป็นข้าราชการรุ่นเก่าที่มิได้รับการศึกษาวิชาการสมัยใหม่แต่อย่างใด เอาความสามารถส่วนตัวเป็นเกณฑ์ในการทำงาน

แม้แต่กงสุลอังกฤษที่ตั้งอยู่ที่เมืองสงขลาเองอีกด้วย จุดอ่อนเหล่านี้เป็นจุดบอดสำคัญสำหรับผู้มาดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราชที่เป็นตัวแทนของราชธานีในการเจรจาติดต่อกับอังกฤษ นอกจากนั้นการขาดประสบการณ์ในโลกที่กว้างกว่าประเทศไทย ก็เป็นจุดจำกัดโลกทัศน์ ทำให้ข้าหลวงเทศาภิบาลรุ่นเก่าขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เท่าที่ควร

5.2 อำนาจในการตัดสินใจของข้าหลวงเทศาภิบาล การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชที่อยู่ระหว่างดินแดนพม่ากับมลายูของอังกฤษมีปัญหาที่ต้องรับผิดชอบมากมาย โดยเฉพาะด้านความมั่นคงของดินแดนภายใต้แล้ว ข้าหลวงเทศาภิบาลต้องเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในการตัดสินใจแทนรัฐบาลที่กรุงเทพมิใช่คอยแต่รับคำสั่งอย่างเดียว แต่ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชที่ผ่านมามีชาติวุฒิไม่สูงพอเนื่องจากเป็นแต่เพียงสามัญชน จึงไม่มีอำนาจและสามารถใช้อำนาจในการปกครอง นอกจากนั้นยังทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างข้าหลวงเทศาภิบาลกับกลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่า เนื่องจากบรรดาหัวเมืองที่รวมกันอยู่ในมณฑลนครศรีธรรมราชต่างก็เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองเก่าที่เคยมีอดีตอันรุ่งโรจน์มาก่อน เมื่อทางกรุงเทพส่งข้าหลวงเทศาภิบาลซึ่งเป็นสามัญชน เช่น พระยาสุขุมนัยวินิจมาปกครองก็ทำให้พวกเชื้อสายเจ้าเมืองเก่าไม่สู้เคารพนับถือเท่าใดนัก เพราะถือว่าตนมีชาติตระกูลสูงกว่าและเคยมีอำนาจในการปกครองมาก่อน จึงทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างข้าหลวงเทศาภิบาลกับกลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่า ตัวอย่างเช่น พระยาสุขุมนัยวินิตข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชคนแรกกับพระยานครศรีธรรมราชผู้อยู่ใต้ปกครองที่ขัดใจกันในเรื่องช้าง ซึ่งพระยาสุขุมนัยวินิตต้องการใช้ออกตรวจราชการ แม้ว่าพระยานครศรีธรรมราชจะมีช้างอยู่ในปกครองถึง 100 กว่าเชือกแต่ก็ไม่ยอมให้ด้วยการบ่ายเบี่ยงว่าเป็นช้างส่วนตัว ทำให้งานการตรวจราชการของพระยาสุขุมนัยวินิตหยุดชงักลงทันทีต้องมาเริ่มต้นจับช้างป่ามาฝึกกันใหม่

พระยานครศรีธรรมราชก็แอบส่งคนของตนไปดักจับช้างมาเสียก่อน[1] พระยาสุขุมนัยวินิตเกณฑ์ให้กรมการอำเภอทุ่งสง ฉวาง ลำพูน[2] จับช้างมาใช้ในราชการ กรมการอำเภอฉวางสามารถจับช้างที่มีอยู่ชุกชุมมาตั้งแต่โบราณในเขตของตนได้ 26 เชือกในครั้งแรกก็ได้รับคำสั่งจากพระยาสุขุมนัยวินิตให้จับอีก[3] ทำให้ราษฎรที่ถูกเกณฑ์มาจับช้างเดือดร้อนไปตาม ๆ กันจึงเป็นเหตุให้ข้าราชการบางกลุ่มเป็นปฏิปักษ์กับข้าหลวงเทศาภิบาลทันที

---

[1]ช้างป่าออกหากินเป็นโขลง ๆ มีหัวหน้าโขลงเป็นผู้นำออกไปหากินตามที่มีน้ำหญ้า อาหารบริบูรณ์ ฝ่ายจับช้างก็จะไปทำคอกช้างเรียกว่า เพนียด ดักทางเดินของช้างในแถบที่ช้างมาหากิน เมื่อถูกไล่ต้อนเข้าเพนียดครั้งหนึ่งแล้ว ช้างโขลงนั้นจะตื่นตกใจจะไม่มาหากินบริเวณนั้นอีก ทำให้คนที่ไปจับช้างทีหลังจะไม่มีช้างให้จับ ต้องรอเป็นเดือนหรือเป็นปีช้างจึงเข้ามาหากินในบริเวณคอกช้าง แต่หากช้างชุกชุมไม่ต้องรอนานนัก เพราะโขลงช้างที่ไม่รู้ว่าบริเวณนั้นมีคอกช้างก็หลงเข้ามาหากินอย่างเพลิดเพลินแล้วก็ถูกไล่ต้อนให้เข้าคอกอีกเหมือนโขลงแรก

[2]ลำพูน ปัจจุบันคือ อำเภอเวียงสระ อยู่ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี เดิมขึ้นกับนครศรีธรรมราชต่อเขตกับอำเภอฉวาง ตามตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชกล่าวถึง "เมืองขวางเมืองสระ" (ฉวาง–เวียงสระ) ว่าเป็นเมืองแฝด แต่ฉวางไม่ใช้คำว่า "เวียง" นำหน้าเพราะมีสองพยางค์อยู่แล้ว เป็นที่น่าสังเกตว่า การใช้คำว่า เวียง แทนคำว่าเมืองในปักษ์ใต้มีที่นี่แห่งเดียวซึ่งไปพ้องกับไทยล้านนาโบราณ เช่น เวียงไชยปราการ เวียงไชยนารายณ์ เวียงพานคำ เป็นต้น (ผู้เขียน)

[3]แรงค์ นุ่นทอง <u>การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยพระยาสุขุมนัยวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล</u> หน้า 224 – 227

5.3 พระยาสุขุมนัยวินิตและพระยาชลบุรานุรักษ์ ไม่ใช่คนในท้องถิ่นปักษ์ใต้ จึงไม่เข้าใจในวัฒนธรรมประเพณีของชนกลุ่มน้อยในภาคใต้ เช่นชาวไทยมุสลิม จนทำให้เกิดความขัดแย้งกับข้าหลวงเทศาภิบาล เช่น กรณีพระยาสุขุมนัยวินิตใช้อำนาจตามกฎหมายไทยที่ชาวมุสลิมยอมรับไม่ได้และได้ร้องเรียนไปยังผู้สำเร็จราชการที่สิงคโปร์เพื่อขอความเป็นธรรม โดยชาวมุสลิมให้เหตุผลว่า

> ผู้ปกครองส่วนใหญ่นั้น มิได้เคยนึกคิดในหัวใจของพวกเขาว่าพวกเรามุสลิมจะฝ่าฝืนบทบัญญัติอิสลามทั้งในอดีตและปัจจุบันบรรดากฎหมายต่าง ๆ จึงออกมาขัดแย้งกับบทบัญญัติอิสลามอยู่เสมอ ทั้ง ๆ ที่ผู้ปกครองบางคนมีความต้องการมิให้ผู้ใดฝ่าฝืนจิตใจของพวกเราแต่ผู้ที่ออกกฎหมายนั้นกลับมิใช่ผู้ห้ามและไม่เคยศึกษาบทบัญญัติอิสลามเสียก่อนที่จะออกกฎหมายมาปกครองเรา[1]

จะเห็นได้ว่า ปัญหาที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชที่ผ่านมายังไม่สามารถแก้ไขได้ ปัญหาเหล่านี้จะต้องได้รับการแก้ไขจากผู้ที่มีประสบการณ์กว้างขวาง และมีความคิดริเริ่มสร้างสรร .

6. <u>การแต่งตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช</u>

เนื่องจากปัญหาต่าง ๆ ที่ยังมีอยู่ในมณฑลนครศรีธรรมราช ทางพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

---

[1] อัซซะฮีด อับดุลกอเดร เอาดะฮ์ อิสลามกับมุสลิม หน้า 55

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ทรงพิจารณาร่วมกันแล้วมีพระราชดำริเห็นพ้องต้องกันว่า ควรที่จะส่งผู้ที่มีความเหมาะสมกับสถานการณ์มณฑลนครศรีธรรมราชในขณะนั้นไปเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และบุคคลที่ได้รับการพิจารณาก็คือ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ เจ้ากรมพลัมภัง[1] กระทรวงมหาดไทย ทั้งนี้เรามิอาจจะกล่าวได้ว่าการพิจารณาให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ไปเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชมิได้เกิดจากแรงบันดาลใจที่จะส่งเสริมบุคคลในพระบรมราชวงศ์ชั้นสูงในทางราชการ แต่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เองก็ทรงมีคุณสมบัติที่เหมาะสมในการดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลด้วยประการต่าง ๆ ดังนี้

6.1 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ทรงสำเร็จการศึกษาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง วิชาประวัติศาสตร์ (เกียรตินิยม) ระดับปริญญาตรีและปริญญาโททางด้านอักษรศาสตร์จาก มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ พระองค์จึงสามารถใช้ภาษาอังกฤษได้อย่างดี นอกเหนือไปจากที่ทรงรอบรู้กฎหมายระหว่างประเทศ การทูต การเมืองและการปกครองอย่างละเอียดลึกซึ้ง ทำให้พระองค์ทรงเข้าใจสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการปกครองหัวเมืองมลายูของอังกฤษกับการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ของไทยเป็นอย่างดี

6.2 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์มีการศึกษาสมัยใหม่แบบตะวันตก มีประสบการณ์ในการทำงานในตำแหน่งเจ้ากรมพลัมภังที่ควบคุมนโยบายการเมืองการปกครองของประเทศมาแล้วและได้รับอำนาจเต็มในการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช[2] ดังนั้นพระองค์จึงมีพระอำนาจในการตัดสินพระทัย

---

[1] เป็นกรมที่ทำหน้าที่การเมืองและการปกครอง ปัจจุบันคือกรมการปกครอง

[2] กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.47/4 หนังสือกราบบังคมทูลของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 25 เมษายน ร.ศ. 115

ในการปกครองเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้เกิดเสถียรภาพความมั่นคง ได้อย่างรวดเร็วเพื่อเกิดผลประโยชน์ต่อการปกครองอย่างแท้จริง มิใช่คอยแต่รับคำสั่งจากรัฐบาลเท่านั้น

6.3 เนื่องจากสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงเป็นพระราชโอรสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดปรานพระองค์หนึ่งและเป็นพระสหายร่วมชั้นเรียนกับข้าหลวงใหญ่สหพันธรัฐมลายูที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษมาก่อน[1] แม้แต่เจ้าพระยาไทรบุรี (อับดุลฮามิด) ก็ได้สมรสกับคุณหญิงเนื่องคนในวังของพระมารดาของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์[2] ซึ่งหากจะนับกันไปแล้วก็เปรียบเหมือนเครือญาติที่สนิทสนมทำให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เข้าพระทัยวัฒนธรรมประเพณีอิสลามเป็นอย่างดี

---

[1]พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วังบางเขน เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2528

[2]พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรณ์มงคลการ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วังละโว้ เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528 "พระมารดา" คือ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา พระมเหสี อันดับ 4 ตำแหน่ง "พระอัครชายา" ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากคุณสมบัติดังกล่าวมาแล้ว การแต่งตั้งสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ผู้สำเร็จราชการมณฑลต่างพระเนตรพระกรรณ[1] มณฑลนครศรีธรรมราชของรัฐบาลจึงเป็นความเหมาะสมอย่างยิ่งด้วยประการทั้งปวง

7. <u>ลักษณะการปกครองแบบเทศาภิบาล</u>

การคมนาคมและการติดต่อสื่อสารก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่สะดวกที่เสนาบดีจะออกไปตรวจราชการจึงต้องส่งท้องตรา[2] ข้อบังคับ แบบแผนออกไปให้เจ้าเมืองปฏิบัติ ย่อมทำให้เจ้าเมืองแต่ละเมืองเข้าใจคำสั่งแตกต่างกันออกไป การติดตามผลงานก็เสียเวลาเป็นแรมเดือน ประกอบกับต่างประเทศกำลังคอยที่จะรุกรานประเทศไทยอยู่

---

[1]ตามปกติเรียก ข้าหลวงเทศาภิบาลผู้สำเร็จราชการมณฑล หากเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล เช่น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ หมายถึงปกครองดูแลแทนพระมหากษัตริย์ที่กรุงเทพ แต่หากใช้ว่า ข้าหลวงเทศาภิบาลต่างพระองค์ เช่น กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลอีสานในรัชกาลที่ 5 หมายถึง ข้าหลวงเทศาภิบาลที่ถืออาชญาสิทธิ์เทียมพระมหากษัตริย์ สามารถตัดหัวคนได้โดยไม่ต้องขึ้นศาล สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ได้อาชญาสิทธิ์เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลต่างพระองค์ในสมัยรัชกาลที่ 6 ตั้งแต่พ.ศ. 2458 – 2468 ซึ่งข้าหลวงเทศาภิบาลต่างพระองค์นี้มีในมณฑลอิสานและมณฑลนครศรีธรรมราชเท่านั้น เพราะเป็นดินแดนที่ได้รับการคุกคามจากฝรั่งเศสและอังกฤษโดยตรง

[2]หนังสือที่อัญเชิญพระบรมราชโองการจากราชธานีไปยังหัวเมืองที่เคยถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาแสดงว่า เมืองนั้นจงรักภักดีจึงมีท้องตราหรือคำสั่งออกไปได้ หากเป็นเมืองประเทศราชใช้คำว่า ศุภอักษร คือหนังสือที่ส่งไปจะต้องเป็นสำนวนร้อยกรองให้เกิดความสุนทรียะเพื่อให้เกิดความเห็นคล้อยตามเชิงขอร้องมากกว่าออกคำสั่ง สำหรับหนังสือของเสนาบดีจะเรียกว่า ตรา เมื่อเอาทั้ง 3 ประเภทนี้มารวมกันจึงเรียกรวมว่า สารตรา

โดยเฉพาะฝรั่งเศสและอังกฤษซึ่งหากรัฐบาลประมาทพลาดพลั้งอาจจะเสียเอกราช ไปก็ได้[1] ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใน ที่ประชุมเสนาบดีว่า "ถึงเวลาแล้วที่เมืองไทยจะต้องเร่งรัดจัดการปกครองให้ เรียบร้อยทั่วพระราชอาณาจักรจะรั้งรอต่อไปไม่ได้"[2] รัฐบาลจึงเริ่มรวมหัวเมือง เข้าเป็นมณฑล ๆ ละ 4 – 5 เมือง ให้มีเจ้านายหรือข้าราชการผู้ใหญ่มียศระดับ เสนาบดีกับผู้ว่าราชการเมืองไปประจำจัดการตามคำสั่งของเสนาบดีกระทรวง มหาดไทยอยู่ในท้องที่เรียกว่า ข้าหลวงบริเวณ เมื่อจัดระเบียบราชการเป็น ปึกแผ่นมั่นคงพอที่จะตั้งเป็นมณฑลแน่นอนแล้วจึงประกาศตั้งเป็นมณฑลเรียกข้าหลวง บริเวณว่าข้าหลวงเทศาภิบาล ผู้สำเร็จราชการมณฑล ยกหน้าที่ส่วนการบังคับ บัญชาหัวเมืองเหล่านั้นของเสนาบดีให้ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้รับผิดชอบแทน เสนาบดีเพียงแต่วางระเบียบแบบแผนการปฏิบัติงานและคอยแก้ไขปัญหาที่ข้าหลวง เทศาภิบาลแก้ไม่ได้แนะนำให้ปฏิบัติกันออกไปตรวจราชการเป็นครั้งคราวเป็น การติดตามผลเท่านั้น[3] การปกครองแบบเทศาภิบาลนี้ทำให้การปกครองแบบ กินเมือง[4] ต้องยกเลิกไปโดยสิ้นเชิงเพราะกรมการเมืองทุกตำแหน่งมาเป็น ข้าราชการกินเงินเดือนประจำจากกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ ทำให้กลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่ามีความขัดแย้งกับการปกครองแบบเทศาภิบาล ในระยะแรกของการปฏิรูปการปกครอง

---

[1]สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เทศาภิบาล หน้า 92

[2]ก. หน้า 93

[3]สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประวัติเจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) และเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) หน้า 94

[4]เจ้าเมืองเก็บภาษีจากราษฎรมาใช้จ่ายเอง แล้วแบ่งให้รัฐบาลเท่าที่ ประมูลภาษีไว้เท่านั้นจึงทำให้เจ้าเมืองมีฐานะมั่งคั่งและมีอิทธิพลทางการเมือง ในท้องถิ่นสูงมาก

ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นตัวแทนของรัฐบาลกลางซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้ารัฐบาล ฉะนั้นมณฑลเทศาภิบาลก็เปรียบเหมือนรัฐบาลย่อยในท้องถิ่นอันเป็นสาขารัฐบาลที่กรุงเทพเพื่อคอยประสานงานการปกครองระหว่างประชาชนกับพระมหากษัตริย์ โดยมีกองปลัดมณฑลทำหน้าที่บริหารการปกครอง ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้ควบคุมนโยบายให้เป็นไปตามพระบรมราโชบายที่มีพระราชกระแสรับสั่งโดยตรงกับข้าหลวงเทศาภิบาลในบางครั้งและนโยบายของกระทรวงมหาดไทย เพราะข้าหลวงเทศาภิบาลขึ้นตรงกับกระทรวงมหาดไทยอยู่แล้ว ต่อมาใน พ.ศ. 2456 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์มีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นข้าราชการสังกัดพระราชสำนักเรียกว่า สมุหเทศาภิบาล[1] เพื่อพระองค์จะได้รับสั่งราชการอย่างใกล้ชิดโดยตรงไม่ต้องผ่านกระทรวงมหาดไทยและทำให้สมุหเทศาภิบาลได้ติดต่อโดยตรงกับเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ที่ได้มาเข้าเฝ้าหัวหน้ารัฐบาลคือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่เสมอ เป็นที่น่าสังเกตว่า การเปลี่ยนสังกัดสมุหเทศาภิบาลนี้เกิดขึ้นหลังจากขบถ ร.ศ. 130 การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจจะมีสาเหตุมาจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะทรงควบคุมมณฑลหัวเมืองเข้ามาไว้ในพระราชอำนาจ เพราะเหตุการณ์นอกประเทศในช่วงนั้นมีแนวโน้มจะทำให้เกิดสงครามระหว่างประเทศต่าง ๆ ในยุโรปซึ่งจะส่งผลกระทบมาถึงประเทศไทยได้ เพราะอังกฤษ ฝรั่งเศสและเยอรมันกำลังมีบทบาททางการเมืองและเศรษฐกิจ

---

[1]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.2/6 <u>ประกาศเรียกตราตำแหน่งข้าหลวงต่าง ๆ</u> วันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2456

ในไทยมาก[1] หากพระองค์ได้ควบคุมดูแลข้าหลวงเทศาภิบาลก็เหมือนกับได้บังคับบัญชากองเสือป่าเสนารักษาดินแดนและทหารรักษาวังในมณฑลเหล่านั้นโดยตรง ถึงแม้ว่าสมุหเทศาภิบาลจะขึ้นสังกัดกับพระราชสำนัก กระทรวงมหาดไทยก็ต้องรับผิดชอบการทำงานของสมุหเทศาภิบาลอยู่จึงทำให้สมุหเทศาภิบาลไม่มีสังกัดที่แท้จริงดังรับสั่งของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตว่า "สมุหเทศาภิบาลไม่มีผู้บังคับบัญชาที่แท้จริงกลายเป็นผีไม่มีศาล"[2]

การที่เปลี่ยนสังกัดสมุหเทศาภิบาลในช่วงที่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพประชวร[3] เช่นนี้ทำให้แต่ละกระทรวงสั่งราชการในกระทรวงของตนตรงไปสมุหเทศาภิบาลที่มณฑลแทนที่จะผ่านกระทรวงมหาดไทยเพื่อเป็นการกลั่นกรองแนวนโยบายและขั้นตอนการปฏิบัติงานก่อนดังแต่ก่อน จึงทำให้สมุหเทศาภิบาลมีภารกิจมากขึ้น แต่อำนาจการบริหารการปกครองในมณฑลกลับลดลงเพราะไม่สามารถสั่งการหน่วยงานที่ขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยโดยตรงดังแต่ก่อน ราชการของ

---

[1]ขณะนั้นเยรมันควบคุมการก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือ ใน พ.ศ. 2449 ฝรั่งเศสได้มณฑลบูรพาของไทยใน พ.ศ. 2450 และมีท่าทีว่าจะขยายอำนาจเข้ามาในมณฑลอิสานอีก ภายหลังจากได้พยายามอยู่หลายครั้งแล้ว ส่วนอังกฤษเข้าควบคุมการก่อสร้างทางรถไฟสายใต้ใน พ.ศ. 2453

[2]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.1/5 <u>เรื่องรายงานการประชุมเสนาบดีกับพระวิจารณ์ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต</u>

[3]ใน พ.ศ. 2457 เป็นปีที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงทำงานทั้งกลางวันกลางคืนเพื่อรับโทรเลขจากสมุหเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ ทั่วประเทศ และทรงรับสั่งวิธีแก้ปัญหาในมณฑลต่าง ๆ ตลอดเวลา โดยเฉพาะปักษ์ใต้ที่อังกฤษควบคุมทางรถไฟสายใต้อยู่มา ใน พ.ศ. 2458 จึงทรงป่วยกระเสาะกระแสะอยู่เสมอ

กระทรวงต่าง ๆ ที่ผ่านมณฑลก็ไม่สามารถดำเนินไปได้เต็มที่เพราะขาดผู้ประสานงาน แต่ละกระทรวงก็ทำแต่งานของตน ทำให้บรรลุเป้าหมายในโครงการต่ำ เพราะไม่ได้รับความร่วมมือจากกระทรวงอื่น ดังนั้นการปฏิบัติหน้าที่ราชการของสมุหเทศาภิบาลจึงดำเนินไปเพียงแต่มิให้ราชการเสียหายเท่านั้น จึงก่อให้เกิดความอ่อนแอในนโยบายและขั้นตอนการปฏิบัติไปทั้งระบบเทศาภิบาล จากมณฑลไปเมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน[1] ต่อมาในวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2458 สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยก็ทรงมีหนังสือกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ โดยทรงอ้างเหตุผลว่า "ด้วยเหตุอายุมากเกิดความไข้เจ็บทุพพลภาพถอยกำลังลง ไม่สามารถจะทนทานรับราชการตามหน้าที่ดังแต่ก่อนได้"[2] ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาอำมาตยาธิบดี รองเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้รั้งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยโดยพระราชทานราชทินนามเพิ่มเป็นพระยามหาอำมาตยาธิบดี[3]

---

[1]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.1/56 <u>รายงานการประชุมเทศาภิบาล พ.ศ. 2465</u> วันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2465

[2]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3/56 <u>ดำรงราชานุภาพกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ</u> วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2458

[3]เป็นผู้รั้งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยจากวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2458 ถึงวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2459

แต่การบริหารราชการในระบบเทศาภิบาลไม่ได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ปัญหานี้โดย โปรดเกล้าฯให้รวมบริเวณตั้งแต่ 2 มณฑลขึ้นไปเป็น "มณฑลภาค" มีอุปราชเป็นหัวหน้ามณฑลภาค ทำหน้าที่ควบคุมสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภาคของตนอีกชั้นหนึ่ง ขึ้นตรงต่อพระองค์ซึ่งทำหน้าที่นายกรัฐมนตรีเหมือนการปกครองในยุโรป ดังนั้นอุปราชจะทำหน้าที่ 2 อย่างคือ หน้าที่สมุหเทศาภิบาลที่ดำรงตำแหน่งอยู่เดิม กับตำแหน่งอุปราชซึ่งมีหน้าที่ควบคุมสมุหเทศาภิบาลอื่นในขอบเขตมณฑลภาคของตน ครั้งแรกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งมณฑลภาคขึ้น 2 ภาคก่อนคือ

1. มณฑลภาคพายัพ ประกอบด้วยมณฑลพายัพและมณฑลมหาราษฎร์ ที่ตั้งภาคอยู่ที่เชียงใหม่ โปรดให้พระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพเป็นอุปราช พระราชทานเลื่อนยศเป็นเจ้าพระยาในราชทินนามเดิม

2. มณฑลภาคตะวันตก ประกอบด้วยมณฑลนครชัยศรีกับมณฑลราชบุรี ที่ตั้งภาคอยู่ที่นครปฐม โปรดเกล้าฯให้พระยามหาอำมาตยาธิบดี รองเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยดำรงตำแหน่งอุปราชอีกตำแหน่งหนึ่ง[1]

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า การบริหารการปกครองในภาคพายัพและภาคตะวันตกมีประสิทธิภาพในการปกครองมากขึ้น จึงโปรดเกล้าฯให้ตั้งมณฑลภาคอยุธยาและมณฑลภาคปักษ์ใต้ขึ้นใน พ.ศ. 2459 โดยโปรดเกล้าฯให้ย้ายเจ้าพระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ อุปราชภาคพายัพมาเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย[2] แทนพระยามหาอำมาตยาธิบดีที่เป็นผู้รั้งเสนาบดีอยู่ เพื่อรับผิดชอบในการตั้งมณฑลภาคทั้งสองซึ่งประกอบด้วยมณฑลในสังกัดดังนี้

---

[1]ภาคพายัพและภาคตะวันตกตั้งขึ้นในพ.ศ.2458 ภายหลังจากสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกราบถวายบังคมลาออกจากราชการแล้ว

[2]ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยจากพ.ศ. 2459 - 2465

1. มณฑลภาคอยุธยา ประกอบด้วยมณฑลกรุงเก่ากับมณฑลนครสวรรค์ ที่ตั้งภาคอยู่ที่อยุธยา โปรดให้พระยาโบราณราชธานินทร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่าเป็นอุปราช

2. มณฑลภาคปักษ์ใต้ ประกอบด้วยมณฑลสุราษฎร์ มณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลปัตตานีที่ตั้งภาคอยู่ที่สงขลา โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นอุปราช[1]

ต่อมาใน พ.ศ. 2465 เมื่อเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีพระบรมราชโองการให้ตั้งมณฑลภาคอิสาน ประกอบด้วยมณฑลอุดร มณฑลอุบล มณฑลร้อยเอ็ด ที่ตั้งภาคอยู่ที่อุดร โปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชนกุลวิบูลย์ภักดี ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยออกไปเป็นอุปราช[2]

จะเห็นได้ว่า ทั้ง 5 ภาคนี้มีมณฑลภาคปักษ์ใต้ภาคเดียวที่มีอุปราชทรงพระยศสูงถึงขั้น "สมเด็จเจ้าฟ้า" และเป็นพระราชอนุชาของพระมหากษัตริย์จากราชธานีซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่จะบอกให้ทราบว่า ดินแดนปักษ์ใต้ในระยะนั้น

---

[1]"เรื่องตั้งอุปราชมณฑลภาคตะวันตกและมณฑลปักษ์ใต้" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 33 ภาค 2 วันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2459 หน้า 2841 (ต่อมาใน พ.ศ. 2460 ที่ไทยประกาศสงครามกับเยอรมัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้มณฑลภูเก็ตเข้ามารวมกับภาคปักษ์ใต้ที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงเป็นอุปราชอยู่ เพื่อความมั่นคงปลอดภัยของดินแดนปักษ์ใต้ทั้งหมด)

[2]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3 กรณีชายแดนมณฑลต่าง ๆ หน้า 6

กำลังถูกคุกคามจากอังกฤษในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าด้านการเมือง การปกครอง การทูต เศรษฐกิจและสังคม ที่ล่อแหลมต่อดินแดนส่วนนี้จะตกไปเป็นของอังกฤษ ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมอบอาชญาสิทธิ์ให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงพระราชอำนาจเต็มในการปกครองภาคปักษ์ใต้เท่าเทียมกับพระองค์

บทที่ 2

การปรับปรุงการปกครองในมณฑลนครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2453 - 2468)

ตามพระราชดำริเดิมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงต้องการรวบรวมหัวเมืองตั้งแต่ชุมพรลงไปถึงนครศรีธรรมราชขึ้นเป็นมณฑลนครศรีธรรมราช โดยจะตั้งที่ทำการมณฑลที่นครศรีธรรมราช และจะรวบรวมหัวเมืองตั้งแต่สงขลาลงไปถึงนราธิวาสเป็นมณฑลสงขลา โดยตั้งที่ทำการมณฑลที่สงขลา แต่เมื่อทรงปรึกษากับสมเด็จกรมพระยาดำรง ไม่มีบุคคลที่มีความสามารถเหมาะสมจะปกครอง 2 มณฑลขนาดใหญ่นี้ได้ พระองค์จึงโปรดให้รวมเมืองชุมพร ไชยา หลังสวน กาญจนดิษฐ์ เป็นมณฑลชุมพร แล้วให้นครศรีธรรมราชไปรวมกับสงขลาเรียกชื่อว่า มณฑลนครศรีธรรมราช ตั้งที่ทำการมณฑลที่สงขลา เพราะสงขลาเป็นเมืองกึ่งกลางของหัวเมืองฝั่งทะเลตะวันออกทั้งหมด คือ นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ปัตตานี นราธิวาส[1] ดังนั้นสงขลาจึงเหมาะที่จะเป็นศูนย์กลางการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชตลอดมา แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยมีพระราชดำรัสกับสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ว่า ควรจะตั้งที่ทำการมณฑลที่นครศรีธรรมราชเพราะมีพระบรมธาตุเป็นศูนย์รวมน้ำใจของชาวปักษ์ใต้ และนครศรีธรรมราชเองก็เป็นตัวแทนราชธานีตลอดมา แต่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงกราบถวายบังคมทูลว่า สงขลายังเหมาะสมอยู่เพราะเป็นศูนย์กลางการคมนาคมและการสื่อสารทั้งภายในและ

---

[1]สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประวัติเจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) หน้า 113

ภายนอกประเทศอยู่ใกล้สหพันธรัฐมลายูของอังกฤษ ด้วยเหตุนี้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จึงทรงสร้างพระตำหนักเขาน้อย[1] ขึ้นที่สงขลาเป็นที่ประทับ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงทหารเรือมาติดตั้งวิทยุโทรเลขเพื่อให้สามารถติดต่อกับพระราชสำนักที่กรุงเทพได้โดยตรงตลอดเวลา[2] และโปรดเกล้าฯ ให้นายร้อยโทโทน ผู้ช่วยบังคับการตำรวจมณฑลกรุงเก่ามาเป็นองครักษ์[3] องครักษ์คนต่อมา เช่น ร.ท.ขุนสมัคร (เป็นตำรวจ)

---

[1]สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงประทับอยู่ที่สัณฐาคาร จวนสมุหเทศาภิบาลมา 1 ปี รัฐบาลจึงซื้อที่ดินริมเขาน้อยราคา 1,000 บาท ถวาย เริ่มก่อสร้างในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2454 โดยสถาปนิกฝรั่งเป็นแบบยุโรปสูงสามชั้น สิ้นเงินส่วนพระองค์ไปประมาณ 4,000 บาท ใช้เวลาสร้าง 8 เดือน ตกแต่งด้วยเฟอร์นิเจอร์แบบอังกฤษ รัชกาลที่ 6 เสด็จมาประทับที่นี่ 2 ครั้ง ใน พ.ศ. 2458 และ 2460 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน (ร.9) ทรงเคยเสด็จประทับเมื่อ พ.ศ. 2502 ปัจจุบันห้องพระบรรทมของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ยังปิดตายอยู่

[2]"สักขี" (นามแฝง) <u>จดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2458</u> หน้า 112 (จากการที่ผู้เขียนได้สัมภาษณ์หลวงคเชนทรามาตย์ อดีตมหาดเล็กรัชกาลที่ 6 และปลัดกรมเวรวิเศษ กระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2528 ที่บ้านพักจังหวัดพัทลุง จึงทราบว่า "สักขี" เป็นนามแฝงของเจ้าพระยามหาอำมาตยาธิบดี)

[3]"ข่าวราชการในกรมตำรวจภูธร" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 9 แผ่นที่ 49 วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 129 หน้า 64

พ.ต.พระนราบริรักษ์ (หหาร) ร.ท.เฉิก (หหาร) และ พ.อ.พระศราภัยพิพัฒน์ (หหาร) เป็นต้น[1] สำหรับศาลารัฐบาลอันเป็นที่ทำการมณฑลซึ่งเป็นจวนเจ้าเมืองเดิมก็โปรดให้สร้างใหม่เป็นตึกคอนกรีตเสริมไม้สองชั้นอยู่ริมทะเล แม้ว่าสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จะทรงตั้งศูนย์กลางการปกครองมณฑลที่สงขลาเป็นการถาวร[2] แต่ในทางปฏิบัติพระองค์ก็ทรงใช้ศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราชสั่งราชการในตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลและอุปราช ปีหนึ่งประมาณ 1 - 2 เดือน และทรงสร้างพระตำหนักโพยายรดเป็นที่ประทับที่เมืองนครศรีธรรมราช

การปรับปรุงการปกครองของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ดูได้จากพระกรณียกิจของพระองค์ที่ทรงมุ่งมั่นพระทัยด้วยความอุตสาหวิริยะดังพระดำรัสของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถที่ทรงกราบถวายบังคมทูลสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถว่า "สมเด็จชาย* เป็นคนใจร้อน ทำอะไรจะทำให้ดีจริงไม่คิดชีวิต ผลงานที่ปรากฏออกมาจึงทำให้ใคร ๆ เห็นความดีของสมเด็จชายโดยทั่วกันแม้แต่พระเจ้าอยู่หัว** ก็ทรงเห็นเช่นนั้น"[3] หรืออาจจะเป็นเพราะการวางตัวบุคคลมาปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช

---

[1]พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วังบางเขน เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2528

[2]สมุหเทศาภิบาลมีสิทธิที่จะเลือกตั้งที่ทำการมณฑลได้ตามความเหมาะสม

*พระนามที่เรียก เกันทั่วไปในพระราชสำนักของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์

**พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

[3]<u>ลายพระหัตถ์สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุขถึงพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าเฉลิมเขตรมงคล</u> หน้า 23 จดหมายลงวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2458 (จดหมายฉบับนี้เป็นของ จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พระราชอนุชารัชกาลที่ 5 และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ 6 เรียกกันทั่วไปว่า "วังบูรพา" ทรงเขียนจดหมายถึงพระธิดาซึ่งเป็นพระชายาสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์)

ที่เหมาะสมก็ได้ ดังพระราชดำรัสตอบของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จประพาสมณฑลปักษ์ใต้ที่นครศรีธรรมราชใน พ.ศ. 2458 ว่า "มณฑลนครศรีธรรมราชมีความสำคัญปานใดก็มีประจักษ์พยานอยู่แล้ว ดังที่ฉันให้ตัวเธอผู้เป็นน้องของฉันมาเป็นผู้สำเร็จราชการต่างหูต่างตา เพราะทราบนโยบายของฉันมากกว่าคนอื่นตั้งแต่อยู่อังกฤษมาด้วยกัน"[1] ซึ่งหากข้าราชการในมณฑลไม่เข้าใจแจ่มชัดในแนวพระราชนิยมที่จะปฏิบัติให้ต้องตามพระบรมราโชบายสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ก็ทรงแนะนำชี้แจงด้วยความเต็มพระทัย พร้อมทั้งอบรมข้าราชการในมณฑลให้เข้าใจความมุ่งหมายของหัวหน้ารัฐบาล จึงทำให้การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วจนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงคาดไม่ถึง[2] การปรับปรุงและความรับผิดชอบในด้านการปกครองของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ดูได้จากโครงสร้างการบริหารการปกครองมณฑล การฝึกอบรมข้าราชการ การปกครองชายแดนภาคใต้ และการศาล ดังต่อไปนี้

1. <u>โครงสร้างการบริหารภายในมณฑล</u>

การบริหารการปกครองภายในมณฑลแบ่งออกเป็นระดับมณฑล จังหวัด อำเภอ และหมู่บ้าน คือ

1.1 <u>ระดับมณฑล</u> แต่เดิมมาหน้าที่ราชการของผู้ว่าราชการเมืองที่ตั้งมณฑลรวมอยู่กับข้าหลวงเทศาภิบาลหรือสมุหเทศาภิบาล ทำให้สมุหเทศาภิบาลมีงานมาก สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จึงทรงแก้ไขระเบียบการปกครองเมืองที่ตั้งมณฑลใหม่

---

[1]"สักขี" (นามแฝง) <u>จดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2458</u> หน้า 114

[2]<u>ก</u>.

โดยตั้งตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองเพิ่มขึ้นมาให้เหมือนเมืองอื่น ๆ เพื่อที่ว่าเวลาสมุหเทศาภิบาลไม่อยู่ ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือปลัดมณฑลจะได้รักษาการตามลำดับอาวุโส และให้เลิกตำแหน่งหน้าที่ข้าหลวงมหาดไทยมาเป็นข้าหลวงปลัดมณฑล[1] ในกองบัญชาการมณฑลมีตำแหน่งประจำคือ สมุหเทศาภิบาล ปลัดมณฑล ยกกระบัตรมณฑล มหาดไทยมณฑล สรรพากรมณฑล ผู้ช่วยสรรพากรมณฑล เสมียนตรามณฑล เลขานุการมณฑล มหาดเล็กรายงานมณฑล 2 คน[2] หน้าที่ประจำในแต่ละตำแหน่งมีขอบเขตการรับผิดชอบดังนี้

1.1.1 สมุหเทศาภิบาล มียศระดับพระยาหรือเจ้าพระยาเป็นผู้รับผิดชอบราชการในมณฑลทั้งหมดให้เป็นไปตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทยและพระบรมราโชบายของพระเจ้าอยู่หัวมีหน้าที่ตามที่กระทรวงมหาดไทยกำหนดไว้ดังนี้

1.1.1.1 เสนอรายงานการปกครองมณฑลประจำปีจากเดือนกันยายนของปีนี้ถึงเดือนกันยายนของปีถัดไป

1.1.1.2 เสนอรายงานบำเหน็จความดีความชอบของข้าราชการในมณฑลเพื่อนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

1.1.1.3 ต้องเชิญผู้ว่าราชการเมืองและหัวหน้าส่วนราชการในมณฑลมาปรึกษาหารือตกลงสรุปข้อราชการทุกวันที่ 7 กรกฎาคมของทุกปี

1.1.1.4 ต้องไปประชุมเทศาภิบาลที่กรุงเทพในวันที่ 7 กันยายนของทุกปี หากไปไม่ได้ต้องคัดเลือกบุคคลที่เหมาะสมไปแทน เช่น ปลัดมณฑลหรือผู้ว่าราชการจังหวัดที่มณฑลตั้งอยู่ เป็นต้น

---

[1]"รายงานการประชุมเทศาภิบาล" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 17 แผ่นที่ 99 วันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2457 หน้า 19

[2]กระทรวงมหาดไทย <u>ทำเนียบข้าราชการกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2458</u> หน้า 125

1.1.1.5 ต้องเสนอเอกสารที่จะแสดงความคิดเห็นหรือเรื่องที่จะชี้แจงต่อที่ประชุม โดยยื่นเอกสาร จำนวน 30 ชุดต่อ 1 เรื่องที่เลขานุการกระทรวงมหาดไทย หากส่งเพียง 1 ฉบับ จะต้องส่งล่วงหน้า 10 วัน เพื่อเลขานุการกระทรวงมหาดไทยจะจัดทำให้ครบ 30 ชุด

1.1.1.6 เอกสารรายงานประจำปีหรือเอกสารแสดงความคิดเห็นเรื่องใดแผนกใดจะต้องจัดทำมาให้สมบูรณ์ตามแบบฟอร์มส่งแผนกต่าง ๆ เพื่อจะกำหนดวาระการประชุมซึ่งแผนกเหล่านั้นมี 7 แผนก คือ แผนกมหาดไทย แผนกคลัง แผนกสรรพากร แผนกยุติธรรม แผนกโยธา แผนกศึกษา แผนกเกษตร

1.1.1.7 จะต้องปฏิบัติตามมติที่ประชุมอย่างเคร่งครัด

1.1.1.8 เป็นหัวหน้าการทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาปีละ 2 ครั้ง ในวัดหลวงประจำมณฑล เพื่อแสดงความจงรักภักดีของข้าราชการในพระเจ้าอยู่หัว

1.1.1.9 เป็นผู้สั่งการและตรวจตรางานทุกแผนกในกองบัญชาการมณฑล ให้เป็นไปตามระเบียบ กฎ ข้อบังคับของกระทรวงมหาดไทย และพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หัวหน้ารัฐบาล[1]

1.1.1.10 หนังสือทุกฉบับของมณฑลที่ส่งไปถึงกระทรวงต่าง ๆ ออกในนามของสมุหเทศาภิบาล

1.1.1.11 ยื่นงบประมาณของข้าราชการในกองบัญชาการมณฑลต่อกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ[2]

---

[1]ข้อ 1 - 9 สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยองค์แรก (2435 - 2458) กับเจ้าพระยามหาอำมาตยาธิบดี ผู้รั้งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ระหว่าง พ.ศ. 2458 ในขณะที่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงประชวร เป็นผู้กำหนด

[2]ข้อ 10 - 11 เจ้าพระยาสุรสีห์วิสิษฐ์ศักดิ์ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยคนที่ 2 จาก พ.ศ. [illegible] เป็นผู้กำหนด

1.1.1.12 เป็นคนกลางระหว่างกระทรวงมหาดไทยกับพระมหากษัตริย์

1.1.1.13 รับรายงานกระทรวงอื่นด้วยความเห็นชอบของกระทรวงมหาดไทย[1]

1.1.2 ปลัดมณฑล มียศระดับพระหรือพระยา เป็นผู้รับผิดชอบราชการแผนกมหาดไทยในมณฑล และมีหน้าที่ คือ

1.1.2.1 เป็นเจ้าหน้าที่ในการปกครองท้องที่ สุขาภิบาล พยาบาล และทะเบียน

1.1.2.2 เป็นผู้เบิกจ่ายเงินการจรให้ถูกต้องตามข้อบังคับ

1.1.2.3 เป็นผู้ตรวจการในหน้าที่เสมียนตรามณฑลและเสมียนตราเมืองภายในมณฑล

1.1.3 ยกกระบัตรมณฑล ในสมัยก่อนการปฏิรูปการปกครอง "ขุนวัง" เป็นผู้แต่งตั้งยกกระบัตรไปประจำตามเมืองต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่พิพากษาคดีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองนั้นและถือว่าเป็นตัวแทนของพระมหากษัตริย์จากราชธานีที่จะเสริมสร้างพระราชอำนาจในหัวเมืองต่าง ๆ ให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองยกกระบัตรก็ถูกลดบทบาทลงให้เหมาะสมตามกาลสมัย แต่ยังคงทำหน้าที่ฝ่ายยุติธรรมเหมือนเดิม ตำแหน่งยกกระบัตรมียศระดับหลวงหรือพระ มีหน้าที่การงานที่จะต้องรับผิดชอบ ดังนี้

1.1.3.1 เป็นผู้รักษาพระอัยการทั่วไปในมณฑล

1.1.3.2 ตรวจการแผนกอัยการทั่วไปในมณฑลให้เป็นไปตามระเบียบข้อบังคับ

---

[1]ข้อ 12 - 13 เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย คนที่ 3 (2465 - 2468) เป็นผู้กำหนด

1.1.3.3 ปราบปรามจับโจรผู้ร้ายร่วมกับผู้บังคับการตำรวจภูธรมณฑล

1.1.4 มหาดไทยมณฑล ยศระดับหลวง มีหน้าที่ราชการจะต้องรับผิดชอบดังนี้

1.1.4.1 เป็นเจ้าหน้าที่การปกครองประจำมณฑล

1.1.4.2 เป็นผู้ติดต่อประสานงานการปกครองระหว่างหน่วยราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมณฑล

1.1.4.3 เป็นผู้รับผิดชอบงานตามโครงการพระดำริของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์

1.1.5 สรรพากรมณฑล ยศระดับหลวงหรือขุน มีหน้าที่รับผิดชอบ คือ

1.1.5.1 เป็นเจ้าหน้าที่เก็บภาษีอากรต่าง ๆ ภายในมณฑล

1.1.5.2 จัดการประมูลภาษีที่จะจัดเก็บขึ้นใหม่

1.1.5.3 รับผิดชอบเงินส่วนนี้เวลาส่งเข้ากรุงเทพ

1.1.6 เสมียนตรามณฑล มียศระดับขุนหรือหลวง ทำหน้าที่ประสานงานกับปลัดมณฑลในด้านการรักษาเบิกจ่ายเงินและพัสดุสำนักงาน พัสดุต่าง ๆ ของกระทรวง หรือมณฑลที่ส่งไปสู่จังหวัด อำเภอ และรักษาความสะอาดเรียบร้อยของศาลาว่าการมณฑลให้อยู่ในสภาพที่พร้อมจะทำงานได้ตลอดเวลา แม้ยามค่ำคืนที่จะต้องทำงานเร่งด่วนให้สำเร็จตามกำหนดเวลา เพราะสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงพอพระทัยที่จะทรงงานไม่เป็นเวลา แม้แต่จะเสวย หรือบรรทมก็ขึ้นอยู่กับงานว่ามีมากหรือน้อยเพียงใดซึ่งโปรดทรงงานให้เสร็จก่อนเสมอ บางครั้งก็ระดมเจ้าหน้าที่ทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องมาทำงานพร้อมกัน[1] ดังนั้นเสมียนตรามณฑล

---

[1]พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วังบางเขน เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2528

จึงต้องเตรียมสถานที่ทำงานและอุปกรณ์ให้พร้อมเพรียงอยู่เสมอ

1.1.7 เลขานุการมณฑล มียศระดับขุนสัญญาบัตร[1] ทำหน้าที่เป็นผู้รับใช้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวรในราชการทั้งปวงแล้วแต่จะรับสั่ง โดยประสานงานกับเสมียนเทศาซึ่งเป็นเลขานุการส่วนพระองค์ งานประจำของเลขานุการมณฑลคือ เป็นเจ้าพนักงานจดหมาย ใบบอก สารตรา ตอบ-รับ-ส่งหนังสือระหว่างมณฑลกับกระทรวงมหาดไทย หรือบุคคลอื่นใดที่เกี่ยวข้องตามรับสั่งของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จะทรงบัญชา

1.1.8 มหาดเล็กรายงาน มียศระดับขุนหรือหลวง ส่วนมากเป็นบุคคลที่คัดเลือกนักเรียนของโรงเรียนมหาดเล็กหลวง บรรจุเข้ารับราชการในหน้าที่ผู้ช่วยปลัดมณฑลในส่วนราชการทั่วไป แล้วแต่ปลัดมณฑลจะมอบหมายให้ทำและยกย่องกันว่าเป็นผู้รู้ระเบียบราชการตามพระราชนิยมมากกว่าบุคคลอื่น

ตำแหน่งที่สำคัญอีกตำแหน่งหนึ่งที่สมควรจะกล่าวถึงในที่นี้แต่ไม่นับว่าสังกัดกองบัญชาการมณฑล คือ แพทย์มณฑล ยศระดับขุนสัญญาบัตร เป็นผู้ช่วยปลัดมณฑลฝ่ายพยาบาล มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องการรักษาป้องกันโรคภัยไข้เจ็บทั้งมณฑลประสานงานกับแพทย์ประจำเมืองและโรงพยาบาลต่าง ๆ[2] ส่วนหน่วยราชการที่สำคัญที่สุดหน่วยหนึ่งของมณฑลคือ กองตำรวจภูธรมณฑลแยกกองออกมาเป็นอิสระไม่ขึ้นกับกองบัญชาการมณฑล แต่ขึ้นโดยตรงกับสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์สมุหเทศาภิบาลเพราะต้องใช้กำลังพลของตำรวจทำหน้าที่ของตำรวจและหน้าที่ของทหารในเวลาเดียวกัน แม้ว่าจะมีกองพันที่ 3 ทหารรักษาวังที่นครศรีธรรมราชแล้ว

---

[1]อาจจะถือศักดินา 400 หรือ 600 ก็ได้แล้วแต่ประกาศสารตราตั้งที่ออกมากำหนดให้

[2]"ระเบียบหน้าที่ทำราชการหัวเมือง" เทศาภิบาล เล่ม 20 แผ่นที่ 114 วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2458 หน้า 39

ก็ไม่สามารถใช้กำลังได้โดยเปิดเผย พระองค์จึงทรงใช้เสือป่าเสนารักษาดินแดนปักษ์ใต้เป็นกำลังสนับสนุนให้กับกองตำรวจภูธรมณฑล ในกองตำรวจภูธรมีตำแหน่งประจำคือ ผู้บังคับการ ผู้บังคับกอง ครูฝึกและผู้ตรวจการ ประจำกอง 4 คน แพทย์ และคลังเงิน

การปกครองมณฑลแบบเทศาภิบาลมีปัญหาในด้านบุคลากรโดยเฉพาะกลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่าหรือพ่อค้าคหบดีที่มีอิทธิพลทางด้านการปกครองและเศรษฐกิจในสังคมท้องถิ่น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงแต่งตั้งบุคคลเหล่านี้เป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาประจำเมืองในตำแหน่งพิเศษคือ คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำเมืองนครศรีธรรมราช คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำเมืองสงขลา และคณะกรรมการที่ปรึกษาประจำเมืองพัทลุง เพื่อควบคุมดูแลบุคคลเหล่านี้อย่างใกล้ชิดมิให้กระทำการอันใดที่ขัดกับพระนโยบายการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของพระองค์ และเป็นการให้เกียรติยศแก่กลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่าในตำแหน่งสูงโดยเฉพาะสงขลาที่มีชาวจีนกุมอำนาจการปกครองมาเป็นเวลานานนั้น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ได้ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นอีกชุดหนึ่งแยกต่างหากออกไปจากคณะกรรมการที่ปรึกษาประจำเมืองสงขลา คือ กรมการพิเศษ เป็นคณะกรรมการกึ่งราชการช่วยในด้านการจัดเก็บภาษีของมณฑลนครศรีธรรมราช เพราะบุคคลเหล่านี้เป็นชาวจีนในตำแหน่งนายภาษีอากรมาก่อน จึงทำให้การจัดเก็บภาษีและการปกครองชาวจีนในมณฑลโดยเฉพาะสงขลาเป็นไปตามพระนโยบายของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทุกประการ

สมัยก่อนการปฏิรูปเจ้าเมืองในแต่ละเมืองจะว่าราชการที่จวนหรือบ้านของเจ้าเมือง ซึ่งเป็นที่พักอาศัยและที่ว่าราชการร่วมกัน การออกว่าราชการของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงออก "ท้องพระโรง" ที่พระตำหนักเขาน้อย

อยู่หลายปี[1] เมื่อทรงเป็นสมเด็จอุปราช[2] แล้วจึงไปว่าราชการที่หอประชุมศาลารัฐบาลของมณฑล แต่หากมีงานด่วนก็มักจะทรงเรียกประชุมที่พระตำหนักอยู่เสมอ การเซ็นลายพระหัตถ์ในหนังสือราชการมักจะเซ็นทั้งที่พระตำหนักเขาน้อยและศาลารัฐบาล พระองค์จะทรงโปรดเสด็จทรงงานที่ใดมักจะเสด็จเป็นการลับอยู่เสมอ เพราะทรงต้องการกวดขันการทำงานของข้าราชการ ดังกรณีเสด็จตรวจราชการอำเภอเบตงที่เป็นอำเภอชายแดนติดกับมลายู โดยพระองค์ทรงโทรเลขไปบอกนายอำเภอเบตงว่าอีก 3 วันจะเสด็จมาตรวจราชการ แต่กลับปลอมพระองค์เป็นชาวไทยมุสลิมเสด็จไปกับพระยาสุริยานุวัตรก่อนเวลากำหนด 3 วัน เป็นต้น[3] แม้การพบปะกับราษฎรก็ไม่มีกำหนดเวลา พระองค์เสด็จผ่านไปทางใดมักจะหยุดพบปะสนทนากับชาวบ้านในเรื่องสภาพชีวิตความเป็นอยู่มิได้ขาด จึงทำให้ราษฎรรู้สึกใกล้ชิดสนิทสนมและรักใคร่นับถือพระองค์มาก ส่วนเวลาทำราชการในมณฑล สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงกำหนดให้หยุดงานในวันอาทิตย์แบบตะวันตก และวันนักขัตฤกษ์ตามที่พระองค์จะเห็นสมควร ซึ่งเวลาทำราชการนี้เป็นอำนาจของสมุหเทศาภิบาลในแต่ละมณฑลจะกำหนดตามความเหมาะสมในมณฑลของตน ดังนั้นจึงทำให้เกิดการลักลั่นที่จะติดต่อสัมพันธ์งานราชการระหว่างมณฑลกับกระทรวงมหาดไทย เช่น บางมณฑลหยุดวันพระ บางมณฑลหยุดวันอาทิตย์ และบางมณฑลหยุดราชการในวัน

---

[1]พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วังบางเขน เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2528

[2]ข้าราชการและราษฎรเรียกพระองค์เช่นนั้น

[3]พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรณ์มงคลการ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วังละโว้ เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528

นักขัตฤกษ์ต่าง ๆ กระทรวงมหาดไทยจึงเล็งเห็นว่า แม้ว่ารัฐบาลได้จัดการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลมาเป็นเวลา 21 ปีแล้วก็ตาม ยังไม่ได้กำหนดวันเวลาทำราชการให้ตรงกันทำให้เกิดผลเสียอย่างยิ่งในการติดต่อประสานงานระหว่างรัฐบาลกับมณฑล ด้วยเหตุนี้ที่ประชุมเทศาภิบาลปีที่ 19 พ.ศ. 2456 ที่กระทรวงมหาดไทยจึงกำหนดวันเวลาทำราชการไว้ ดังนี้

1. วันหยุดราชการ ตามมณฑลหัวเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยให้หยุดในวันอาทิตย์เหมือนกันหมด

2. วันหยุดนักขัตฤกษ์ ทางกระทรวงมหาดไทยจะได้นำขึ้นกราบบังคมทูลต่อไป ซึ่งก็แล้วแต่พระราชนิยมปฏิบัติจะทรงกำหนดเป็นคราว ๆ ไป

3. เวลาทำงาน ให้เริ่มตั้งแต่ 9 นาฬิกา และสิ้นสุดเวลา 15 นาฬิกา แต่บางแผนก เช่น แผนกภาษีจะต้องเปิดทำการก่อนหรือเลิกหลังเวลาที่กำหนดนี้ เพื่อความเหมาะสมของการเก็บภาษีจึงตกลงให้แล้วแต่สมุหเทศาภิบาลจะเห็นสมควรอนุญาตให้เปิดและเลิกทำการเมื่อใดเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของแต่ละมณฑล

4. การแต่งกายของข้าราชการมณฑล ให้สมุหเทศาภิบาลไปตกลงจัดการกันเองภายในมณฑล[1] การแต่งกายของข้าราชการในสมัยนั้นส่วนมากนุ่งผ้าโจงกระเบนสีต่าง ๆ เรียกกันทั่วไปว่า "ผ้าม่วง" สวมเสื้อคอกลมแขนสั้นหรือแขนยาวผ่าอกครึ่งซีก แต่หากเป็นเครื่องแบบสักหน่อยก็มักจะสวมเสื้อราชปะแตนกระดุม 5 เม็ด ชายเสื้อคลุมทับสะเอวซึ่งส่วนมากต้องใช้เข็มขัด สำหรับรองเท้าอาจจะสวมบ้างไม่สวมบ้างแล้วแต่โอกาส เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์มาปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชจึงทรงกำหนดให้ใช้ผ้าม่วงสีน้ำเงิน เสื้อราชปะแตนสีขาวเป็นเครื่องแบบข้าราชการ รองเท้าหนังสีดำ ถุงเท้าสีขาว แต่ส่วนมากข้าราชการ

---

[1]"ความเห็นกระทรวงมหาดไทย เรื่องกำหนดวันหยุดและเวลารับราชการ" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 17 แผ่นที่ 99 วันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2456 หน้า 18

ไม่ค่อยนิยมสวมถุงเท้าเพราะอากาศร้อน มักจะสวมเวลารับเสด็จเท่านั้น ซึ่งเป็นที่ตลกขบขันมากของข้าราชการจากกรุงเทพในสมัยนั้น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จะทรงผ้าโจงกะเบนในเวลาราชการ แต่นอกเวลาราชการมักจะทรงกางเกงแบบยุโรป[1]

1.2 <u>ระดับจังหวัด</u> หน้าที่ว่าราชการเมืองซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งของที่ว่าการมณฑลนั้น รวมอยู่ในการบริหารการปกครองในความรับผิดชอบของสมุหเทศาภิบาล จึงเป็นเหตุให้สมุหเทศาภิบาลต้องมีราชการเพิ่มขึ้นจนไม่สามารถที่จะออกไปตรวจราชการในหัวเมืองต่าง ๆ ภายในมณฑลของตนได้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขระเบียบการปกครองเมืองที่ตั้งที่ว่าการมณฑล ให้มีผู้ว่าราชการจังหวัดแยกงานภายในจังหวัดออกไปจากสังกัดสมุหเทศาภิบาลเหมือนกับจังหวัดอื่น ๆ ในมณฑล ถึงกระนั้นก็ดีตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลาที่แยกออกไปก็มีตำแหน่งว่างอยู่จนถึง พ.ศ. 2458 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จึงเสนอให้กระทรวงมหาดไทยแต่งตั้งพระยาวิเศษภักดี ปลัดมณฑลเทศาภิบาลไปดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา[2] คณะกรรมการจังหวัดภายในมณฑลนครศรีธรรมราชมีข้าราชการประจำ 5 ตำแหน่ง คือ

1.2.1 ผู้ว่าราชการเมือง ยศชั้นพระหรือพระยา

1.2.2 ปลัดเมือง ยศระดับหลวงหรือพระ

1.2.3 ยกกระบัตรเมือง ยศชั้นขุนหรือหลวง

1.2.4 สรรพากรเมือง ยศชั้นขุนหรือหลวง

1.2.5 แพทย์ ยศชั้นขุน

---

[1]หลวงคเชนทรามาตย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ที่บ้านพักจังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2528

[2]กระทรวงมหาดไทย <u>ทำเนียบข้าราชการกระทรวงมหาดไทยและหัวเมือง พ.ศ. 2458</u> หน้า 46

ซึ่งทั้ง 5 ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งข้าราชการชั้นสัญญาบัตรและยังมีตำแหน่งประทวนสำหรับข้าราชการชั้นผู้น้อยอีก 7 ตำแหน่ง คือ จ่าเมือง แพ่ง ศุภมาตรา พธำมรงค์ อักษรเลข รองว่าเมือง รองศุภมาตร เป็นต้น

ต่อมาใน พ.ศ. 2458 พระยามหาอำมาตยาธิบดีเป็นผู้รั้งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้จัดระเบียบราชการใหม่ให้ระดับเมืองหรือจังหวัด มีข้าราชการ 8 ตำแหน่ง คือ

1. ผู้ว่าราชการเมือง มีหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชาราชการและรับผิดชอบราชการในเมืองทั่วไป

2. ปลัดเมือง เป็นผู้แทนผู้ว่าราชการเมืองโดยตำแหน่ง มีหน้าที่เหมือนปลัดมณฑลในขอบเขตเมืองของตน

3. จ่าเมือง เป็นผู้ช่วยปลัดเมืองทำการในแผนกมหาดไทยเมือง

4. เสมียนตราเมือง[1] มีหน้าที่เหมือนเสมียนตรามณฑลในเขตเมืองของตน

5. อักษรเลข เป็นผู้รับใช้ผู้ว่าราชการเมืองในราชการทั่วไป

6. แพทย์ประจำเมือง เป็นผู้ช่วยปลัดเมืองฝ่ายพยาบาล โดยเฉพาะการป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บในเขตเมืองของตน

7. ยกกระบัตร มีหน้าที่ปราบปรามโจรผู้ร้ายและรักษาพระอัยการทั่วไปให้ถูกต้องตามระเบียบข้อบังคับ

8. แพ่ง เป็นผู้ช่วยยกกระบัตรเมือง

ในโอกาสที่มีพระบรมราชโองการให้เปลี่ยนตำบล ยุบรวมตำบลหรือเปลี่ยนนายอำเภอภายในเมืองให้เหมาะสมกับนโยบายการบริหารการปกครองของสมุหเทศาภิบาลอุปราช หรือเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแต่ละคนที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเข้ามารับ

---

[1]แม้ว่าจะเปลี่ยนชื่อเรียกเมืองเป็นจังหวัดแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2457 แต่ยังนิยมเรียกคำว่า เมืองกันอยู่แม้แต่ผู้รั้งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเอง

ตำแหน่งบริหารงานการปกครองท้องถิ่น เพื่อหาวิธีการที่เหมาะสมในระยะการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาล ทำให้หน่วยราชการต้องทำป้ายชื่อตำบลหรืออำเภอใหม่บ่อย ๆ ต้องเสียงบประมาณไปมากโดยไม่จำเป็น ทางกระทรวงมหาดไทยจึงอนุญาตให้ใช้เสาไม้เหลี่ยมหรือเสาไม้กลมสลักตัวอักษรที่เสา แขวนเอาไว้ในแนวนอนหรือจะปักเป็นแนวดิ่งก็ได้ เสาสำหรับกำนันที่เป็นหัวหน้าตำบลให้สลักคำว่า "กำนัน" ปักไว้หน้าบ้านของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านให้ใช้คำว่า "บ้าน"[1] ปักไว้หน้าบ้าน เพราะเป็นการประหยัดไม่ต้องเปลี่ยนป้ายบ่อย ๆ และไม้เสาเนื้อดี ๆ ก็หาได้ในท้องถิ่นทั่วไป[2]

ใน พ.ศ. 2457 หัวหน้ารัฐบาลมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่าเมืองมาเป็นจังหวัด ให้เรียกผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ให้ยุบรวมและแบ่งหัวเมืองเอก โท ตรี จัตวา เป็นตำบล อำเภอ จังหวัด ตามความเหมาะสมของสภาพท้องที่และระเบียบการจัดการปกครอง[3]

ต่อมาในสมัยเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยคนที่ 3 เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ได้ปรับตำแหน่งข้าราชการในจังหวัดให้เหลือเพียง 5 ตำแหน่ง[4] เท่านั้นคือ

---

[1]บ้านในความหมายเดิม หมายถึง หัวหน้าหมู่บ้านหรือบริเวณหมู่บ้านที่มีหลายหลังคาเรือน

[2]"เรื่องการเปลี่ยนชื่อยุบ รวมตำบล" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 19 แผ่นที่ 108 วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2458 หน้า 44

[3]"เรื่องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่าเมืองเรียกว่าจังหวัด" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 21 แผ่นที่ 122 วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2457 หน้า 21

[4]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.1/56 <u>เจ้าพระยายมราชจัดราชการกระทรวงมหาดไทย</u> วันที่ 8 มิถุนายน - วันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2466

1. ผู้ว่าราชการจังหวัด มีหน้าที่บังคับบัญชาพนักงานทั้งปวงในจังหวัด มีอำนาจตั้ง เลื่อน เปลี่ยนเจ้าหน้าที่ได้ตามข้อตกลงกับเจ้ากระทรวงที่เจ้าพนักงานสังกัดอยู่โดยผ่านกระทรวงมหาดไทย ผู้ว่าราชการจังหวัดมีหน้าที่รักษาระเบียบวินัยข้าราชการตามควรแก่โทษ เช่น มีสิทธิตัดเงินเดือนปลัดจังหวัดเกินกว่า 1 ใน 6 ไม่ได้ นายอำเภอ 1 ใน 5 ต่อ 1 เดือน และปลัดอำเภอ 1 ใน 4 เวลา 2 เดือน

2. ปลัดจังหวัด เป็นเจ้าหน้าที่รับผิดชอบแผนกปกครอง

3. ผู้บังคับกองตำรวจจังหวัด เป็นผู้รักษาการความสงบเรียบร้อยและปราบปรามโจรผู้ร้าย

4. อัยการจังหวัด รักษาการในเรื่องคดีความ ได้ส่วนฟ้องร้องตามกฎหมายที่มีอยู่แล้ว

5. พนักงานเจ้าหน้าที่แผนกอื่น ๆ ที่เสนาบดี เจ้ากระทรวงตกลงให้บรรจุในตำแหน่งที่ตั้งขึ้นใหม่

ระเบียบการปกครองนี้ใช้มาจนสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. 2468 สำหรับท้องที่ภายในมณฑลนครศรีธรรมราช สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ได้มีใบบอกขอเปลี่ยนแปลงพื้นที่ในมณฑลเพื่อความสะดวกในการปกครองต่อกระทรวงมหาดไทยใน พ.ศ. 2466 ด้วยเหตุผลที่ว่า "ตั้งแต่รถไฟหลวงสายใต้เดินระหว่างสงขลา-นครศรีธรรมราช-พัทลุง ทำให้ชุมชนสองข้างทางรถไฟเจริญขึ้นมาอย่างรวดเร็ว จึงเห็นควรแบ่งท้องที่ให้สะดวกแก่การเดินทางตรวจราชการ จับโจรผู้ร้ายและการบริหารการปกครองมณฑล"[1] เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตจากหัวหน้ารัฐบาลแล้ว เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยก็อนุมัติตาม

---

[1]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.2/55 <u>เปลี่ยนแปลงท้องที่สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช</u> วันที่ 28 สิงหาคม ถึงวันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2466

พระบรมราชวินิจฉัยนั้นไปยังสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช การเปลี่ยนแปลงท้องที่เพื่อสะดวกแก่การปกครองของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์มีดังต่อไปนี้

1. ศาลากลางจังหวัดพัทลุงที่อำเภอลำปำ ย้ายไปตั้งอยู่ที่อำเภอคูหาสวรรค์
2. ยุบอำเภอลำปำเป็นกิ่งอำเภอลำปำ ขึ้นกับอำเภอคูหาสวรรค์
3. ย้ายอำเภอพนางตุงที่เขาพนางตุง ไปอยู่ตำบลควนขนุนเรียกว่า อำเภอควนขนุน
4. ตั้งกิ่งอำเภอชะอวด ขึ้นกับอำเภอร่อนพิบูลย์
5. ยกกิ่งอำเภอระโนดเป็นอำเภอระโนด
6. ยุบอำเภอจะทิ้งพระเป็นกิ่งอำเภอจะทิ้งพระ ขึ้นกับอำเภอระโนด
7. ยุบอำเภอหัวไทรเป็นกิ่งอำเภอหัวไทร ขึ้นกับอำเภอปากพนัง
8. ย้ายกิ่งอำเภอรัฐภูมิ[1] ไปตั้งที่ตำบลกำแพงเพชร[2] แล้วเรียกว่า อำเภอกำแพงเพชร
9. ตั้งกิ่งอำเภอสะบ้าย้อย ขึ้นกับอำเภอเทพา

ภายหลัง พ.ศ. 2452 ที่ไทยได้ประกาศยกเลิกอนุสนธิสัญญาลับ พ.ศ. 2440 ซึ่งเคยทำไว้กับอังกฤษเรื่องดินแดนปักษ์ใต้ตั้งแต่ประจวบคีรีขันธ์ลงไปนั้น อังกฤษได้ตกลงยินยอมให้ชาวเอเชียในบังคับของตนขึ้นศาลไทยเพื่อแลกเปลี่ยนกับการที่ไทยยินยอมให้สิทธิเข้าครอบครองกลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี และปะลิส[3] ทำให้คนในรัฐเหล่านี้ต้องอพยพย้ายถิ่นเพื่อเข้าไปตั้งภูมิลำเนาร่วมกับญาติพี่น้องของตนในอีกฝ่ายหนึ่ง คือ

---

[1]ปัจจุบันเขียน รัตภูมิ

[2]ปัจจุบันคือ หาดใหญ่

[3]พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ประวัติการทูตไทย หน้า 51

ในมณฑลไทรบุรีก็เข้ามาในมณฑลนครศรีธรรมราช ราษฎรในมณฑลนครศรีธรรมราชก็อพยพเข้าไปในมณฑลไทรบุรี[1] ทำให้โจรผู้ร้ายเข้าแย่งชิงทรัพย์สินของผู้อพยพจนเป็นขบวนให้ชาวมุสลิมและชาวต่างชาติอื่น ๆ เช่น พม่า อินเดีย จีน ที่ไม่ชอบฝ่ายปกครองของตนอยู่แล้วมีปฏิกิริยาจนเกิดความขัดแย้งทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายมลายูของอังกฤษ ดังนั้นเมื่อกระทำผิดกฎหมายในรัฐมลายูของอังกฤษก็หนีเข้ามาฝ่ายไทยในมณฑลนครศรีธรรมราช สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์... สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จึงทรงกำหนดหน้าที่ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา ผู้ว่าราชการจังหวัดนราธิวาส ผู้ว่าราชการจังหวัดยะลา และนายอำเภอเบตง เป็นเจ้าพนักงานตรวจและจับผู้ร้ายข้ามแดนในบริเวณท้องที่ของตน[2] ตามสัญญาว่าด้วยการส่งผู้ร้ายข้ามแดน ร.ศ. 129 เพื่อแก้ปัญหาความสงบเรียบร้อยในดินแดนส่วนนี้ และแม้ว่าอังกฤษจะได้มณฑลไทรบุรีของไทยไปแล้ว แต่ก็ยังมีที่ท่าว่ายังสนใจมณฑลปัตตานีที่มีแร่ดีบุกและทองคำ ประกอบกับอังกฤษเห็นว่าราษฎรในมณฑลปัตตานีเป็นชาวมุสลิมที่เคยมีความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับชนชั้นปกครองของไทยมาก่อน อังกฤษจึงเชื่อว่าคงจะมีโอกาสเข้าครอบครองปัตตานีได้ในโอกาสต่อไป จึงได้ตัดถนนตรงมาที่อำเภอเบตงคล้ายกับว่าเป็นถนนยุทธศาสตร์ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จึงทรงปลอมพระองค์ออกตรวจราชการท้องที่ชายแดนอยู่เสมอ[3] ความล่อแหลมต่ออันตรายของดินแดนบริเวณหัวเมืองของปักษ์ใต้เช่นนี้เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่งที่ทำให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์

---

[1]ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2440 ยกเลิกเมื่อ พ.ศ. 2452 มีรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู ปะลิส

[2]"ประกาศเรื่องหนังสือในสัญญาว่าด้วยการส่งผู้ร้ายข้ามแดนระหว่างสยามกับอังกฤษ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 42 วันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2468 หน้า 144

[3]บางครั้งทรงปลอมพระองค์เป็นชาวมุสลิมเพราะทรงภาษามลายูได้บ้าง

ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอุปราชมณฑลภาคใต้ที่ถืออาชญาสิทธิ์เทียบเท่ากษัตริย์ถึง 10 ปี[1]

1.3 <u>ระดับอำเภอ</u> การเปลี่ยนชื่อแขวงเป็นอำเภอ แควนเป็นตำบล บ้านเป็นหมู่บ้าน และผู้ปกครองจากนายแขวง นายแคว้น แก่บ้านหรือนายบ้าน เป็นนายอำเภอ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน ตามลำดับ ใน พ.ศ. 2451 นั้นเป็นที่เข้าใจกันดีแล้วในหมู่บ้านราษฎร[2] ระดับอำเภอก็มีนายอำเภอ ยศระดับหลวง ปลัดอำเภอยศระดับขุน มีปลัดอำเภอซ้ายและปลัดอำเภอขวาอีกสองตำแหน่งในแต่ละอำเภอ สมุหบัญชีอำเภอยศระดับขุน กำนันและผู้ใหญ่บ้านยศระดับหมื่นหรือขุน มีหน้าที่จับโจรผู้ร้าย สืบสวน ไต่สวน จับกุม ฟ้องร้องและงานราชการอื่น ๆ โดยใช้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ช่วย งบประมาณใช้จ่ายที่รับมาน้อยไม่พอกับการตรวจตรา การจับกุมโจรผู้ร้ายซึ่งต้องอาศัยเงินเป็นค่าพาหนะเดินทาง รางวัลสินบนซึ่งใช้เงินงบประมาณจากกรุงเทพ ใช้แค่ 6 เดือนก็หมดแล้ว จนนายอำเภอต้องทดรองจ่ายไปก่อน การเบิกเงินคืนก็ล่าช้าทำให้งานปกครองท้องที่ไม่ได้ผล โจรผู้ร้ายชุกชุมมากขึ้น ทำให้เกิดคดีฉกรรจ์ปล้นฆ่าจนต้องประกาศใช้พระราชบัญญัติอาวุธปืน พ.ศ. 2456 ในมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลภูเก็ต มณฑลปัตตานีและมณฑลชุมพร สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ทรงแก้ปัญหานี้โดยดำรัสสั่งให้ ร.ท.หลวงปราบประทุษราษฎร์ ผู้ควบคุมดูแลกองช้างที่ฉวาง ส่งช้างที่ฝึกหัดแล้วไปให้อำเภอต่าง ๆ ในมณฑลที่ไม่มีช้างออกตรวจราชการ สำหรับค่าพาหนะเดินทางให้เบิกจากคลังจังหวัดในส่วนที่เป็นเงินรายได้จากการให้เช่าและขายช้างของมณฑล สำหรับพระองค์เองทรงอนุญาตให้นายอำเภอทุกอำเภอโทรเลขรายงานเรื่องโจรผู้ร้ายและ

---

[1]จากวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2458 ถึงวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2468

[2]"ประกาศเปลี่ยนชื่อแขวง แควนและบ้าน" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 4 แผ่นที่ 19 - 24 เดือนตุลาคม - มีนาคม ร.ศ. 126 หน้า 121

ปัญหาการปกครองที่สำคัญเป็นการลับถึงพระองค์โดยตรงเพื่อตัดปัญหาการใช้อำนาจการปกครองเป็นประโยชน์ส่วนตัวของผู้ว่าราชการจังหวัดซึ่งมักจะเกิดมีขึ้นเสมอ[1] ทำให้การแก้ปัญหาการปกครองและการปราบปรามโจรผู้ร้ายเป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ ในฤดูแล้งทุกปีสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จะเสด็จไปตั้งกองปราบปรามโจรผู้ร้ายที่รัฐภูมิ จังหวัดสงขลาหรือพัทลุง โดยเฉพาะพัทลุงที่เป็นเขตแดนติดต่อกับสงขลาและนครศรีธรรมราช แม้แต่ชาวเมืองพัทลุงก็มีเชื้อสายเลือดผสมหลายเผ่าพันธุ์มากกว่าสงขลาและนครศรีธรรมราช จึงมีโจรผู้ร้ายทั้งในประเทศและนอกประเทศมาหลบซ่อนตัวอยู่เพื่อหลบหนีเงื้อมมือของกฎหมาย พระองค์จะระดมกรรมการอำเภอที่เกี่ยวข้อง ตำรวจ เสือป่า มาตั้งกองปราบแล้วแบ่งเขตรับผิดชอบเข้ากวาดล้างโจรผู้ร้าย เพราะหากจะใช้แต่กรมการอำเภอให้รับผิดชอบจะได้ผลน้อยเพราะไม่มีกำลังคน กำลังอาวุธ และอำนาจที่จะสั่งการ

ต่อมาใน พ.ศ. 2465 เจ้าพระยายมราชได้จัดระเบียบราชการใหม่ให้อำนาจนายอำเภอถอดถอนเปลี่ยนแปลงเจ้าพนักงานตั้งแต่เสมียนลงมาได้แล้วรายงานผู้ว่าราชการจังหวัด ในขณะเดียวกันนายอำเภอก็ทำหน้าที่ว่ากล่าวคดีลหุโทษเหมือนผู้พิพากษาชั้น 2 ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ศก 127 แต่ไม่มีอำนาจเด็ดขาดเหมือนผู้พิพากษา โดยได้แยกส่วนราชการในอำเภอเป็น 3 แผนก คือ

1. ปลัดอำเภอ รับผิดชอบแผนกปกครอง
2. ปลัดตำรวจอำเภอ รักษาความสงบเรียบร้อยและปราบปรามโจรผู้ร้าย
3. พนักงานหน้าที่แผนกอื่นที่เสนาบดีเจ้ากระทรวงได้ตกลงเห็นชอบพร้อมกันจัดตั้งขึ้นในแผนกนั้น ๆ ให้อยู่ในความรับผิดชอบของนายอำเภอ

---

[1]ตัวอย่างเช่น กรณีพระพิไสยสุนทร นายช่างรับเหมาก่อสร้างพลับพลาประทับที่นครศรีธรรมราช ถูกพระยาศิริธรรมบริรักษ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราชบังคับให้ซื้ออิฐคุณภาพต่ำจากเตาเผาอิฐที่ชุมทางเขาชุมทองซึ่งเป็นอิฐของผู้ว่าราชการเองใน พ.ศ. 2463

การที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ได้กำหนดตำแหน่งปลัดตำรวจอำเภอ และให้นายอำเภอทำหน้าที่ผู้พิพากษาเช่นนี้สามารถลดคดีอาชญากรรมและโจรผู้ร้ายลงได้ในระดับหนึ่ง เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงยกกองทัพไปปราบปรามเข้าอีกโจรผู้ร้ายถึงสงบราบคาบลง โดยเฉพาะพวกอั้งยี่ของชาวจีนที่เคยมีมาก่อน ส่วนอำนาจของนายอำเภอและการใช้จ่ายของกรมการอำเภอ มณฑลนครศรีธรรมราชได้ปฏิบัติตามระเบียบของกระทรวงมหาดไทยคือ หากนายอำเภอต้องปฏิบัติราชการด่วนหรือต้องใช้กำลัง อนุญาตให้ใช้จักรยานสองล้อหรือรถม้าได้ 2 คัน หากมิใช่ราชการด่วนให้ใช้ได้คันเดียว ส่วนค่าจ้างอนุญาตให้ใช้สูงกว่าปกติได้ 1 บาท หากเป็นเจ้าของรถรับจ้างเองก็ต้องจ่ายในราคาปกติ[1] ในส่วนอำนาจนายอำเภอมีสิทธิ์ตัดเงินเดือนปลัดอำเภอ 1 ใน 5 เป็นเวลา 1 เดือน เจ้าหน้าที่พนักงาน รองปลัดอำเภอ ลงมาได้ 1 ใน 2 เป็นเวลา 1 เดือน การให้อำนาจนายอำเภอเช่นนี้ทำให้การปกครองระดับอำเภอมั่นคงขึ้นกว่าแต่ก่อน

1.4 ระดับตำบลและหมู่บ้าน มณฑลนครศรีธรรมราชได้กำหนดให้ราษฎรในตำบลและหมู่บ้านเลือกกำนันและผู้ใหญ่บ้านของตนเองขึ้นมา ตามพระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ ร.ศ. 117 เพื่อกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และราษฎรในเขตตำบลหมู่บ้านของตนมีความรู้สึกว่าตนเป็นหัวหน้าราษฎรอย่างแท้จริงและราษฎรก็จะเคารพนับถือกำนัน ผู้ใหญ่บ้านของตนว่าเป็นผู้ที่ราษฎรได้แต่งตั้งขึ้นมา เมื่อราษฎรเลือกบุคคลใดเป็นกำนันและผู้ใหญ่บ้านแล้ว นายอำเภอก็เสนอชื่อนั้นให้ผู้ว่าราชการจังหวัดออกประกาศแต่งตั้งเป็นทางการอีกครั้งหนึ่ง[2]

---

[1] "เรื่องจ่ายเงินค่าพาหนะส่งข้าราชการ" เทศาภิบาล เล่ม 26 แผ่นที่ 139 วันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2461 หน้า 111

[2] "เรื่องกำนัน ผู้ใหญ่บ้านท้องที่ ที่ 11/926" เทศาภิบาล เล่ม 23 แผ่นที่ 129 วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2459 หน้า 56

2. การฝึกอบรมข้าราชการ ทหารรักษาวังและเสือป่า

ในการฝึกอบรมข้าราชการที่ค่อยคุณภาพให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพในการปฏิบัติงาน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ทรงใช้ทั้งพระเดชและพระคุณทางด้านวิธีการอบรมก็ใช้การฝึกอบรมที่ทันสมัยแบบอังกฤษ เช่น การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือที่เรียกว่า การสัมมนาในปัจจุบัน ตลอดจนการทรงแนะนำข้าราชการในขณะที่ปฏิบัติราชการอยู่ เพื่อทรงชี้ให้เห็นข้อดีข้อเสียตามที่ได้ฝึกอบรมมา พร้อมทั้งใช้หนังตะลุง มโนราเป็นกระบอกเสียงแทนพระองค์ รวมทั้งทหารรักษาวังและเสือป่าที่พระองค์ลงฝึกด้วยพระองค์เองตลอดเวลา ทำให้องค์กรบริหารต่าง ๆ ของมณฑลมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นและต่อเนื่องในการปฏิบัติ แม้แต่การตรวจจับโจรผู้ร้ายในฤดูแล้งตามแหล่งโจรซุกซุมพร้อมกับแนะนำวิธีการจับ การล่อลวง การหลอกโจรผู้ร้ายให้เข้ามาในพื้นที่โจมตีตามหลักยุทธวิธีทางทหารที่พระองค์เคยใช้กับทหารรักษาวังและเสือป่าให้ตำรวจในท้องที่ได้นำไปใช้เหล่านี้ เป็นต้น

2.1 การฝึกอบรมข้าราชการ

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงเห็นว่า ประเทศที่เจริญแล้วเช่น อังกฤษ มีนโยบายในการพัฒนาบุคคลเข้ารับราชการและหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาประเทศ ดังนั้นการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของพระองค์จะบรรลุผลตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยหรือไม่นั้นก็ด้วยการฝึกอบรมข้าราชการในมณฑลให้มีคุณภาพ รู้จักหน้าที่การงาน รู้จักรับผิดชอบหน้าที่ตามที่ทางราชการต้องการ ดังที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ได้เสนอที่ประชุมเทศาภิบาลปีที่ 20 พ.ศ. 2459 ว่า

ปีหนึ่งมหาดไทยควรกำหนดให้มีเวลาราวเดือนหนึ่งจะเดือนไหนก็แล้วแต่ที่เห็นว่าจะเป็นการสะดวกให้เป็นเวลาสำหรับฝึกอบรมผู้ที่จะเป็นนายอำเภอซึ่งมณฑลจะได้ส่งเข้ามาคล้ายกับว่ามาเข้าโรงเรียนเดือนหนึ่ง เมื่อเสร็จการเล่าเรียนแล้ว จะส่งกลับออกไปก็ให้มีรายงานแสดงความคิดเห็นของกระทรวงมหาดไทยแสดงผลการเรียน ตลอดจนนิสัยใจคอของผู้นั้นเป็นรายงานลับถึงอุปราชและสมุหเทศาภิบาลเพื่อจะได้ทราบว่าบกพร่องข้อไหนหรือจะให้ฝึกฝนข้อที่บกพร่องอยู่นั้น[1]

ในการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์มักจะเสด็จออกตรวจราชการด้วยพระองค์เองอยู่เสมอตามหัวเมือง อำเภอ หมู่บ้านที่รับผิดชอบ เช่น โรงเรียน วัด หมู่บ้านที่เกิดโรคระบาดหรือที่มีปัญหาการปกครองระดับท้องถิ่น ทำให้ประชาชนเคารพรักพระองค์มาก อาจจะเป็นเพราะว่าพระองค์มีบรรดาศักดิ์สูงและพระชนมายุยังน้อยก็ได้[2] ในขณะที่ข้าหลวงเทศาภิบาลคนก่อน ๆ เป็นบุคคลที่มีอายุกลางคนแล้ว ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในพระองค์ส่วนหนึ่งที่ทำให้ราษฎรได้บริจาคทรัพย์สิ่งของให้แก่ทางราชการเพื่อสร้างสาธารณประโยชน์อยู่เสมอ อันถือเป็นประโยชน์ของทางราชการในด้านการปกครองอย่างดียิ่ง ที่ไม่ต้องใช้งบประมาณแผ่นดินไปเสียทุกอย่าง ทรงวิริยะอุตสาหะบากบั่นมุ่งพระทัยที่จะให้งานบรรลุผลตามที่วางกฎเกณฑ์ไว้ ดังจะเห็นได้จากคำรายงานของคณะกรรมการคัดเลือกบุคคลเข้ารับเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2461 ว่า

---

[1]"การประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 23 แผ่นที่ 129 วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2459 หน้า 51

[2]สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในขณะที่มีพระชนมายุ 28 - 43 พรรษา

"สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ได้วางระเบียบการฝึกหัดสั่งสอนให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามีความรู้ความสามารถในหน้าที่การงานให้ทันกาลสมัยอยู่เสมอ เห็นว่าเป็นแนวทางที่ดีวิเศษในการทะนุบำรุงความเจริญรุ่งเรืองให้กับบ้านเมือง"[1]

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงตระหนักในพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ต้องพระราชประสงค์ใช้เสือป่าและกิจการลูกเสือฝึกอบรมข้าราชการ ประชาชน และเยาวชนของมณฑลนครศรีธรรมราชให้รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์แบบอังกฤษ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เองก็ทรงมองเห็นคุณค่าของกิจการเสือป่าที่ใช้เป็นสื่อกลางในการฝึกอบรมข้าราชการในมณฑลที่ด้อยคุณภาพไม่มีความกระตือรือร้นในการปฏิบัติราชการ จึงเปิดโอกาสให้ข้าราชการทุกระดับในมณฑลมาร่วมฝึกเสือป่าหรืออยู่ค่ายพักแรมตามแต่ใครจะชอบกิจกรรมใดร่วมกับประชาชน แล้วค่อยประสมประสานวิชาการในทางราชการหรือหน้าที่การงาน ตัวบทกฎหมายที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวัน การฝึกอบรมและอยู่ค่ายพักแรมร่วมกันนี้ทำให้ข้าราชการเกิดความปรองดองเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันอย่างเรียบร้อยรวดเร็ว "ไม่มีช่องทางให้ดูออกว่าต่างคนต่างคิดเอาแต่ใจตัวหรือเอาเปรียบในการทำการงานร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นเสือป่าที่เป็นข้าราชการตุลาการ เสือป่าที่เป็นเจ้าหน้าที่ธุรการ คลัง เกษตร ธรรมการและคมนาคมในมณฑลต่างก็ปฏิบัติการฝึกอบรมเสือป่าร่วมกันเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันอย่างมีประสิทธิภาพทั่วทั้งมณฑล"[2]

---

[1]"ประกาศพระราชทานฐานันดรแห่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์รามาธิบดี" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 35 ภาค 2 วันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2461 หน้า 2177

[2]"สักขี" (นามแฝง) <u>จดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้</u> พ.ศ. 2458 หน้า 344

การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ เป็นช่วงที่การปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลเจริญถึงจุดสุดยอดทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงพัฒนา "คนหัวเมือง" ให้เป็น "คนเมืองแบบกรุงเทพ" ได้ในระดับหนึ่ง ทำให้การปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการในมณฑลนครศรีธรรมราช สอดคล้องต้องกันกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่และขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในท้องถิ่น ทำให้เกิดการสร้างสรรค์กิจวัตรในชีวิตประจำวันใหม่ ๆ ขึ้นทั้งด้านอาชีพและส่วนตัว จนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสชมเชยในงานพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเสือป่าที่วัดพระบรมธาตุ[1] ในจังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2458 ว่า "ได้แลเห็นความเจริญของบ้านเมืองในมณฑลนี้แล้วให้พอใจเป็นอย่างมากซึ่งเราถือว่า ความเจริญของบ้านเมืองนั้นเป็นรัตนะในมหาพิชัยมงกุฎ กิจการแห่งเสือป่าก็ได้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็วด้วยประชาชนทุกชั้นได้สามัคคีพร้อมเพรียงกันกระทำหน้าที่ต่อบ้านเมืองอย่างแท้จริง"[2] ดังนั้นการฝึกอบรมข้าราชการในมณฑลนครศรีธรรมราชของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ให้มีความสำนึกในภารกิจและหน้าที่รวมทั้งเข้าถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรอันเป็นการลดช่องว่างระหว่างข้าราชการกับประชาชนที่จะส่งผลให้ข้าราชการมีคุณภาพในการปฏิบัติงานนั้นก็ได้บรรลุผลตามพระบรมราโชบายทุกประการ

---

[1]เสือป่าจะต้องดื่มน้ำสาบานว่าจะจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เหมือนข้าราชการแบบจตุสดมภ์ ในวัดสำคัญประจำเมือง ขั้นตอนวิธีถือน้ำก็เหมือนกับการถือน้ำของข้าราชการทั่วไปในสมัยนั้น

[2]"รายการเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 32 ภาค 1 วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2458 หน้า 611

2.2 <u>ทหารรักษาวัง</u>

แต่เดิมมากรมวังแบ่งออกเป็นกรมวังนอกและกรมวังใน กรมวังนอกมีหน้าที่รักษาวัง ทหารทุกระดับได้รับการฝึกหัดมาอย่างดีและติดอาวุธทันสมัยทุกชนิดเพื่อคุ้มครองพระมหากษัตริย์เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรม ณ ที่ใด กรมวังนอกก็จัดทหารจำนวนหนึ่งออกตามเสด็จไป "จุกช่องล้อมวัง" ที่ประทับเป็นการถวายอารักขาพระเจ้าอยู่หัว มาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่า พระองค์ไม่ทรงคุ้นเคยกับพระบรมราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงรับราชการมาในรัชกาลที่ 5 มากนัก โดยเฉพาะพระบรมราชวงศ์ที่กุมอำนาจทางทหาร พระองค์จึงทรงนิยมแต่งตั้งขุนนางชั้นผู้น้อยขึ้นมารับตำแหน่งเพื่อจะได้แสดงความเคารพนบนอบต่อพระองค์อย่างเต็มที่และในขณะเดียวกันพระบรมราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่บางพระองค์ทรงไม่เห็นด้วยในพระราชกรณียกิจเสือป่าว่า "ทำให้ความจงรักภักดีแตกแยกใช้กำลังของชาติซ้ำซ้อนกับกิจการทหาร แม้ว่าจะใช้งบประมาณส่วนพระองค์ก็ตาม"[1] ประกอบกับกรมวังนอกเป็นกำลังทหารที่อยู่ใต้การปกครองบังคับบัญชาของพระองค์มาก่อนตั้งแต่ทรงเป็นสมเด็จพระยุพราช เพื่อให้เป็นเอกภาพในการใช้พระราชอำนาจในการปกครอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้กรมวังนอกที่มีหน้าที่ถวายอารักขาพระเจ้าอยู่หัวเป็นกรมทหารเรียกว่า "กรมทหารรักษาวังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" ในวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2454[2] กรมทหารรักษาวังนี้

---

[1]ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ และ ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์ <u>กบฏ ร.ศ. 130</u> หน้า 48

[2]"ประกาศกำหนดอำนาจศาลทหารรักษาวังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 33 ภาค 1 วันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2459 หน้า 71

ขึ้นอยู่กับเสนาบดีกระทรวงวังซึ่งในช่วงเวลานั้นคือ เจ้าพระยาธรรมากรณาธิบดี แต่ผู้เดียวเป็นผู้ที่พระองค์ทรงไว้วางพระราชหฤทัยมากที่สุดคนหนึ่ง

ในระยะตอนต้นสงครามโลกครั้งที่ 1 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรพระกรณียกิจของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงแก้ปัญหามณฑลนครศรีธรรมราชในระหว่างสงคราม ทำให้พระองค์ทรงตระหนักว่า มณฑลหัวเมืองปักษ์ใต้ยังขาดกำลังหลักทางทหารที่จะรักษาเอกราชอธิปไตยเหนือดินแดนส่วนนี้ ตั้งแต่เส้นรุ้งที่ 11 องศาเหนือลงไป เพราะการส่งกำลังทหารจากกรุงเทพฯ ทั้งทางบกและทางเรือนั้น ไม่สามารถกระทำได้โดยสะดวก เพราะต้องใช้เวลานาน ส่งทหารมาได้จำนวนน้อย เสียค่าใช้จ่ายสูงและไม่คุ้นเคยกับพื้นที่ภาคใต้ ประกอบกับทหารกรุงเทพฯ ต่างวัฒนธรรมกันกับปักษ์ใต้ เพราะชาวปักษ์ใต้บางส่วนนิยมพูดภาษามลายูและภาษาท้องถิ่นปักษ์ใต้ที่ "ชาวนอก"[1] ใช้กันอยู่เป็นปกติอยู่แล้ว อีกประการหนึ่งพระองค์เองก็ทรงนิยมเสด็จประพาสแปรพระราชฐานจากกรุงเทพฯ มามณฑลนครศรีธรรมราชอยู่เสมอ โดยเฉพาะหลังการซ้อมรบเสือป่าที่นครปฐม ราชบุรีหรือเพชรบุรี พระองค์มักเสด็จประพาสมณฑลนครศรีธรรมราชโดยเจ้านายที่กรุงเทพฯ ไม่ทรงทราบเบาะแสเลย นอกจากจอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากร พระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นพระสัสสุระ (พ่อตา) ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เท่านั้น ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่จะทรงสร้างพระราชวังขึ้นที่นครศรีธรรมราชโดยทรงมอบหมายให้สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพมาสำรวจพื้นที่เป็นการลับ

---

[1]ชาวกรุงเทพสมัยนั้นเรียกชาวปักษ์ใต้ว่า ชาวนอก หมายถึง นอกพระราชอาณาจักร นอกเมืองหลวงออกไป เพราะหัวเมืองปักษ์ใต้เป็นเมืองอิสระ แต่คนในตัวเมืองนครศรีธรรมราชในบริเวณที่ราบและชายทะเลกลับเรียกชาวนครศรีธรรมราชแถบภูเขาว่า ชาวนอก เป็นเชิงเหยียดหยามในความหมายว่า เป็นคนที่ไม่ทันสมัยเหมือนคนในตัวเมืองนครศรีธรรมราช

ถึง 3 แห่ง ใน พ.ศ. 2456[1] เพราะพระองค์มีพระราชดำริเห็นว่า "ในพระราชอาณาจักรปักษ์ใต้ของเราแห่งนี้ยังไม่มีกำลังทหารไว้รักษาความสงบราบคาบ หากมีกรมทหารรักษาวังเหมือนในกรุงเทพก็จะเป็นกำลังการปกครองให้ก้าวไปข้างหน้าอีกก้าวหนึ่ง อันเปรียบเสมือนการก่อรากตึกใหญ่ลงไว้บนแผ่นดินภูมิภาคนี้"[2] ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงมี พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมทหารรักษาวังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นที่บ้านท่าแพ นครศรีธรรมราชเป็นกองพันที่ 3 ในวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2458 มีนายพลตรี พระยาสุรราชฤทธานนท์เป็นผู้บังคับการกรม นายพันเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เป็นผู้บังคับการกรมพิเศษ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมอบพระราชอำนาจให้กองพันที่ 3 กรมทหารรักษาวังนครศรีธรรมราช มีสิทธิ์อำนาจแต่งตั้งคณะบุคคลที่เห็นสมควรเป็น "ศาลทหารรักษาวัง" ประจำกองพันได้ เพื่อตัดสินพิพากษาความผิดของทหารในสังกัด มีอำนาจเทียบเท่าศาลมณฑลทหารที่สังกัดกระทรวงกลาโหมทุกประการ[3]

---

[1]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3/3 <u>กรมพระยาดำรงฯ ตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้</u> วันที่ 21 เมษายน - วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2455 สถานที่ที่สำรวจไว้กำหนดจะสร้างพระราชวังคือ ที่น้ำตกเขาช่อง จังหวัดตรัง ที่น้ำตกโยง อำเภอทุ่งสง และที่น้ำตกกะโรม อำเภอลานสกา นครศรีธรรมราช

[2]"สักขี" (นามแฝง) <u>จดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2460</u> หน้า 158

[3]"ประกาศกำหนดอำนาจศาลทหารรักษาวังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 33 ภาค 1 วันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2459 หน้า 73

กองพันที่ 3 กรมทหารรักษาวัง มณฑลนครศรีธรรมราชจึงไม่ขึ้นกับกระทรวงกลาโหม เพราะเป็นกองพันอิสระอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีหน้าที่ควบคุมความสงบเรียบร้อยและเป็นกำลังทหารหลักของดินแดนปักษ์ใต้ตั้งแต่เส้นรุ้งที่ 11 องศาเหนือลงมา นายพันเอก สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ผู้บังคับการกรมพิเศษเป็นผู้ฝึกสอนยุทธวิธีและยุทธศาสตร์การทหารด้วยพระองค์เอง โดยใช้หลักสูตรการฝึกอบรมตามที่รัชกาลที่ 6 ทรงโปรดเกล้าฯ กำหนดให้ฝึกอบรมตามแนวพระบรมราโชบายให้สัมพันธ์กับเสือป่ารักษาดินแดน หลักสูตรการฝึกทหารรักษาวัง กองพันที่ 3 นครศรีธรรมราชนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดวิชาการฝ่ายทหาร สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงกำหนดหลักรัฐศาสตร์เข้ามาร่วมกับแนวพระราชดำริ ดังนั้นหลักสูตรที่ใช้ฝึกกองพันที่ 3 ทหารรักษาวังจึงเป็นหลักสูตรพิเศษเน้นความกล้าหาญที่จะถวายกำลังสติปัญญาและเลือดเนื้อถวายเป็นราชพลีได้ทุกเมื่อที่ได้รับคำสั่ง ในขณะเดียวกันก็เน้นความสามัคคีรักใคร่กลมเกลียวฉันท์พี่น้องเพื่อปกป้องชาติและศาสนา กองพันที่ 3 นี้ ได้ติดอาวุธทันสมัยที่สุดโดยใช้ปืนไรเฟิลที่กำลังนิยมขณะนั้นเป็นอาวุธประจำกาย ทหารทั้งหมดคัดเลือกมาเฉพาะเด็กหนุ่มอายุ 21 ปี ทุกคนจึงองอาจแกล้วกล้าแข็งแกร่งสมชายฉกรรจ์[1] เมื่อมีครูฝึกที่ยังหนุ่มแน่นวัยฉกรรจ์และมุ่งพระหัยทำอะไรจะทำให้ดีจริงแล้ว เช่น นายพันเอกสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ผู้มีพระชนมายุเพียง 33 พรรษาด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้การฝึกอบรมเป็นไปอย่างต่อเนื่องเข้มแข็งและฉับไว จนทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกรมทหารรักษาวังตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกประการ

---

[1]"สักขี" (นามแฝง) จดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2460 หน้า 144

2.3 เสือป่า

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เริ่มมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองเสือป่าขึ้นเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2454 นั้น[1] มีพระราชประสงค์จะตั้งกองเสือป่าขึ้นทุกภาคทั่วประเทศทุกมณฑล โดยจะให้มีมณฑลละ 1 กองร้อยเป็นอย่างน้อย ซึ่งจะมีเสือป่า 128 คน/1 กองร้อย[2] พระบรมราโชบายนี้ได้รับความร่วมมือจากสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นอย่างดี ดังพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนกรมหลวงดำรงราชานุภาพเป็น "กรมพระ" ในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 ความว่า "ได้สนองพระเดชพระคุณโดยเต็มพระทัยทั้งรัชกาลก่อนและรัชกาลนี้ เช่น ได้สนองพระราชประสงค์จัดตั้งลูกเสือและเสือป่าในมณฑลหัวเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะมณฑลนครศรีธรรมราช"[3] ทำให้ประชาชนมีระเบียบและกล้าเข้าเจ้าเข้านายมากขึ้น ในการฝึกอบรมเสือป่าหัวเมืองมีข้าราชการพลเรือน ทหาร ตำรวจยื่นใบสมัครเข้าเสือป่าเพราะเป็นช่วงหลังที่ยกเลิกระบบไพร่ใหม่ ๆ ยกเลิกการเกณฑ์แรงงานชายฉกรรจ์มาเสียค่ารัชชูปการขึ้นแทน ทำให้เกิดความอิสระที่ไม่ต้องถูกบังคับเหมือนการเกณฑ์แรงงานสมัยก่อนแล้วยังได้เบี้ยเลี้ยงในการฝึกอบรม มีเครื่องแบบ มีอาวุธ และสิทธิพิเศษหลายอย่าง จึงทำให้ราษฎรตื่นตัวในกิจการเสือป่ามากทั้งอาสาสมัครและบริจาคทรัพย์บำรุงกิจการเสือป่าทั่วไป

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงรู้ความนิยมของชาวเมืองดี เมื่อต้องปลูกฝังความคิดสิ่งใดให้ราษฎรก็พูดผ่านมโนราและหนังตะลุงเป็นการให้การศึกษาแก่ราษฎรโดยทางอ้อมซึ่งเป็นวิธีที่ได้ผลดีวิธีหนึ่งไม่ว่าจะเป็นเรื่องเสือป่า การเกณฑ์ทหาร

---

[1] จมื่นอมรดรุณารักษ์ เสือป่าและลูกเสือในประวัติศาสตร์ไทย เล่ม 1 หน้า 65

[2] กรมศิลปากร เอกสารเสือป่าและเรื่องราวเสือป่า หน้า 105

[3] กรมศิลปากร จดหมายเหตุเรื่องราวตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ รัชกาลที่ 6 หน้า 69

ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และการเสียรัชฎูปการ ด้วยวิธีเช่นนี้ก็สามารถประสานนโยบายการปกครองของพระเจ้าอยู่หัวเข้ากับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรได้เป็นอย่างดี ทำให้กิจการเสือป่าในมณฑลเจริญรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว เพราะสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงตระหนักใน "พระบรมราโชบายใช้วิธีการปกครองเสือป่าเป็นเครื่องประสานการเมืองการปกครองทั่วไปเดินไปตามแนวทางอันดีเพื่อระงับทุกข์บำรุงสุขข้าแผ่นดินของพระเจ้าอยู่หัว"[1] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงดำรงตำแหน่งนายกเสือป่าและสภานายกกรรมการจัดการลูกเสือทั่วพระราชอาณาจักร จึงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ให้เป็นนายกองโท ผู้บัญชาการกองเสือป่าเสนารักษาดินแดนประจำภาคใต้[2] เป็นนายพลเสือป่า เมื่อ พ.ศ. 2458 และเป็นสภานายกกรรมการจัดการลูกเสือประจำภาคใต้ เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2461[3]

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงมีที่ประทับอยู่ในค่ายเสือป่าทุกค่าย เวลาที่พระองค์ทรงว่างพระกรณียกิจการปกครองมณฑลก็มักจะไปคลุกคลีอยู่กับเสือป่า เพื่อสอนยุทธวิธีที่ได้รับพระราชทานมาจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแก่เสือป่า ซึ่งทำให้เสือป่ารักใคร่พระองค์มาก ทำให้พระเจ้าอยู่หัวทรงปลาบปลื้มพระราชหฤทัยมากที่พระบรมราโชบายทุกอย่างเป็นไปตามพระราชประสงค์เหมือนกระทำด้วยพระองค์เอง เช่น การซ้อมรบเสือป่าให้ทอดพระเนตร การอยู่ค่ายพักแรม ความสามัคคี ความพร้อมเพรียงในหมู่กองถึงกับทรงเขียนลายพระหัตถ์เลขา

---

[1] "สักขี" (นามแฝง) <u>จดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2460</u> หน้า 344

[2] <u>ก</u>. หน้า 107

[3] "ตั้งสภานายกกรรมการจัดการลูกเสือประจำภาค" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 35 ภาค 1 วันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2461 หน้า 1105

ชมเชยเสือป่าไปปิดไว้หน้าค่ายเสือป่า ที่ค่ายวัดประตูขาว อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ที่อยู่ตรงกันข้ามกับ "ค่ายหลวง" ซึ่งตั้งมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ในสนามหน้าเมือง ปัจจุบันนี้ด้วยพระองค์เองว่า

> ผู้บังคับบัญชาเอาใจใส่ในหน้าที่ของตนดีมาก ฝ่ายเสือป่าก็ทำหน้าที่ด้วยความเต็มใจจริง ๆ การชุมพลมาก ๆ ทั้งหลายกองร้อยยังสามารถรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยไว้ได้อย่างดี ยิ่งเสือป่าที่เป็นข้าราชการต่างกระทรวงต่างสังกัดเช่นนี้ก็ยิ่งน่าสรรเสริญผู้บังคับบัญชาทุกระดับ ฉันขอชมเชยเสือป่ากองเสนาปักษ์ใต้ตั้งแต่นายพลจนพลเสือป่า และเมื่อมีความจำเป็นแก่บ้านเมืองแล้วคงจะได้ทำการสมความปรารถนาของฉันเป็นแน่แท้[1]

(ลงพระนาม) นายพลเสือป่า วชิราวุธ นายกเสือป่า

การเข้าใจในพระบรมราโชบายของพระเจ้าอยู่หัวอย่างถ่องแท้ ทำให้การฝึกอบรมของกรมเสือป่ามณฑลนครศรีธรรมราชมีขีดความพร้อมสูงมาก เพราะต้องการให้เสือป่าเป็นผู้สนับสนุนการทหารให้กับกรมทหารรักษาวังซึ่งจะขยายกำลังพลมากนักไม่ได้ เพราะจะเป็นที่เพ่งเล็งของประเทศคู่สงครามในเมื่อไทยประกาศตัวเป็นกลาง ดังนั้นจึงเน้นกิจการเสือป่าให้มากขึ้นจนมีความพร้อมพอที่จะปฏิบัติการทางทหารได้ทันทีที่ได้รับคำสั่ง สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงบริจาคเงินส่วนพระองค์จำนวน 5,000 บาท ร่วมกับเงินเรี่ยไรจากข้าราชการและประชาชนได้เงิน 8,063.50 บาท ซื้อปืนไรเฟิลให้กรมเสือป่ามณฑลนครศรีธรรมราช[2] และทรงนำ

---

[1]"สักขี" (นามแฝง) จดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2460 หน้า 264

[2]"เรื่องออกเงินเรี่ยรายซื้อปืนให้กรมเสือป่ามณฑลนครศรีธรรมราช" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 37 ภาค 2 วันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2463 หน้า 2607

กองเสือป่าถวายสัตย์ปฏิญาณตนต่อนายกเสือป่าในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเสือป่า ที่วัดพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ในวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2458 ว่า

> กองเสือป่ามณฑลนครศรีธรรมราชจะรับราชการสนองพระเดชพระคุณในหน้าที่ ปกป้องอันตรายในเวลาอันควร ถ้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทมีพระราชประสงค์ให้พวกข้าพระพุทธเจ้าจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับอริราชศัตรูพร้อมกับกองทหารเรือทหารบก กองทหารรักษาวังของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเมื่อใด พวกข้าพระพุทธเจ้าเสือป่ามณฑลนครศรีธรรมราชพร้อมที่จะรับพระบรมราชโองการทุกเมื่อ[1]

หลังจากนั้นนายพลเสือป่า สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงกล่าวคำกราบบังคมทูลถวายเครื่องแบบตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษกรมเสือป่ามณฑลนครศรีธรรมราชแด่พระเจ้าอยู่หัวว่า "กองเสือป่าและลูกเสือมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทโดยแท้"[2] พระเจ้าอยู่หัวพระราชดำรัสตอบว่า "ฉันเป็นคนไทยมีความตั้งใจจะทำนุบำรุงชาติ ศาสนาให้รุ่งเรือง สิ่งใดที่ทำให้สนิทสนมกับกรมเสือป่ามณฑลนครศรีธรรมราชได้ฉันก็จะยินดีปฏิบัติทันที"[3] และอีกตอนหนึ่งว่า

---

[1]"ลักขี" (นามแฝง) <u>จดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2462</u> หน้า 112

[2]<u>ท.</u> หน้า 138

[3]<u>ท.</u> หน้า 139

> วัดพระบรมธาตุนี้ ปู่ย่าตายายให้แก่เราทั้งหลายไว้เป็นมรดก เราจะไม่รักษาหรือเราจะนิ่งดูดายดูคนมิจฉาทิฐิทำลายหรือ ความคิดนี้ควรฝังใจเราอยู่ เรามาเป็นเสือป่าเพื่อรักษามรดกของชาติ เราออกรบเพื่อรักษามรดกที่ปู่ย่าตายายให้ไว้ เสือป่าพึงเข้าใจไว้เช่นนี้จึงจะสมควร หากเข้าใจว่าต้องต่อสู้เพราะนายสั่งก็ควรจะกลับบ้านเสียดีกว่า[1]

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงฝึกอบรมเสือป่ากองร้อยที่ 1 รักษาพระองค์ด้วยพระองค์เองตลอดเวลาเป็นพิเศษสำหรับถวายอารักขาพระเจ้าอยู่หัว เพื่อตามเสด็จทุกหนทุกแห่งที่พระเจ้าอยู่หัวต้องพระราชประสงค์จะเสด็จประพาส ในการโดยเสด็จพระเจ้าอยู่หัวสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ได้เชิญตราประจำตำแหน่งตามเสด็จด้วย เมื่อมีราชการอะไรก็พิมพ์หนังสือประทับตราสั่งการทันที เพราะมีเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายตามเสด็จพร้อมหน้ากันอยู่แล้วทั้งทหารจากกรุงเทพ ทหารรักษาวังตำรวจ เสือป่าพร้อมด้วยยานพาหนะที่เตรียมพร้อมอยู่เสมอ คือ รถไฟและเรือพระที่นั่ง ม้าและช้างพระที่นั่ง เครื่องรับส่งวิทยุโทรเลข โทรศัพท์ก็มีทั่วถึงกัน[2]

กรมเสือป่ามณฑลนครศรีธรรมราชแบ่งการบริหารกิจการออกดังนี้

1. กองบัญชาการกองเสือป่าเสนารักษาดินแดนปักษ์ใต้ นายพลเสือป่าสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ในตำแหน่งอุปราชเป็นผู้บัญชาการตั้งกองบัญชาการที่สงขลา

---

[1] "สักขี" (นามแฝง) จดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2460 หน้า 330

[2] ก. หน้า 129

2. กองกำกับการกรมเสือป่ามณฑลนครศรีธรรมราช นายพลเสือป่าสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ในตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลเป็นผู้กำกับการกรม ตั้งกองกำกับการที่สงขลา

3. กองร้อย กองร้อยทั้งหมดมี 4 กองร้อยตั้งในจังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลาและพัทลุง จังหวัดละ 1 กองร้อยที่รับสมัครจากบุคคลทั่วไป เช่น ข้าราชการ พ่อค้า คหบดี ประชาชนโดยไม่จำกัดอายุแต่ต้องมีสุขภาพอนามัยดีพอสมควร เฉพาะกองร้อยที่ 1 ตั้งที่สงขลาเป็นกองร้อยรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คัดเลือกเฉพาะเด็กหนุ่ม ๆ อายุ 21 ปีเหมือนทหารรักษาวัง ในแต่ละกองร้อยจะมีตำแหน่งผู้บังคับกองร้อย นายเวร นายหมวด 2 คน นายหมู่ใหญ่ประจำกองร้อย และพนักงานบัญชีรวม 7 ตำแหน่ง[1] กองร้อยทั้ง 4 มีดังนี้

3.1 กองร้อยที่ 1 รักษาพระองค์ เรียกว่า "เสือป่ากองเสนาหลวงรักษาพระองค์" ฝึกอบรมด้วยหลักสูตรพิเศษติดอาวุธทันสมัยเพื่อถวายอารักขาพระเจ้าอยู่หัวมีกำลังพล 125 คน ตั้งกองร้อยที่สงขลา

3.2 กองร้อยที่ 2 จังหวัดสงขลา ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้บังคับกองโดยตำแหน่ง แต่เวลาปฏิบัติจะให้ใครแทนก็ได้

3.3 กองร้อยที่ 3 จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้บังคับกองเหมือนกองร้อยที่ 2

3.4 กองร้อยที่ 4 จังหวัดพัทลุง ผู้บังคับกองเหมือนกองร้อยที่ 2

4. หมวด มีผู้บังคับหมวด 2 คนใน 1 กองร้อย ผู้บังคับหมวดมีหน้าที่รับผิดชอบเหมือนกับผู้บังคับกองร้อยภายในหมวดของตนยกเว้นการเงิน ในขณะเดียวกันก็เป็นผู้ช่วยของผู้บังคับกองร้อย หากหมวดของตนแยกกำลังออกไปตั้งกองปฏิบัติการที่ใด นายหมวดจะต้องรับผิดชอบเหมือนกับอยู่ในที่ตั้งปกติ

---

[1]มหาวิทยาลัยศิลปากร เอกสารเรื่องเสือป่าในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและประมวลเรื่องเกี่ยวกับเสือป่า หน้า 27 - 28

5. หมู่ จะมีอย่างน้อย 4 หมู่ ใน 1 กองร้อย นายหมู่แต่ละคนทำหน้าที่ผู้ช่วยผู้บังคับกอง และนายหมวดในกิจการทั่วไปแต่ขึ้นตรงกับนายหมวดโดยแยกกันว่านายหมู่คนใดจะขึ้นกับนายหมวดคนใด ในเวลาเดียวกันก็มีตำแหน่งนายหมู่พิเศษเรียกว่า "นายหมู่ใหญ่" ซึ่งมีอยู่เพียง 1 ตำแหน่งเท่านั้นในแต่ละกองร้อย ทำหน้าที่เป็นเลขานุการของผู้บังคับกองร้อยในเวลาฝึกภาคสนามและเป็นนายหมู่รับใช้ประจำตัวผู้บังคับกองร้อยด้วย

6. พนักงานบัญชี เป็นผู้ช่วยผู้บังคับกองร้อยในด้านการเบิกจ่ายเงินประจำกองร้อย รักษาสถานที่และบริเวณ เสบียงอาหาร อาวุธ เสื้อผ้า ขึ้นตรงต่อผู้บังคับกองร้อย

7. เจ้าหน้าที่เสือป่า เป็นเจ้าหน้าที่พนักงานทั่วไปคล้าย ๆ กับฝ่ายทหารในแต่ละกองบัญชาการ กองกำกับของกรมเสือป่าในแต่ละมณฑล เช่น ปลัดกอง เกียกกาย[1] ผู้ตรวจการ แพทย์ ยกกระบัตร[2] เป็นต้น

สำหรับกำลังพลในการฝึกตามปกติหมู่หนึ่งจะมี 8 คน แต่เวลาฝึกจริงอาจจะมากกว่าหรือน้อยกว่านี้แล้วแต่จุดมุ่งหมายของการฝึก ใน 1 กองร้อยก็จะมีกำลังพลประมาณ 128 คน ซึ่งอาจจะมากหรือน้อยกว่านี้ การฝึกก็ฝึกตามกองร้อยของตนในยามปกติ แต่บางครั้งก็มีการรวมกองเพื่อฝึกรวม โดยมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหาร ตำรวจ พลเรือนเข้ามาเป็นครูฝึกตามเนื้อหาวิชาที่ต้องการให้เสือป่าได้เรียนรู้ในการปฏิบัติภารกิจให้สมกับเป็นเสือป่าเสนารักษาดินแดน

---

[1]ทำหน้าที่ส่งกำลังบำรุงในการรบ

[2]ทำหน้าที่เกี่ยวกับระเบียบ กฎ ข้อบังคับและกฎหมาย

3. <u>การปกครองชายแดนภาคใต้</u>

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชเมื่อ พ.ศ. 2453 หลังจากยกเลิกอนุสนธิสัญญาลับ พ.ศ. 2440 เพียง 1 ปี[1] แต่อิทธิพลอำนาจทางการเมืองการปกครองของอังกฤษในบริเวณดินแดนปักษ์ใต้ก็ยังมีอยู่ โดยเฉพาะการสร้างทางรถไฟสายใต้[2] ซึ่งสามารถใช้เป็นทางคมนาคมได้แล้วในบางช่วง ก็ยังอยู่ในอำนาจการควบคุมของอังกฤษในฐานะวิศวกรผู้ควบคุมการก่อสร้างและเจ้าของเงินกู้

---

[1]"สัญญาระหว่างกรุงสยามกับกรุงอังกฤษ" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 26 วันที่ 18 กรกฎาคม ร.ศ. 128 หน้า 701 - 705 สัญญานี้ลงชื่อกันที่กรุงเทพในวันที่ 10 มีนาคม รัตนโกสินทร ศก 127 (41) และได้แลกเปลี่ยนสัตยาบันกันที่กรุงลอนดอนในวันที่ 9 กรกฎาคม รัตนโกสินทร ศก 128 (42)

[2]ทางรถไฟสายใต้นี้ วิศวกรอังกฤษประจำกระทรวงโยธาธิการเสนอโครงการ 5 ปีในการสร้างทางรถไฟสายใต้ตามงบประมาณเงินกู้ 4,000,000 ปอนด์จากธนาคารในสหพันธรัฐมลายูเมื่อวันที่ 10 มกราคม ร.ศ. 125 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดจัดที่ดินสร้างทางรถไฟหลวงสายใต้ เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม ร.ศ. 128 (2452) ตั้งแต่เพชรบุรี ปราณบุรี ชุมพร หลังสวน ไชยา ตรัง นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ตลอดไปถึงระแงะ มีพระบรมราชโองการให้เรียกว่า "รถไฟหลวงสายใต้" แล้วมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมพระนเรศรวรฤทธิ์ เป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการและกรมขุนกำแพงเพชรอรรคโยธิน เป็นผู้บัญชาการกรมรถไฟหลวงสายใต้ ในปีเดียวกันก็ทรงแต่งตั้งสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์มาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชทางรถไฟสายใต้ใช้เวลาก่อสร้าง 5 ปี จาก พ.ศ. 2453 - 2458

ทำให้ปักษ์ใต้ยังไม่ปลอดภัยจากการคุกคามของอังกฤษ หากอังกฤษต้องการเช่นนั้น[1] เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชมาจนถึง พ.ศ. 2457 ซึ่งเป็นเวลา 4 ปี แล้วสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็ระเบิดขึ้นในยุโรป แต่ประเทศมหาอำนาจในยุโรปสมัยนั้นก็คือฝรั่งเศส เยอรมนีและอังกฤษ ที่กำลังมีอิทธิพลทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมต่อประเทศไทยมากที่สุด โดยเฉพาะดินแดนปักษ์ใต้ที่อังกฤษเพิ่งยกเลิกสัญญาลับ ดังนั้นไทยจึงต้องประกาศความเป็นกลางไม่เข้าร่วมสงครามกับฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดในตอนแรกก็เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติเอาไว้ แม้กระนั้นก็ดีอังกฤษก็ยังหวาดระแวงไทยว่า ไทยอาจจะเข้าข้างเยอรมนี ผู้ซึ่งไทยได้ให้ควบคุมการก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือซึ่งมีเขตแดนติดกับพม่าของอังกฤษ และยิ่งกว่านั้นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวงทหารเรือก็เป็นนักเรียนเก่าเยอรมนีที่ใกล้ชิดกับพระราชสำนักของเยอรมนีมากก็ยิ่งทำให้อังกฤษหวาดระแวงไทยมากขึ้น

การปกครองรัฐมลายูและการค้าขายกับประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย อังกฤษใช้เรือเป็นการคมนาคมหลัก หากไทยเข้าข้างเยอรมนี อังกฤษจะตกอยู่ในสถานการณ์คับขันมากเพราะจะต้องทำศึกสองด้านในคาบสมุทรมลายูซึ่งทำให้อังกฤษจะต้องสูญเสียผลประโยชน์การค้าในไทยอย่างมหาศาลทันที ดังนั้นเพื่อผลประโยชน์ของอังกฤษในบริเวณคาบสมุทรมลายู อังกฤษจึงมีทีท่าที่จะกีดกันไทยไว้เป็นหลักประกัน[2] เช่น กรณีไม่ให้ความร่วมมือการขนส่งข้าวสารจากมณฑลนครศรีธรรมราชไปมณฑลภูเก็ตของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ในระยะสงครามโลก และการตัดถนนยุทธศาสตร์เข้าสู่อำเภอเบตงชายแดนมณฑลนครศรีธรรมราช เป็นต้น

---

[1] ผะอบ จึงแสงสถิตย์พร ปัญหาการขุดคอคอดกระ หน้า 212

[2] กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.21/5 จัดการป้องกันจลาจลตามหัวเมือง วันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2458

เนื่องจากการพาณิชย์นาวีในฝั่งทะเลตะวันตกของอังกฤษจากร่างกุ้ง มะริด ภูเก็ต ตรัง ปีนัง สิงคโปร์ และสุมาตรากำลังทำรายได้ให้อังกฤษอย่างมหาศาลตลอดมานั้น อังกฤษจึงยังต้องการรักษาผลประโยชน์นี้ไว้ ถึงแม้ว่าจะต้องเสี่ยงกับการโจมตีเรือค้าน้ำของเยอรมนีในมหาสมุทรอินเดียโจมตีและอังกฤษก็ได้ขอร้องให้รัฐบาลไทยช่วยตรวจสอบงานจารกรรมของเยอรมันในบริเวณพรมแดนไทยที่อยู่ใกล้กับเหือกเขาตะนาวศรีและมะริด ที่เป็นเขตเมืองท่าสำคัญของอังกฤษ รัฐบาลไทยจึงสั่งการให้นายพันตำรวจโท เอฟ.ที.อี.สไตเนอร์ (F.T.E. Steiner) จเรตำรวจภูธรภาคใต้ตรวจตราความสงบเรียบร้อยตั้งแต่ปราณบุรี ประจวบคีรีขันธ์ที่อยู่ใกล้ตะนาวศรีที่สุดลงไปตลอดภาคใต้ในระหว่างสงครามจนกว่าจะมีคำสั่งเปลี่ยนแปลง เพราะสไตเนอร์เป็นชาวเดนมาร์คคงจะเป็นที่ไว้วางใจของทุกฝ่าย[1] นอกจากสไตเนอร์จะรายงานผลการตรวจส่งกระทรวงมหาดไทยแล้ว ยังส่งรายงานผลการตรวจนี้ไปถวายสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ที่สงขลาด้วย

ในภาวะความตึงเครียดของสงครามเช่นนี้ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ในฐานะอุปราชมณฑลภาคปักษ์ใต้ที่จะต้องรับผิดชอบสถานการณ์ทั้งหมดจึงทรงแก้ปัญหาดังนี้

1. ทรงสั่งให้เจ้าหน้าที่ด่านศุลกากร กองตรวจคนเข้าเมือง ตำรวจสถานีตำรวจภูธรอำเภอสะเดา สงขลาและเสนารักษาดินแดนปักษ์ใต้ กรมเสือป่ามณฑลนครศรีธรรมราช ที่ประจำเขตติดต่อกับหัวเมืองมลายูของอังกฤษกวดขันพัสดุภัณฑ์สินค้าที่นำเข้ามาทางรถไฟและทางเรือ เช่น ระเบิดที่พวกป่าไม้และเหมืองแร่ได้รับอนุญาตให้ใช้และขนส่งผ่านชายแดนพระราชอาณาเขตให้มากกว่าการตรวจตราตามปกติ

---

[1]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.9/6 <u>เบ็ดเสร็จเรื่องจัดการป้องกันการจลาจลตามหัวเมืองมลายูระหว่างเกิดสงครามในประเทศยุโรป</u> วันที่ 19 สิงหาคม ถึงวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2458

อย่าให้เกินโควต้าที่อนุญาต เพราะพวกนี้อาจจะลักลอบขนอาวุธระเบิดเข้ามาก่อวินาศกรรมในกรุงเทพและหัวเมืองได้

2. ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ตลาดดีบุกในยุโรปหยุดการค้าขายกันดีบุกของอังกฤษในมลายูและภูเก็ต ปัตตานี นครศรีธรรมราชของไทยไม่มีตลาดจำหน่ายต้องปิดเหมืองแร่ ทำให้เกิดกุลีว่างงานในภูเก็ต นครศรีธรรมราชและปัตตานีเป็นจำนวนมาก กุลีเหล่านี้เกิดความขัดสนและอดอยากเพราะอังกฤษตัดเสบียงอาหารที่เคยส่งมาจากมลายูและปีนัง ด้วยอังกฤษเห็นว่า หากส่งเสบียงอาหารมาให้กุลีจีนที่ภูเก็ต ก็จะทำให้ปีนังและมลายูของตนขาดเสบียงอาหารได้ เพราะเรือสินค้าที่แล่นรับส่งผู้โดยสารและค้าขายจากพม่าตลอดแหลมมลายูจรดสิงคโปร์และสุมาตราหยุดเดินเรือ ด้วยเหตุที่กลัวเรือดำน้ำของเยอรมนีที่แล่นไปมาระหว่างจีนกับอินเดีย จะลอบโจมตี ฝ่ายไทยได้ส่งทหาร 4 กองร้อยจากกรุงเทพไปรักษาการที่ภูเก็ต โดยสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เป็นผู้อำนวยการให้ความสะดวกในการขนส่งและเสบียงอาหาร ฝ่ายกระทรวงทหารเรือได้ให้เรือพาลีรั้งทวีปออกลาดตระเวนน่านน้ำฝั่งทะเลตะวันออกโดยมีสงขลาเป็นจุดตรวจการ เพื่อรักษาความเป็นกลาง ด้วยเกรงว่าเรือเยอรมนีจากกรุงเทพและเกาะสีชังลอบออกไปโจมตีอังกฤษที่สิงคโปร์ เนื่องจากได้รับการชักชวนจากสถานีวิทยุฝ่ายเยอรมนีตลอดเวลาว่าให้ออกปฏิบัติการทำลายกำลังฝ่ายข้าศึก

3. ถ้ากุลีจีนว่างงานในภูเก็ตจะก่อการจลาจลก็จะต้องชักชวนกุลีจีนในมณฑลนครศรีธรรมราชที่มีอยู่เกือบ 2,000 คน และได้ไปมาหาสู่กันอยู่เสมอให้ลุกฮือขึ้นได้ เพราะกุลีจีนที่นครศรีธรรมราชก็ว่างงานพร้อมกัน จึงอาจเกิดภาวะวิกฤตที่จะก่อให้เกิดการจลาจลอย่างยิ่ง สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จึงระดมตำรวจภูธรและเสือป่ารักษาดินแดนเข้ารักษาความสงบในชุมนุมชน สถานที่ราชการ โบราณสถาน ด่านชายแดน ท่าเรือ สถานีรถไฟ เป็นต้น ในการนี้พระองค์ได้ทรงเกณฑ์ชายฉกรรจ์มาคัดเลือกฝึกเป็นตำรวจเพิ่มขึ้นอีก 100 คน

โดยมอบหมายให้นายพันตำรวจโท เอฟ.ที.อี.สไตเนอร์ จเรตำรวจภูธรภาคใต้ พันตรี หลวงวิไชยประชาบาล ผู้บังคับการตำรวจมณฑล และ ร.อ. ทอเลอร์ (Torler) ผู้ตรวจการตำรวจและครูฝึกประจำมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นผู้ฝึกอบรม

4. ตามปกติการเดินเรือค้าขายระหว่างมะริด ตะนาวศรี ตรัง ภูเก็ต ปีนัง สิงคโปร์ สุมาตราก็ทำให้ชาวต่างชาติต่างภาษาตามหัวเมืองเหล่านี้เดินทางเข้ามาตามหัวเมืองมณฑลภูเก็ต มณฑลปัตตานีและมณฑลนครศรีธรรมราชอยู่เสมอ ยามที่เกิดสงครามอาจจะมีผู้ประสงค์ร้ายต่อความเป็นกลางของไทย แอบปะปนเข้ามากับพ่อค้ามาก่อการร้ายในเขตไทยก็ได้ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จึงทรงกำหนดให้ด่านชายแดนที่สงขลาออกหนังสือเดินทางให้ชาวมุสลิมที่มาจากดินแดนอังกฤษในมลายูหรือคนในบังคับอังกฤษที่มีอยู่ทุกชาติทุกภาษาและทุกแห่ง ต้องมีหนังสือรับรองของรัฐบาลอังกฤษหรือข้าหลวงใหญ่ที่สิงคโปร์ ในการนี้กระทรวงมหาดไทยได้ออกพระราชกฤษฎีกาห้ามชาวจีนกุลีเข้าในมณฑลภูเก็ต มณฑลปัตตานีและมณฑลนครศรีธรรมราช นอกจากจะได้รับอนุญาตจากรัฐบาลสยาม ผู้ใดฝ่าฝืนอนุญาตให้ผู้ปกครองท้องที่ขับไล่ออกไปจากพระราชอาณาเขตทันที

5. ในกรณีที่ว่างงานจากการทำเหมืองแร่ อาจจะทำให้เข้าปล้นสดมภ์บ้านเรือนราษฎรสถานที่เก็บเงินรายได้ของรัฐก็ได้ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงสั่งจ่ายปืนไรเฟิลซึ่งเป็นอาวุธที่ทันสมัยในขณะนั้นจากกรมเสือป่ามณฑลนครศรีธรรมราช เป็นอาวุธประจำหมู่ของเสือป่าเสนารักษาดินแดนเข้าทำหน้าที่ตำรวจควบคุมคลังอำเภอพร้อมกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและอาสาสมัครชายรักษาด่านภาษี สายโทรเลข โทรศัพท์ ในพื้นที่อย่างเข้มงวดกวดขัน ในการนี้ได้ดำเนินการไปอย่างเงียบสงบที่สุดเพื่อมิให้ประชาชนตื่นตกใจจะกระทบกระเทือนการทำมาหากิน

6. ชาวมุสลิมที่สิงคโปร์ 600 คน ก่อการจลาจลขึ้น ฆ่านายทหารอังกฤษตายไป 60 คน มีข่าวลือกันว่าเตอรกีที่เป็นพันธมิตรกับเยอรมัน และนับถือศาสนาอิสลามอยู่เบื้องหลังการจลาจลครั้งนี้เพื่อก่อไฟสงครามขึ้นในแนวหลังของอังกฤษในสิงคโปร์ อังกฤษเกรงว่าเหตุการณ์จะลุกลามบานปลายถึงต้องเสียหัวเมืองมลายู

เพราะไทยเองก็ประกาศตัวเป็นกลางจะเข้ากับเยอรมันเสียเมื่อไรก็ได้ อังกฤษขอร้องให้เรือรบของฝรั่งเศสและเรือรบญี่ปุ่นเข้ามาควบคุมสถานการณ์และลาดตระเวนมาถึงตากใบเมืองท่าสำคัญในมณฑลปัตตานี สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ในตำแหน่งอุปราช ทรงเรียกพระยาเดชานุชิต สมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานีมาปรึกษาราชการเป็นความลับเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จตรวจราชการเลียบมณฑลปักษ์ใต้ และมีกำหนดเสด็จไปถึงเมืองท่าตากใบตรงกับเรือรบอังกฤษจะมาลาดตระเวนน่านน้ำพอดี พระยามหาอำมาตยาธิบดีผู้รั้งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเกรงว่าจะไม่ทรงปลอดภัยจึงหารือไปยังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศให้กราบถวายบังคมทูลเปลี่ยนพระราชหฤทัย แต่ก็ไม่มีพระราชกระแสรับสั่งตอบแต่ประการใด ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันว่า พระองค์คงจะทรงปรึกษากับสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทางวิทยุโทรเลขแล้ว เพราะหมายกำหนดการเสด็จประพาสไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงและเสด็จไปเมืองท่าตากใบตามปกติ

7. สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ทรงแก้ปัญหากุลีจีนว่างงานในมณฑลนครศรีธรรมราชโดยทรงมอบฝิ่น[1] หรือเงินให้นายเหมืองไปจ้างจีนกุลีขุดแร่ตามปกติแล้ว เอาแร่ดีบุกที่ขุดได้เก็บไว้เพื่อจะนำออกมาขายภายหลังสงครามเลิกแล้วจะได้ราคาดีขึ้น ในขณะเดียวกันสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้ตกลงกับนายกิตติ้นส์ (Gitteins) เลขานุการกระทรวงโยธาธิการ วิศวกรที่ควบคุมทางรถไฟสายใต้ให้จัดหางานสร้างทางรถไฟสายนครศรีธรรมราช - สุราษฎร์ธานี ให้จีนกุลีว่างงานในมณฑลนครศรีธรรมราชได้แล้วแต่จ้างในอัตราค่าแรงต่ำกว่าปกติซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ก็ทรงตกลง

---

[1]ในขณะนั้นการจำหน่ายฝิ่นยังถูกต้องตามกฎหมาย ไทยได้ยกเลิกการจำหน่ายฝิ่นตามสัตยาบันกรุงเยนีวา เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2469

8. ในกรณีที่มณฑลภูเก็ตขาดเสบียงอาหารบริโภค สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงจัดส่งข้าวสารจากมณฑลนครศรีธรรมราชไปช่วย 850 กระสอบในครั้งแรกและต่อมาก็ส่งไปเรื่อย ๆ แต่ลดจำนวนลงบ้างเพราะมิใช่เป็นฤดูเก็บเกี่ยว ในขณะเดียวกันก็ต้องส่งไปขายให้สิงคโปร์ตามปกติอยู่แล้ว พระองค์จึงทรงขออนุญาตไม่ส่งข้าวไปให้สิงคโปร์ต่อกระทรวงมหาดไทยเพื่อจะได้ส่งไปให้ภูเก็ตมากขึ้น และควบคุมข้าวในมณฑลให้พอแก่การบริโภคของราษฎร แต่ทางกระทรวงมหาดไทยไม่ทรงอนุมัติเพราะเกรงว่าจะเกิดปากเสียงกับอังกฤษเวลาสงครามจะเป็นการเพิ่มสถานการณ์ใหม่ขึ้นมาอีก แต่ให้งดส่งข้าวไปภูเก็ตเสียทางกรุงเทพจะส่งข้าวที่เกรงว่าจะขาดจำนวนมาให้ และชั่วระยะเวลาแค่ครึ่งเดือนสิงหาคมของ พ.ศ. 2458 กระทรวงมหาดไทยก็ส่งข้าวสารจำนวน 19,350 กระสอบ มายังสงขลาทั้งทางเรือและทางรถไฟ ซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ต้องทรงรับผิดชอบส่งไปให้ภูเก็ตโดยขนถ่ายไปลงเรือที่กันตังซึ่งก็ต้องว่าจ้างเรือเดินทะเลขนาดใหญ่จากปีนังและสุมาตรานำข้าวสารจากกันตังไปภูเก็ตอีกทีหนึ่ง เพราะเป็นช่วงลมมรสุมเรือขนาดเล็กไม่สามารถฝ่าคลื่นลมไปได้

แม้ว่าจะอยู่ในสภาวะสงคราม สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ก็ทรงสามารถควบคุมราคาสินค้าในท้องตลาดไว้ได้เหมือนยามปกติ การสื่อสารคมนาคมทั้งโทรเลขไปรษณีย์ วิทยุโทรศัพท์ เรือเมล์รับส่งสินค้ายังบริการประชาชนได้ตามปกติในด้านโรคภัยไข้เจ็บ เช่น โรคระบาดก็สามารถขจัดให้สงบลงอย่างรวดเร็วไม่ให้ลุกลามดังแต่ก่อน สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยถึงกับโทรเลขรับสั่งชมไปว่า "เชื่อในพระปรีชาสามารถว่า ราชการในมณฑลนครศรีธรรมราชคงจะทรงเอาไว้ได้ตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งอยู่..."[1]

---

[1]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.9/6 <u>เบ็ดเสร็จเรื่องจัดการป้องกันการจลาจลตามหัวเมืองมลายูระหว่างเกิดสงครามในประเทศยุโรป</u> วันที่ 19 สิงหาคม - วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2458

ซึ่งทำให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงปลื้มพระทัยเป็นอันมาก

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในมณฑลปักษ์ใต้ในระยะนี้ ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นว่า มณฑลปักษ์ใต้ยังขาดความเป็นเอกภาพในการปกครอง และสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ก็ทรงพระปรีชาสามารถ จึงมีพระกรุณาโปรดเกล้าแต่งตั้งสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ให้เป็นอุปราชเข้าควบคุมการปกครองปักษ์ใต้ทั้งหมดใน 8 เดือนต่อมา และทรงเป็นอุปราชต่างพระองค์ที่ต่างไปจากอุปราชภาคคนอื่น ๆ

4. <u>การศาล</u>

การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีกรมที่ตั้งตำแหน่งเดิมแต่เปลี่ยนหน้าที่ไปคือ กรมพระคลัง กรมยุทธนาธิการ กรมธรรมการ กรมโยธาธิการ กรมมุรธาธิการและกรมยุติธรรม[1] ในการปกครองแบบเทศาภิบาลก็ได้พัฒนาการศาลทั้งปวง ซึ่งปรากฏในธรรมนูญที่เป็นกฎหมายเก่ามาสู่ศาลสมัยใหม่แบบยุโรปในสมัยการปฏิรูปการปกครองมากขึ้น การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์มีศาลของมณฑลตามหัวเมืองดังนี้

4.1 ศาลมณฑลนครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ที่เมืองสงขลามีอธิบดีศาลมณฑลเป็นหัวหน้า มียศชั้นพระหรือพระยา ผู้พิพากษา 2 คน ผู้ช่วยผู้พิพากษา 2 คน และยกกระบัตรทำหน้าที่อัยการ 1 ตำแหน่ง ศาลมณฑลนครศรีธรรมราชมีอำนาจขอบเขตการชำระคดีความ ดังนี้

---

[1]ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต <u>เอกสารการเมืองการปกครองไทย</u> หน้า 121

4.1.1 เป็นศาลสูงสุดในมณฑลนครศรีธรรมราช

4.1.2 ทำหน้าที่ศาลต่างประเทศ สำหรับชำระคดีความให้ชาวต่างประเทศในมณฑล

4.1.3 ทำหน้าที่ชำระคดีความให้กับคนในบังคับอังกฤษในมณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลปัตตานี

4.2 ศาลเมืองนครศรีธรรมราช ทำหน้าที่พิพากษาคดีความภายในเมืองนครศรีธรรมราช มีผู้พิพากษา 2 ตำแหน่ง ผู้พิพากษารอง 1 ตำแหน่ง ยกกระบัตร 1 ตำแหน่ง รวม 4 ตำแหน่ง

4.3 ศาลเมือง ตั้งที่ตำบลบ้านปากพนัง ทำหน้าที่พิพากษาคดีความในตำบลปากพนัง และคดีความที่ศาลเมืองนครศรีธรรมราชมอบหมายให้พิพากษา[1] สาเหตุที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงตั้งศาลเมืองที่ปากพนัง เพราะเป็นเมืองหาหน้าด่านภาษีและท่าเรือของนครศรีธรรมราช มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นจึงโปรดให้ตั้งศาลขึ้น ศาลนี้มีผู้พิพากษา 2 ตำแหน่ง ยกกระบัตร 1 ตำแหน่ง รวม 3 ตำแหน่ง

4.4 ศาลเมือ.พัทลุง ทำหน้าที่พิพากษาคดีความภายในเมืองพัทลุง มีผู้พิพากษา 1 ตำแหน่ง ผู้พิพากษารอง 1 ตำแหน่ง ยกกระบัตร 1 ตำแหน่ง รวม 3 ตำแหน่ง

4.5 ศาลเมืองสงขลา ทำหน้าที่พิพากษาคดีความภายในเมืองสงขลา มีผู้พิพากษา 1 ตำแหน่ง ผู้พิพากษารอง 1 ตำแหน่ง ยกกระบัตร 1 ตำแหน่ง รวม 3 ตำแหน่ง[2]

---

[1]"กฎคำสั่งกำหนดอำนาจศาล" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 16 วันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2453 หน้า 720

[2]"ทำเนียบตำแหน่งข้าราชการมณฑล" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 28 ภาค 1 วันที่ 13 สิงหาคม ร.ศ. 130 หน้า 1434

ในการเสด็จมณฑลนครศรีธรรมราชของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2458 ก็ได้เสด็จไปทำหน้าที่ผู้พิพากษาศาลมณฑลในศาลารัฐบาลที่สงขลา ในวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2458 โดยมีมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาอภัยราชา มหายุติธรรมธร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และผู้พิพากษาศาลมณฑลเฝ้าทูลละออง ธุลีพระบาทรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทับบนบัลลังก์ผู้พิพากษา สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงประทับทางขวา พระพินัย นิติศาสตร์ อธิบดีผู้พิพากษา หลวงราชปรีชาผู้พิพากษาทั้ง 2 คนนี้สวมเสื้อครุย เนติบัณฑิตร่วมพิจารณาคดีผู้ร้ายลักกระบือ สืบพยานได้ 1 ปาก อ่านคำสั่งของศาลนัดสืบพยานปากอื่นต่อไป การเสด็จฯ ว่าความครั้งนี้เป็นการถวายพระเกียรติแก่พระเจ้าอยู่หัว และเป็นการให้เกียรติแก่ศาลมณฑล[1] ในการเสด็จฯ ประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้ครั้งนี้ นอกจากพิพากษาคดีที่ศาลมณฑลนครศรีธรรมราชที่สงขลาแล้ว ก็ได้เสด็จมาเปิดศาลจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่สร้างขึ้นใหม่เป็นตึก 2 ชั้น ในวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2460[2]

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงเอาพระทัยใส่ในด้านการศาลยุติธรรมของมณฑลเป็นพิเศษ เพราะเป็นสถาบันทางกฎหมายที่จะให้ความยุติธรรมและความสงบสุขแก่ราษฎรในมณฑลได้ พระองค์จึงสนพระทัยในการตัดสินพิจารณาพิพากษาคดีอยู่เสมอ โดยเฉพาะการพิพากษาโจรผู้ร้ายที่พระองค์ทรงจับมาด้วยพระองค์เอง แต่ศาลมักจะพิพากษาปล่อยตัวด้วยมีหลักฐานอ่อน จนต้องทะเลาะกับพระยาทุษยันต์รังสฤษดิ์ อธิบดีศาลมณฑลอยู่บ่อย ๆ แต่เมื่อพ้นเวลาราชการไปแล้ว

---

[1] "สักขี" (นามแฝง) จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2460 หน้า 145

[2] "แจ้งความกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 ภาค 1 วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 หน้า 1096

เป็นเวลาส่วนพระองค์ก็เข้าพระหัยกันดี เพราะที่ทะเลาะกันนั้นเป็นไปตามหลักวิชาการมากกว่า จนเป็นที่รู้กันทั่วไปว่าสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงควบคุมหน่วยราชการในมณฑลทุกหน่วยไว้ในพระหัตถ์ได้ เว้นแต่ศาลมณฑลอันเป็นสถาบันยุติธรรมที่จริงแล้วพระองค์ทรงอาชญาสิทธิ์เทียบเท่าพระมหากษัตริย์ จะทรงกระทำกับศาลอย่างใดก็ได้ตามพระราชอำนาจที่ได้รับพระราชทานมา แต่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงเป็นบุคคลที่เคารพกฎเกณฑ์ดังกล่าวแล้ว พระองค์จึงมิได้ทรงใช้พระราชอำนาจละเมิดอำนาจศาลแต่ประการใด ในเวลาเดียวกันก็ทรงจ้างชาวต่างประเทศมารับราชการฝ่ายที่ปรึกษา เช่น นายเทพโน (Tephnoe) ผู้ช่วยที่ปรึกษากฎหมายประจำศาลมณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่งทำให้เป็นที่แน่นอนใจได้ว่าการตัดสินความแบบนครบาลดังในสมัยก่อนการปฏิรูปคงจะไม่มีอีก และทำให้อังกฤษซึ่งปกครองรัฐมลายูทั้งหลายมีความเชื่อมั่นในระบบศาลการยุติธรรมของไทยในหัวเมืองปักษ์ใต้มากขึ้น อันจะโน้มนำไปสู่แรงจูงใจในการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเหนือดินแดนปักษ์ใต้ทั้งหมดในเวลาต่อมา

บทที่ 3

การปรับปรุงเศรษฐกิจในมณฑลนครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2453 - 2468)

การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ในระยะเวลา 15 ปีนั้น เป็นการปกครองแบบเทศาภิบาลที่เจริญสมบูรณ์ที่สุดในทุก ๆ ด้าน พระองค์ได้ทรงเพียรพยายามนำความรู้ความสามารถทางวิชารัฐศาสตร์การปกครองของพระองค์ออกมาประยุกต์ใช้กับการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชมากที่สุด พระองค์ได้พยายามปกครองบ้านเมืองให้สอดคล้องกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนและเกิดความสงบสุขในท้องถิ่น ราษฎรสามารถประกอบอาชีพได้อย่างต่อเนื่อง ทำให้มณฑลนครศรีธรรมราชมีเศรษฐกิจดีขึ้นตามเป้าหมายการปกครอง การปรับปรุงเศรษฐกิจในมณฑลนครศรีธรรมราชระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2468 นั้น อาจจะดูได้จากการคมนาคม การสื่อสาร การเกษตร การประกอบอาชีพและการคลัง เป็นต้น

1. การคมนาคม

การเปิดคลองสุเอซ (Suez Canal) เป็นคลองนานาชาติใน พ.ศ. 2425 ได้ปฏิวัติการเดินเรือทะเลค้าขายของอังกฤษและฮอลันดาพร้อมกับประเทศอื่น ๆ ที่มุ่งหน้ามาสู่เอเชียทำให้การซ่อมแซมใบเรือ เรือกลไฟหรือเรือเครื่องจักรไอน้ำของประเทศเหล่านี้ย้ายมาซ่อมแซมที่สิงคโปร์ทั้งหมดแทนที่จะเป็นเมืองมะริดในพม่าดังแต่ก่อน ทำให้แหลมมลายูคึกคัก หนาแน่นไปด้วยเรือสินค้าจากนานาประเทศ การติดต่อระหว่างเมืองท่าต่าง ๆ ในแหลมมลายูเหมือนในอดีตก็กลับมาอีกครั้งหนึ่ง[1]

---

[1]ดี.จี.อี.ฮอลล์ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1 แปลโดย คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ หน้า 707

รัฐบาลไทยจึงต้องเร่งรัดพัฒนาถนนหนทาง ทางรถไฟ ทางน้ำ และตกแต่งบ้านเมืองซึ่งถือว่า เป็นหน้าที่โดยตรงของข้าหลวงโยธาและข้าหลวงเทศาภิบาลที่จะใช้ในการคมนาคมทุก ๆ ทางผูกโยงพระราชอาณาเขตส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน จากการพัฒนาการคมนาคมนี้จึงทำให้ดินแดนปักษ์ใต้มีค่ามากขึ้นทุกวัน ดังจดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2458 ความว่า "ดินแดนปักษ์ใต้แห่งพระราชอาณาจักรสยามนี้มีราคาขึ้นทุกวัน พวกเราชาวไทยควรจะรู้จักปักษ์ใต้ให้มากกว่านี้ หาไม่แล้วชนชาติอื่นที่เขามองเห็นคุณค่ามากกว่าเราจะเข้ามายึดครองเอาไปเสีย"[1] เพราะหัวเมืองปักษ์ใต้นั้นได้ชื่อว่ามีพื้นที่อุดมสมบูรณ์กว่าที่ใดก็ดี แต่ก็เป็นเมืองที่ห่างไกลจากกรุงเทพมาก ขาดการคมนาคมต้องข้ามน้ำข้ามทะเลลำบากนานาประการ จะไปได้บ้างก็แต่ทางทะเลเท่านั้น แต่การเดินทางทางทะเลก็ไม่สะดวกเพราะไม่ค่อยมีเรือแล่นรับส่งผู้โดยสารบ่อยนัก และมักจะมีคลื่นลมมรสุมพัดแรงจัดมากจนทำให้เกิดอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ การเดินทางจากกรุงเทพจึงมักโดยสารเรือไปขึ้นบกที่ชุมพร แล้วเดินทางบกไประนองหรืออาจจะนั่งเรือใบมาขึ้นที่บ้านดอนหรือนครศรีธรรมราช แล้วเดินทางข้ามเทือกเขาไป แม้ใน พ.ศ. 2449 ที่ได้ปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลในมณฑลนครศรีธรรมราชถึง 10 ปีแล้วก็ตาม หากจะให้สะดวกจริงก็ต้องลงเรือกลไฟจากกรุงเทพฯ ไปสิงคโปร์แล้วย้อนกลับมาปีนัง โดยสารเรือเทพสตรีที่แล่นระหว่างปีนัง - มะริดเข้ามายังกันตัง จึงเดินทางเข้ามายังเมืองพัทลุงและสงขลาซึ่งต้องเสียเวลาเดินทางหลายวัน[2] ดังนั้นการเร่งรัดพัฒนาถนนในมณฑลนครศรีธรรมราชจึงเป็น

---

[1]"สักขี" (นามแฝง) <u>จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2460</u> หน้า 386

[2]ขุนเสนานุวงศ์ภักดี (พิศ ณ นคร) <u>ประวัติและงานของพระยารัษฎานุประดิษฐ์</u> หน้า 87

สิ่งจำเป็นอย่างเร่งด่วน ทางสัญจรไปมาของราษฎรก็ได้รับการขยายให้กว้างขึ้นพอที่เกวียนจะผ่านไปได้ ทางที่เป็นถนนกว้างอยู่แล้วก็ตกแต่งถมดินลูกรังให้ใช้ได้ทุกฤดูและตัดถนนเพิ่มมากขึ้นรวมทั้งการทำสะพานให้ถนนได้ติดต่อถึงกันในสมัยพระยาสุขุมนัยวินิต ต่อมาในสมัยพระยาชลบุรานุรักษ์ก็ได้ปรับปรุงและตัดถนนเพิ่มเติมให้ใช้ได้ทุกฤดูกาลมากขึ้น

1.1 <u>ถนน</u>

ในสมัยสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ก็พยายามตัดถนนสายใหม่ที่จำเป็นออกไปและเปลี่ยนถนนดินลูกรัง ในบางสายเป็นถนนลงหินบดแน่นที่ถาวรทนทานกว่าลงดินลูกรังที่สามารถใช้กับยานพาหนะทุกชนิดและทุกฤดูกาล เป็นการสะดวกแก่การคมนาคมมากขึ้น โดยมุ่งนำผลิตผลการเกษตรของราษฎรออกมาสู่ตลาดและตัดถนนเชื่อมโยงระหว่างชุมชนหนาแน่นเพื่อการค้าขายระหว่างชุมชน จนเป็นที่เล่าลือกันว่า สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงทะเลาะกับกรมขุนกำแพงเพชรอัครโยธิน ผู้บัญชาการกรมรถไฟที่พยายามจะสร้างทางรถไฟ แต่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จะสร้างถนนลงบนพื้นที่เดียวกัน โดยอ้างความสำคัญของฝ่ายตนว่าสำคัญกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง[1] ในบางครั้งกรมขุนกำแพงเพชรอัครโยธินถึงกับต้องตามเสด็จไปทรงปรึกษาถึงเพนียดจับช้างที่ฉวาง[2] แต่หลังจากนั้นก็สามารถตกลงกันได้ เพราะทั้งถนนและทางรถไฟก็สร้างความเจริญให้มณฑลนครศรีธรรมราชเหมือนกัน

---

[1]พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วังบางเขน เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2528

[2]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 คค.5.2/2 <u>กรมขุนกำแพงเพชรเสด็จตรวจทางรถไฟสายใต้ตลอดถึงสายของอังกฤษในแหลมมลายู</u> วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2460 ถึงวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2468

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงตัดถนนจากเมืองนครศรีธรรมราชไปอำเภอกลาย[1] และเหมืองแร่นบพิตำ ถนนบวนแหลไปเขาแก้วถึงช่องเสาธง[2] จากร่อนพิบูลย์ไปตรัง เป็นต้น โดยเฉพาะในเมืองนครศรีธรรมราชพระองค์ทรงตัดถนนโรยหินบดแน่นเป็นระยะทางถึง 120 กิโลเมตร นอกจากนี้ก็มีถนนยุทธศาสตร์จากบางนรา-สงขลา และจากสงขลาไปฝั่งทะเลตะวันตกหลายสาย ถนนเหล่านี้ทำเสร็จแล้วโดยมาก[3] ยังมีถนนบางช่วงต้องตัดขึ้นไปบนเนินเขาและการเจาะภูเขา[4] เพื่อให้ทางรถไฟผ่านซึ่งต้องใช้หมอเบเยอร์ วิศวกรชาวอังกฤษที่เป็นมิชชันนารีจากกรุงเทพฯ ลงมาช่วย ถนนที่ทำเสร็จแล้วได้เปิดให้ราษฎรใช้เป็นทางสัญจรไปมาระหว่างเมือง อำเภอ ตำบลและหมู่บ้านทันที ทำให้การคมนาคมสะดวกรวดเร็วกว่าแต่ก่อนมากและสามารถใช้กับยานพาหนะทุกชนิดตลอดปี

1.2 <u>รถไฟ</u>

การสร้างทางรถไฟจะเป็นการกระชับหัวเมืองภาคใต้ที่เป็นอิสระเหล่านั้นให้เข้ามาใกล้ชิดรัฐบาลที่กรุงเทพฯ อย่างแน่นแฟ้นมากขึ้น ยิ่งมีการคมนาคมรวดเร็วเท่าใด ความปลอดภัยทางด้านการเมือง การปกครองในหัวเมืองภาคใต้ก็เพิ่มมากขึ้น

---

[1]ปัจจุบันเป็นตำบล

[2]ทางเดินระหว่างหุบเขามีเสาธงปักบันเขตแดนระหว่างอำเภอลานสกากับอำเภอฉวางเป็นจุดพักกลางทางจุดสุดท้ายก่อนที่จะเดินทางเข้าเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยก่อน หากเดินทางไปจากอำเภอฉวาง ต่อมาเพี้ยนเสียงเป็น "เขาธง" เขาธงปัจจุบันอยู่ในเขตฉวางติดกับเขาแก้วที่อยู่ในเขตลานสกา

[3]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.3/3 <u>กรมพระดำรงฯ ตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้</u> วันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2456

[4]ปัจจุบันเรียกว่า ช่องเขา อยู่ระหว่างอำเภอร่อนพิบูลย์กับทุ่งสง

กระทรวงโยธาธิการ จึงกำหนดการสร้างทางรถไฟสายใต้ด้วยโครงการ 8 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2450 - 2458 โดยกำหนดว่า 3 ปีแรก จะเป็นการสำรวจเส้นทาง แล้วจะลงมือสร้างใน พ.ศ. 2453 เป็นช่วง ๆ ไประหว่างเมืองต่าง ๆ จนเชื่อมทุกเมืองเข้าด้วยกัน เช่น จากเพชรบุรี-ชุมพร ตรัง-พัทลุง พัทลุง-สงขลา พัทลุง-นครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช-สุราษฎร์ธานี เป็นต้น รวมระยะทางทั้งหมดประมาณ 1,000 กิโลเมตรกว่า[1]

การสร้างทางรถไฟสายใต้นี้กระทรวงโยธาธิการได้แต่งตั้งพระรำไพพงษ์บริพัตร นายช่างประจำภาคเป็นข้าหลวงโยธาประจำมณฑลนครศรีธรรมราช ม.จ.ประสบประสงค์ นายอำเภอเมืองและนายเต่า นายอำเภอฉวาง เป็นข้าหลวงท้องที่เป็นผู้ช่วยข้าหลวงโยธาในเรื่องปักปันที่ดินที่จะสร้างทางรถไฟ[2] ซึ่งบางแห่งราษฎรก็เข้ามาจับจองที่ดินทำมาหากินในเขตทางรถไฟด้วยความไม่รู้ แต่บางรายก็แกล้งมาจับจองทับที่ดินการรถไฟเพื่อจะได้ค่ารื้อถอนเมื่อมีการสร้างทางรถไฟผ่านมาซึ่งทำให้เป็นอุปสรรคในการสร้างทางรถไฟเพิ่มขึ้นโดยไม่จำเป็นจนเกิดกรณีพิพาทกับข้าหลวงท้องที่ที่รับผิดชอบในด้านนี้

ในการสร้างทางรถไฟสายนครศรีธรรมราช-บ้านดอน นั้น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงกำหนดให้กุลีจีนเหมืองแร่ที่ว่างจากงานขุดแร่มาขุดดินถมทางรถไฟด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิดพร้อมกับกรมขุนกำแพงเพชรอัครโยธิน เจ้ากรมรถไฟหลวงสายใต้ โดยเฉพาะเส้นทางรถไฟจากนครศรีธรรมราช-ฉวาง

---

[1]สมใจ ไพโรจน์ธีรรัชต์ บทบาทของประเทศมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 320

[2]"ประกาศเพิ่มเติมตั้งข้าหลวงท้องที่จัดที่ดินสร้างทางรถไฟหลวงสายใต้" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 27 วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2454 หน้า 2213

เพราะเป็นเส้นทางที่พระองค์ต้องเสด็จประพาสไปคล้องช้างอยู่เป็นประจำอยู่แล้ว และได้นำเสด็จประพาสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาตรวจทางรถไฟสายสงขลา-นครศรีธรรมราช-บ้านดอนด้วยพระองค์เอง ในโอกาสนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแวะประทับที่บ้านกุยเพื่อทอดพระเนตรการคล้องช้าง และประทับที่สถานีรถไฟฉวางซึ่งเป็นจุดพักกึ่งกลางระยะการก่อสร้างทางรถไฟระหว่างนครศรีธรรมราชกับบ้านดอนถึง 2 ครั้ง คือ ใน พ.ศ. 2458 และ พ.ศ. 2460 ทำให้ทางรถไฟสายสงขลา-นครศรีธรรมราช-บ้านดอนได้รับการเอาใจใส่ดูแลเป็นพิเศษถึงกับสร้างกงสีทุกระยะ 6 กิโลเมตร เพื่อเก็บวัสดุก่อสร้าง เป็นที่พักกุลีและที่ทำการตรวจรักษาบำรุงทางรถไฟ[1] ส่วนช่วงใดที่เสร็จเรียบร้อยแล้ว กระทรวงคมนาคมก็ประกาศใช้เป็นช่วง ๆ ไปเพื่อรับส่งผู้โดยสารและสินค้า เช่น จากทุ่งสง-พัทลุง และร่อนพิบูลย์-นครศรีธรรมราช[2] เป็นต้น โดยสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงทำพิธีเปิดทางรถไฟที่ประกาศใช้ขึ้นด้วยพระองค์เอง ราษฎรในมณฑลนครศรีธรรมราชนิยมโดยสารรถไฟกันเป็นจำนวนมากเพราะเป็นของใหม่และนิยมส่งสินค้าทางรถไฟมากขึ้น เช่น ช้าง โค กระบือ สุกร ปลา ผลไม้ ข้าว เป็นต้น ซึ่งสินค้าเหล่านี้จะส่งจากหัวเมืองต่าง ๆ ในภาคใต้ตั้งแต่เพชรบุรีลงไปโดยมีจุดมุ่งหมายที่ปีนังและสิงคโปร์อันเป็นตลาดกลางในการซื้อขาย[3]

---

[1]ถนัด อารีย์กุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านพักจังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2528

[2]"ประกาศกระทรวงคมนาคม แผนกรถไฟ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 31 ภาค 2 วันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2457 หน้า 1486

[3]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 คค.5.2/2 กรมขุนกำแพงเพชรเสด็จตรวจทางรถไฟสายใต้ตลอดถึงสายของอังกฤษในแหลมมลายู วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2460 ถึงวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2468

ทางรถไฟสายใต้สร้างเสร็จเรียบร้อยตามโครงการใน พ.ศ. 2458 และเปิดเชื่อมกับทางรถไฟของอังกฤษในมลายูเมื่อวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2461[1] พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสสิงคโปร์ ปีนัง สหพันธรัฐมลายูของอังกฤษด้วยทางรถไฟสายนี้เป็นการเฉลิมฉลองและเชื่อมสัมพันธไมตรีกับอังกฤษในวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2467[2]

เมื่อเส้นทางรถไฟสายใต้สามารถรับส่งผู้โดยสารและสินค้าได้ตลอดสาย ก็ได้ย่นระยะทางที่เคยห่างไกลจากกรุงเทพของมณฑลนครศรีธรรมราชให้สั้นลง ความทุรกันดารในอดีตก็ไม่มีให้เห็นอีกเพราะมีการคมนาคมทั้งทางรถยนต์และรถไฟติดต่อกันระหว่างหัวเมืองต่าง ๆ ได้ทั่วถึง ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐมลายูของอังกฤษกับหัวเมืองฝ่ายไทยก็ไปมาสนิทสนิทสนมกันมากขึ้น โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ฝ่ายอังกฤษ เช่น เซอร์ ฮิวจ์ คลิฟฟอร์ด (Sir Huge Clifford) ข้าหลวงใหญ่สหพันธรัฐมลายูพระสหายของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ก็ได้ไปมาติดต่อกับสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ที่พระตำหนักเขาน้อยมากขึ้นกว่าแต่ก่อน รวมทั้งเจ้าพระยาไทรบุรีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงอุปถัมภ์มาอันเปรียบเหมือนเครือญาติของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ก็นิยมประพาสมณฑลนครศรีธรรมราชอยู่เสมอ เมื่อการรถไฟเปิดบริการทำให้สินค้าที่มีอยู่เดิมและที่ผลิตขึ้นใหม่ในมณฑลได้ส่งออกไปจำหน่ายระหว่างหัวเมืองและต่างประเทศ โดยมีปีนังและสิงคโปร์เป็นตลาดกลางรับซื้อสินค้าเหล่านี้ (ดูตารางที่ 1) ทำให้มณฑลนครศรีธรรมราชรายได้มากขึ้น (ดูตาราง 2)

---

[1] "ประกาศกระทรวงคมนาคม แผนกรถไฟ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 35 ภาค 1 วันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2461 หน้า 655

[2] ม.จ.ดำรัสดำรง เทวกุล พระประวัติสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข หน้า 97

ตาราง 1 สินค้าที่จำหน่ายออกต่างเมืองโดยทางรถไฟ

ที่	ชื่อสินค้า	จากหัวเมืองต่าง ๆ	ลงที่	สุดปลายทางที่
1	โค, กระบือ	"	สงขลา, ตรัง นครศรีธรรมราช	ปีนัง, สิงคโปร์
2	สุกร	บ้านโป่ง และ โพธาราม	นครศรีธรรมราช สงขลา พัทลุง	สิงคโปร์ ปาดังเบซาร์
3	ปลาทูเค็ม	หัวเมืองต่าง ๆ	นครศรีธรรมราช ตรัง	สิงคโปร์
4	ปลาทูนึ่ง	"	ชุมพร หลังสวน	กรุงเทพ
5	ข้าวเปลือก	"	นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา	ปีนัง สิงคโปร์
6	ข้าวสาร	"	สงขลา	สิงคโปร์
7	สินค้าต่างประเทศ	"	สงขลา ตรัง	หัวเมืองปักษ์ใต้
			นครศรีธรรมราช สงขลา	หัวเมืองปักษ์ใต้
9	ผลไม้	"	นครศรีธรรมราช สงขลา	ปีนัง สิงคโปร์ กรุงเทพ

ที่มา สรุปจาก กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.36/37 กะประมาณเงินรายได้ของรถไฟสายใต้ในวันหนึ่ง ๆ

ตาราง 2 เงินรายได้ของรถไฟสายใต้โดยประมาณในแต่ละปี

ปีที่	พ.ศ.	ขึ้นราคาอีก	รายได้ทั้งปีโดยประมาณ	
			บาท	ส.ต.
1	2459	–	2,032,272	–
2	2460	–	2,200,356	–
3	2461	20 %	2,438,726	40
4	2462	10 %	2,682,598	04
5	2463	10 %	2,950,857	84
6	2464	15 %	3,393,486	51
7	2465	5 %	3,563,160	–
8	2466	–5 %	3,928,384	81
9	2467	5 %	3,928,384	81
10	2468	5 %	4,124,804	05
1´				

<u>ที่มา</u> สรุปจาก กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 36/37 กะประมาณเงินรายได้ของรถไฟสายใต้ในวันหนึ่ง ๆ

ทางรถไฟสายใต้ในเขตมณฑลนครศรีธรรมราชนั้น ในบางบริเวณก็ตัดผ่านเข้าไปในดงในป่ายังไม่มีผู้คนอาศัยอยู่โดยเฉพาะชายแดนที่ติดกับมลายู ซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงประสงค์จะตั้งด่านภาษีเพื่อควบคุมการขนของหนีภาษีทำให้เกิดความลำบากแก่เจ้าพนักงานเพราะอยู่ห่างไกลชุมชน และแม้แต่น้ำดื่มก็ไม่มี สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวรได้ทรงปรึกษากับนายแมกซ์เวลล์ (Maxwell) ศุลกากรอังกฤษที่สงขลาเพื่อจะตั้งด่านภาษีร่วมกัน ต่อมาเป็นอันตกลงกันว่าจะตั้งด่านคนละฟากเขตแดนเพื่อควบคุมด่านแต่ละฝ่ายของตน เมื่อมีด่านภาษีขึ้นแล้วก็จะเป็นต้องมีเจ้าหน้าที่ตำรวจมาคอยคุ้มกันครั้งแรก สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวรมีพระดำริว่าควรจะย้ายอำเภอสะเดาและสถานีตำรวจ[1] อำเภอมาไว้ที่ชายแดน แต่ก็ทรงห่วงใยประชาชนที่สะเดาว่าไม่มีตำรวจจะเป็นผู้ให้คุ้มครองจึงตกลงพระทัยไม่ย้ายที่ว่าการอำเภอเพียงแต่ตั้งโรงพักขึ้นใหม่ใกล้ด่านภาษี แล้วให้มีนายตำรวจที่สามารถพูดภาษาอังกฤษได้อยู่ประจำแต่ก็ได้ผลในระยะแรกเท่านั้น เพราะนายตำรวจที่มีการศึกษาสูง ๆ จนพูดภาษาอังกฤษได้มักจะไม่ยอมมาอยู่ในที่กันดารเช่นนั้น[2] เมื่อการสร้างทางรถไฟสายใต้โดยเฉพาะในบริเวณมณฑลนครศรีธรรมราชสำเร็จแล้ว การติดต่อสื่อสารระหว่างกรุงเทพและนครศรีธรรมราช หรือสงขลาก็เป็นไปอย่างรวดเร็วสามารถติดต่อถึงกันได้ทั้งสองคาบสมุทร ได้หมดทุกจังหวัด คือ ตรัง – พัทลุง – สงขลา – นครศรีธรรมราช –

---

[1]ในสมัยนั้นใช้คำว่า "โรงพัก" ปัจจุบันนี้ประชาชนทั่วไปก็ยังใช้คำนี้อยู่

[2]กจช.เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.4.1/120 <u>เรื่องตั้งด่านภาษีและตั้งตำรวจภูธรรักษาราชการชายแดนแหลมมลายูที่ติดต่อกับอังกฤษ</u> วันที่ 26 เมษายน – วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2461

บ้านดอน - ไชยา - ชุมพร - ปราณบุรี - ประจวบคีรีขันธ์ จึงทำให้รัฐบาลมีอธิปไตยเหนือดินแดนปักษ์ใต้ตั้งแต่เส้นรุ้งที่ 11 องศาเหนือลงไปอย่างเต็มที่

1.3 ทางน้ำ

การเสด็จตรวจราชการมณฑลปักษ์ใต้ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ใน พ.ศ. 2456 ยังใช้เส้นทางเดินเรือจากกรุงเทพไปขึ้นที่สงขลา แล้วเดินทางบกไปตรังลงเรือไปภูเก็ตขึ้นบกมาตรวจราชการที่พังงาเป็นจุดสุดท้าย จึงเสด็จทางบกมาลงเรือที่ท่าข้ามเมืองสุราษฎร์ - ไชยา - ชุมพร แล้วจึงลงเรือเมล์กลับกรุงเทพฯ จากเส้นทางเหล่านี้รัฐบาลได้มองเห็นความสำคัญของการคมนาคมในมณฑลปักษ์ใต้มากจึงให้ "สัปติซี่แก่บริษัท อิสต์ เอเ ียติก จำกัด เอาเรือไฟลำใหญ่เที่ยวไปเที่ยวมาตามเส้นทางเมืองท่าชายทะเลเหล่านี้อยู่หลายปีก็ไม่ค่อยมีคนโดยสารและสินค้ามากนัก เพราะพ่อค้าและราษฎรยังไม่เคยค้าขายมาก่อน" ต่อมาก็เพิ่มเรือมากขึ้นตามความเจริญของสินค้าและคนโดยสาร เช่น เรือประชาธิปก เรือบริพัตร เรือสุธาทิพที่เดินระหว่างกรุงเทพ - สงขลา - ปัตตานี - สิงคโปร์ เมื่อมาถึงสงขลาก็จอดทอดสมอที่เกาะหนูเกาะแมวแล้วมีเรือเล็กมารับเข้าฝั่ง แต่หากเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จากกรุงเทพก็จะมีเรือยนต์หลวงออกมารับไปขึ้นที่สะพานเทศาซึ่งเป็นสะพานไม้ทอดยาวลงไปในทะเลสาบสงขลาสำหรับเป็นท่าเทียบเรือหลวง ในอ่าวหน้าท่าเนียบจะมีเรือนครศรีธรรมราช[3] ซึ่งเป็นเรือกลไฟเดินทะเลของ

หจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.3/3 กรมหลวงดำรงฯ ตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ วันที่ 21 เมษายน - วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2455

กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 น.36/37 กะประมาณเงินรายได้ของรถไฟสายใต้ในวันหนึ่ง ๆ

[3]พระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) เป็นผู้สร้างโดยรัฐบาลออกเงินให้ครึ่งหนึ่งถูกญี่ปุ่นระเบิดจมลงที่สงขลาในสงครามโลกครั้งที่ 2

มณฑลนครศรีธรรมราชทอดสมอลอยลำอยู่พร้อมกับเรือกลไฟขนาดเล็ก เรือพ่วง เรือแจว เรือพายสำหรับใช้ในราชการ[1] สำหรับเรือนครศรีธรรมราชสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงใช้ขนเงินเอกสารราชการและพัสดุราชการของมณฑลมาส่งกรุงเทพและจากกรุงเทพไปนครศรีธรรมราช และส่งขลาคู่กับเรือพัทลุงที่ทรงสร้างขึ้นใหม่ในสมัยของพระองค์ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงโปรดการขับเรือมากพอ ๆ กับการขับรถยนต์ จึงทรงมีเรือยนต์ส่วนพระองค์ถึง 2 ลำ คือ "เรือพังกะ" (Kingfisher) กับ "เรือโนรา" (Nora) ดังนั้นการเสด็จตรวจราชการของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ตามหัวเมืองชายทะเลจึงสะดวกรวดเร็วและมีประสิทธิภาพกว่าข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชที่แล้วมา

สำหรับการสัญจรทางน้ำโดยทั่วไป ราษฎรและเจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่นก็ได้รับความร่วมมือกันขุดคลองขึ้นใหม่ตามความจำเป็นและพระประสงค์ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ส่วนคลองระหว่างตำบลที่มีอยู่เดิมก็ขุดลอกให้ลึกลงอีกเพื่อความสะดวกแก่การประมงและการนำเรือพายเรือแจวนำสินค้าออกสู่ตลาด เส้นทางรถไฟหรือท่าเรือที่อยู่ใกล้ เช่น คลองควนชลิต ในอำเภอพังไกร[2] และคลองหัวสะพาน ตำบลโมคลาน จังหวัดนครศรีธรรมราช[3] เป็นต้น แล้วขอพระราชทานถวายคลองนี้ให้เป็นพระราชกุศล

---

[1]"สักขี" (นามแฝง) <u>จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2460</u> หน้า 132

[2]"ราษฎรร่วมมือกันขุดคลองให้เป็นสาธารณประโยชน์" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 39 ภาค 2 วันที่ 15 ธันวาคม ร.ศ. 131 หน้า 2121

[3]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.15.1/9 <u>ขุดคลองและทำนบในเมืองนครศรีธรรมราช</u> วันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2453 ถึงวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2460

1.4 ยานพาหนะ

ยานพาหนะที่ใช้ในการคมนาคมทางบกในมณฑลนครศรีธรรมราชยังใช้ช้าง ม้า รถม้า และโคเทียมเกวียนเป็นจำนวนมากกว่ารถยนต์ซึ่งเป็นยานพาหนะสมัยใหม่และมีอยู่น้อยคันเพียงเฉพาะของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์และพ่อค้าคหบดีที่มีฐานะร่ำรวยเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ใน พ.ศ. 2457 ในมณฑลนครศรีธรรมราชมีรถยนต์ประมาณ 16 คันเท่านั้น สำหรับยานพาหนะที่วิ่งรับส่งผู้โดยสารระหว่างมณฑลภูเก็ต มณฑลนครศรีธรรมราชและมณฑลปัตตานี คือ เกวียนเทศา โดยแวะตามจังหวัด อำเภอสำคัญ ๆ ที่ถนนผ่านไปถึงที่เปิดบริการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2438 - 2458[1] และเพิ่งมายกเลิกเมื่อมีทางรถไฟติดต่อกับเมืองต่าง ๆ แล้ว ส่วนเกวียนทั่ว ๆ ไปที่มีใช้อยู่ในมณฑลนครศรีธรรมราชที่สำรวจใน พ.ศ. 2457 มีประมาณ 7,493 เล่ม ซึ่งทั้งใช้โดยสาร ขนส่งสินค้า และใช้ในครัวเรือน

สำหรับจำนวนสัตว์พาหนะที่ใช้ในการคมนาคมและบรรทุกสินค้ามีจำนวนมากมายซึ่งแสดงว่า สัตว์พาหนะเหล่านี้มีความจำเป็นกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรมาก ดังรายงานสัตว์พาหนะประจำเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2456 ที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์รับสั่งให้สำรวจสัตว์ดังต่อไปนี้ คือ ช้าง 152 เชือก ม้า 548 ตัว วัว 220,243 ตัว และควาย 88,112 ตัว[2] แต่พออีก 6 ปีต่อมา คือ พ.ศ. 2462 เมื่อการคมนาคมทางรถไฟและรถยนต์ติดต่อถึงกันหมดแล้ว สัตว์พาหนะพวกนี้กลับลดจำนวนลงจนเหลือไว้เพียงการทำไร่นา และใช้งานลากเข็นในครัวเรือนเท่านั้นคือ

---

[1]ขุนเสนานุวงศ์ภักดี (พิศ ณ นคร) ประวัติและงานของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ หน้า 43

[2]"รายงานสัตว์ต่าง ๆ ประจำเดือนพฤศจิกายน ร.ศ. 130" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 28 ภาค 2 วันที่ 21 มกราคม ร.ศ. 130 หน้า 2364

ช้าง 5 เชือก ม้า 26 ตัว วัว 7,603 ตัว และควาย 6,904 ตัวเท่านั้น[1]

ในระยะที่ใช้เกวียนเทศาเป็นยานพาหนะของทางราชการคอยบริการประชาชนและยวดยานพาหนะอื่น ๆ ของราษฎรสัญจรไปมามากมายระหว่างเมืองต่าง ๆ จึงมีการสร้างศาลาที่พักคนเดินทางตามสะพาน แหล่งน้ำ เนินเขาหรือชุมทางต่าง ๆ ขึ้นเพื่อเป็นที่พักพิงของคนโดยสาร ดังศาลาที่ตั้งอยู่ริมชายคลองระโนด จังหวัดสงขลา[2] เป็นต้น ส่วนยานพาหนะที่ใช้ในการคมนาคมทางน้ำนอกจากเรือเดินทะเลของบริษัท อีสต์ เอเ ซิติค จำกัด และเรือส่วนพระองค์ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์แล้ว เจ้าหน้าที่และข้าราชการนิยมใช้เรือแจว เรือพาย และเรือต่าง ๆ ที่มีอยู่ในมณฑลนครศรีธรรมราชตามการสำรวจเมื่อ พ.ศ. 2457 ว่ามีประมาณ 25,560 ลำ เป็นยานพาหนะในการเดินทางไปมาทางน้ำ โดยมากราษฎรมักใช้เรือพายเป็นส่วนใหญ่เพราะมีความคล่องตัวสูง ส่วนเรือแจวมักใช้บรรทุกสินค้าและคนโดยสารระหว่างท่าเรือต่าง ๆ จะมีเรือแจวขนาด 1 หลักถึงเรือแจวขนาดใหญ่ที่เรียกว่า เรือเก๋งขนาด 4 หลักแจวสำหรับเดินทางไกลไปตามลำแม่น้ำใหญ่ ๆ และมักจะมีคนโดยสารกันเป็นคณะ บางครั้งก็นิยมใช้เรือยนต์ลากจูงและแจวสลับกันตามความเหมาะสมของกระแสน้ำ

---

[1]"รายงานสัตว์ต่าง ๆ ประจำเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2462" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 36 ภาค 1 วันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2462 หน้า 1422

[2]"แจ้งความกระทรวงคมนาคม แผนกกรมทาง" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 33 ภาค 1 วันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2459 หน้า 1907

2. การสื่อสาร

ความตึงเครียดในวิถีทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองปักษ์ใต้ โดยเฉพาะการสร้างทางรถไฟที่ต้องเปลี่ยนจากวิศวกรชาวเยอรมันมาเป็นอังกฤษเข้าควบคุมในการก่อสร้าง ทำให้อังกฤษเข้าควบคุมกิจการรถไฟสายใต้ทั้งหมดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนต้น เป็นสิ่งที่รัฐบาลเองตระหนักถึงอันตรายต่อการเสียอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนปักษ์ใต้ทั้งหมด รัฐบาลไทยได้พยายามดิ้นรนที่จะแก้ปัญหาจนสามารถเปลี่ยนอำนาจการบริหารกิจการรถไฟจากการผูกขาดของอังกฤษมาสู่มือคนไทยได้สำเร็จในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว[1] การเจริญของกิจการรถไฟทำให้กิจการไปรษณีย์โทรเลขแผ่ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็วกว่าสมัยก่อนมาก โดยเริ่มต้นที่สถานีรถไฟเป็นที่ทำการไปรษณีย์ก่อน เปิดบริการรับฝากไปรษณีย์ภัณฑ์ต่าง ๆ ด้วยความร่วมมือระหว่างกรมไปรษณีย์โทรเลขและกรมรถไฟที่ปฏิบัติงานไปรษณีย์ด้วย กรมรถไฟจะได้รับค่าตอบแทนเป็นพิเศษเป็นรายเดือนจากกรมไปรษณีย์โทรเลข[2] ส่วนในอำเภอและตำบลซึ่งเป็นหน่วยไปรษณีย์ย่อยมีแต่การรับฝากส่งไปรษณีย์ภัณฑ์อย่างเดียว แผนกไปรษณีย์ในสถานีรถไฟมีอิสระในการทำงานของตน โดยว่าจ้างราษฎรในท้องที่นั้นมาเป็นเจ้าหน้าที่ ซึ่งมีเจ้าพนักงานของกรมไปรษณีย์จากจังหวัดเป็นผู้ควบคุมดูแลการปฏิบัติงาน ในตำบลหรือหมู่บ้าน กำนัน

---

[1]สมใจ ไพโรจน์ธีรรัชต์ บทบาทของประเทศมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า ต. ในบทนำ

[2]งามตา ลิ้มตระกูล กิจการไปรษณีย์โทรเลขในประเทศไทย (พ.ศ. 2426 - 2466) หน้า 53

และผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้รับส่งไปรษณีย์ภัณฑ์หรือจดหมายจากที่ทำการไปรษณีย์อำเภอไปแจกจ่ายแก่ราษฎรลูกบ้านของตนโดยไม่มีค่าจ้าง แต่ถือว่าเป็นหน้าที่หนึ่งที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะต้องรับผิดชอบ ในระดับเมืองหรือจังหวัดก็มีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขกรมตั้งอยู่ในบริเวณอำเภอเมืองของจังหวัด ถ้าบริเวณใดมีการใช้โทรเลขกันมากก็สามารถจัดตั้งเพิ่มขึ้นได้อีก เจ้าพนักงานเหล่านี้สังกัดกรมไปรษณีย์โทรเลขโดยตรง การจัดตั้งที่ทำการไปรษณีย์กรม กรมไปรษณีย์โทรเลขจะเป็นผู้พิจารณาจากจำนวนประชากรที่มาใช้บริการ[1]

ในที่สุดกิจการไปรษณีย์โทรเลขก็ขยายตัวไปทั่วภาคใต้และสามารถติดต่อสื่อสารโดยตรงกับปีนังซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองรัฐมลายูของอังกฤษและลอนดอนภายในมณฑลนครศรีธรรมราชเอง กิจการไปรษณีย์โทรเลขและธนาณัติก็สามารถอำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสารแก่ทางราชการและประชาชนได้เป็นอย่างดี

3. <u>การประกอบอาชีพ</u>

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงสนับสนุนราษฎรในท้องที่ให้ได้รับการจับจองที่ดินเพื่อประกอบอาชีพก่อนบุคคลประเภทอื่น โดยเฉพาะข้าราชการห้ามจับจองที่ดินแข่งกับราษฎรเด็ดขาด พระองค์ทรงสนับสนุนให้ราษฎรประกอบอาชีพต่าง ๆ ตามความพอใจ ส่วนในด้านวิชาการเกษตรนอกจากเป็นหน้าที่ของข้าหลวงเกษตรมณฑลโดยตรงแล้ว พระองค์ก็ทรงเอาพระทัยใส่อยู่เสมอที่จะเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรออกจำหน่ายตามความต้องการของตลาด มากกว่าผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนหรือจำหน่ายเพียงในท้องถิ่นดังแต่ก่อน ผลผลิตทางการเกษตรจึงสามารถส่งมาจำหน่ายในกรุงเทพฯ เช่น ผลไม้ต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนผลผลิตอื่น ๆ ก็จำหน่ายออก

---

[1]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ยธ.3/3 <u>รายงานหลวงไปรษณีย์ธุรานุรักษ์ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว</u> วันที่ 16 มิถุนายน ร.ศ. 117

ต่างประเทศ โดยส่งไปยังปีนังและสิงคโปร์ที่เป็นตลาดกลางของการรับซื้อผลิตผลจากมณฑลนครศรีธรรมราช ทำให้ราษฎรตื่นตัวในการผลิตเพื่อจำหน่ายมากขึ้นจนประกอบอาชีพต่าง ๆ กันมากมาย อาชีพที่สำคัญในมณฑลนครศรีธรรมราช เช่น การเกษตร การทำเหมืองแร่ การประมงและการค้าขาย เป็นต้น

3.1 <u>การเกษตร</u>

ภายหลังพระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้นำยางพารามาปลูกที่กันตังใน พ.ศ. 2442 - 2444 แล้ว[1] ทำให้ยางพาราแพร่หลายไปทุกหัวเมืองในภาคใต้และกลายเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ซึ่งเป็นที่ต้องการของยุโรปทำให้ราษฎรนิยมปลูกกันอย่างแพร่หลายตามแหล่งทำมาหากินของตนควบคู่กับสวนมะพร้าวที่กำลังมีราคาดี จนต้องแย่งชิงกันจับจองที่ดินเพื่อเพิ่มผลผลิตมากขึ้น เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้เกิดขึ้น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จึงมีใบบอกหารือเรื่องนี้ไปกระทรวงมหาดไทย[2] ในที่สุดการประชุมข้าหลวงเทศาภิบาลที่กระทรวงเกษตราธิการ ครั้งที่ 2 ในวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2454 ลงมติว่า บุคคลที่ขอจับจองที่ดินควรแบ่งออกเป็น 3 พวก คือ ราษฎรในท้องที่ นายทุนที่อยู่ที่อื่นและคนต่างชาติที่อยู่นอกประเทศ เช่น อังกฤษมีสิทธิ์ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินเท่ากับคนไทย แต่คนในบังคับฝรั่งเศสจะต้องเป็นคนในเอเชียเท่านั้น และการแก้ปัญหาควรออกใบเหยียบย่ำให้คนในท้องถิ่นจับจองก่อนโดยไม่จำกัด ต้องลงมือปรับปรุงพื้นที่ให้เพาะปลูกได้ 1 ใน 10 ของพื้นที่จับจองทั้งหมดภายในกำหนด 1 เดือน หากทำไม่ทันใบอนุญาตเหยียบย่ำถือกรรมสิทธิ์ที่ดินแปลงนั้นก็หมดอายุ[3]

ในขณะเดียวกันก็มีการจัดตั้งกองข้าหลวงเกษตรประจำมณฑลนครศรีธรรมราช เพื่อที่จะตรวจแนะนำวิธีการเพาะปลูกให้มีการผลิตมากขึ้นเพียงพอแก่ความต้องการ

---

[1]รัตน์ เพชรจันทร <u>ยางพารา</u> หน้า 21

[2]"รายงานการประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 10 แผ่นที่ 98 วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 130 หน้า 289

[3]<u>ก</u>. หน้า 297

ของตลาด โดยอนุญาตให้กองข้าหลวงเกษตรมีอำนาจออกโฉนดที่ดินตามความในพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 127 เพื่ออำนวยผลประโยชน์ให้แก่ราษฎรต่อไป[1]

ส่วนการทำนามี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ข้าวนาทุ่งกับข้าวนาไร่ ข้าวนาทุ่งหมายถึง ข้าวเปลือกที่ใช้ดำหรือหว่านในท้องทุ่งที่เตรียมไว้สำหรับปลูกข้าวโดยเฉพาะ แต่ข้าวไร่มักจะปลูกเมล็ดพันธุ์ข้าวเปลือกลงในหลุมเล็ก ๆ ในที่ดินที่เพิ่งหักร้างถางพงใหม่ ๆ ในขณะดินยังอุดมสมบูรณ์ด้วยปุ๋ยหน้าดิน เมื่อหน้าดินจืดแล้วจึงใช้เพาะปลูกพืชชนิดอื่นต่อไป หรือจะปลูกพร้อม ๆ กันก็ได้แล้วแต่ความต้องการของเจ้าของที่ดิน เช่น อาจจะแซมเผือก มัน ยาสูบ ข้าวโพด กล้วย ลงไปก็ได้เพราะจะเก็บผลิตผลได้หลาย ๆ อย่างในแปลงเดียวกัน[2]

จะเห็นได้ว่า การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในด้านการปกครองและเน้นการคมนาคมตามพระบรมราโชบายของหัวหน้ารัฐบาลนั้น ได้ส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อผลิตผลทางการเกษตร การขยายพื้นที่ เพิ่มผลผลิตจนมีการตัดไม้ถางป่าทำไร่ชั่วคราวแล้วย้ายถิ่นที่อยู่ใหม่ก็เกิดขึ้นเสมอ จนทางมณฑลต้องห้ามปรามและแนะนำให้ทำนาทำสวนอย่างอื่นแทนเพื่อรักษาต้นไม้ให้ใหญ่โตและป้องกันการแพร่ขยายพันธุ์หญ้าคาที่เกิดจากไร่เลื่อนลอยซึ่งจะเป็นเหยื่อไฟป่าอย่างดีในฤดูร้อน[3] สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงแนะนำสนับสนุนให้ราษฎรทำคือ สวนมะพร้าว สวนยาง สวนพริก สวนจันทน์เทศ สวนทุเรียน สวนมังคุด สวนเงาะ สวนลางสาด สวนส้มจุก เป็นต้น สำหรับฝ้าย ยาสูบ ข้าวโพด เป็นพืชไร่ที่

---

[1] "ประกาศตั้งกองข้าหลวงเกษตรกระจำมณฑลนครศรีธรรมราช" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 27 ภาค 3 วันที่ 13 พฤศจิกายน ร.ศ. 129 หน้า 1910

[2] "รายงานการเพาะปลูกประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. 2455" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 27 ภาค 3 วันที่ 13 พฤศจิกายน ร.ศ. 129 หน้า 1910

[3] "สักขี" (นามแฝง) จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2460 หน้า 344

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงนำพันธุ์มาจากมณฑลอิสานเพื่อทดลองปลูก ซึ่งก็ได้ผลดีไม่แพ้พืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ในภาคใต้

การเร่งรีบหักร้างถางพงทำไร่นาในที่บางแห่งได้ผลในช่วงแรก เมื่อดินจืดก็ได้ผลลดน้อยลงเพราะยังเป็นนาแปลงใหม่ที่ยังรกร้างอยู่มาก ยังเป็นนาดอนที่ทำการเพาะปลูกข้าวได้ผลในปีที่มีฝนตกต้องตามฤดูกาลเท่านั้น ดังนั้นการเก็บภาษีของรัฐบาลจึงขึ้นอยู่กับผลผลิตมากน้อยที่ราษฎรจะผลิตได้ เพราะที่นาบางตำบลในมณฑลนครศรีธรรมราชที่จัดเก็บเงินอากรค่านาเป็นการเก็บแบบนาคู่โคพื้นที่ยังไม่เรียบร้อยยังเป็นป่าดงอยู่มากการทำนาไม่ได้ผลสม่ำเสมอดังปกติพลเมืองในท้องที่ก็มีน้อย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกการเก็บภาษีแบบนาคู่โคเปลี่ยนมาเก็บแบบนาฟางลอยที่ใช้เก็บกันอยู่ทั่วไป[1]

สำหรับปริมาณที่ดินเพื่อการเกษตรที่คิดเป็นจำนวนไร่ตามใบบอกรายงานของมณฑลนครศรีธรรมราชใน พ.ศ. 2455 กับพ.ศ. 2456 ต่อกระทรวงเกษตราธิการมีรายละเอียด ดังปรากฏในตาราง 3 ดังนี้

ตาราง 3 ที่ดินเพื่อการเกษตร

ที่	รายการ	จำนวนไร่ พ.ศ. 2455	จำนวนไร่ พ.ศ. 2456
1	ข้าว	313,770	445,966
2	มะพร้าว	10,206	22,002
3	ฝ้าย	550	870
4	ยาสูบ	3,040	4,908
5	ข้าวโพด	-	800
6	ถั่ว	-	500

หมายเหตุ ตามรายงานมะพร้าวมักจะบอกจำนวนต้นเพราะเก็บภาษีเป็นรายต้น จึงไม่ทราบจำนวนไร่ที่แน่นอนและเชื่อว่าคงจะมีมากกว่านี้

ที่มา "รายงานการเพาะปลูกประจำเดือน" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 27 ภาค 4 ถึงเล่ม 29 ภาค 1 หลังจากนี้ไม่มีรายงานการเพาะปลูกอีกเลย

---

[1]"ประกาศยกเลิกเก็บเงินอากรค่านาวิธนาคู่โค" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 28 วันที่ 21 พฤษภาคม ร.ศ. 130 หน้า 46

3.2 การทำเหมืองแร่

ดังที่ทราบกันทั่วไปว่า แร่ดีบุกในคาบสมุทรมลายูเป็นดีบุกที่มีคุณภาพยอดเยี่ยมที่สุดในโลก การขุดแร่ดีบุกจึงได้เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 บริษัทอังกฤษได้ขยายกิจการค้าขายเข้ามาในแหลมมลายู เมื่อได้รับการกีดกันจากพวกฮอลันดาก็ขยายการค้าเข้ามาในไทย โดยเฉพาะบริษัท เมอแช็นท คัมพะนี (Merchant Company) ที่เคยค้าขายกับไทยมาก่อนจนเจริญมากขึ้นทุกที[1] และสามารถควบคุมกิจการค้าหลายอย่างรวมทั้งแร่ดีบุกในหัวเมืองปักษ์ใต้ถึงปีละ 26,000,000 ปอนด์และบริษัทดัฟ (Duff) ได้รับอนุญาตผูกขาดการซื้อขายแร่ในรัฐกลันตันและรัฐมลายูอื่น ๆ ของไทย จนนายดัฟเจ้าของบริษัทได้รับการขนานนามจากวงการซื้อขายแร่ดีบุกว่าเป็นราชาแห่งดีบุก (Tin God) ในมลายู[2]

การค้าขายของชาวอังกฤษในรูปบริษัทที่เข้ามาสัมปทานกิจการต่าง ๆ ในอาณานิคมที่อังกฤษครอบครองล้วนได้รับการยินยอมจากกระทรวงอาณานิคมและกระทรวงต่างประเทศที่ลอนดอน โดยเฉพาะที่ปีนังมีตัวแทนบริษัทการค้ามากมายเพราะอยู่ใกล้ภูเก็ตแหล่งแร่ดีบุกและเคยค้าขายกับภูเก็ตมาก่อนตั้งแต่ พ.ศ. 2364 อังกฤษจึงอยากจะได้ภูเก็ตไว้ในการปกครอง ฝ่ายรัฐบาลไทยก็พยายามรักษาอำนาจของไทยที่มีเหนือภูเก็ตให้มั่นคงมากขึ้นเข้ามาไว้ในพระราชอาณาเขตให้มั่นคงมากขึ้น ดังพระราชดำรัสตอบของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อพระยาสุรินทร์ราชาสมุหเทศาภิบาลที่ถวายการรับเสด็จเมื่อ พ.ศ. 2458 พระองค์ได้ย้ำว่า "มณฑลนี้เป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรขอให้ข้าราชการและประชาชนตั้งใจอยู่เสมอว่า

---

[1]พระยาศรีสหเทพ จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. 116 เล่ม 2 หน้า 168 - 177

[2]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 คค.5.2/2 กรมขุนกำแพงเพชรเสด็จตรวจทางรถไฟสายใต้ตลอดถึงสายของอังกฤษในแหลมมลายู ที่ ก.4853 วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2461 หน้า 11

ฅนเป็นข้าแผ่นดินเดียวกัน"[1]

ใน พ.ศ. 2452 ขณะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชก็ได้โดยเสด็จพระบรมราชชนกและทรงมีโอกาสศึกษาพระบรมราโชบายการปกครองหัวเมืองภูเก็ตและหัวเมืองอื่น ๆ ในปักษ์ใต้พร้อมกับสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ซึ่งในขณะนั้นทรงพระยศเป็นสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหมื่นลพบุราดิศร ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ พระบรมราโชบายที่สำคัญเกี่ยวกับเมืองภูเก็ตที่สำคัญก็ยังไม่เปลี่ยนแปลง เพียงแต่ทรงหาลู่ทางแก้ปัญหาให้หัวเมืองชายฝั่งตะวันตกทั้งหมดอยู่ในอำนาจการปกครองโดยใช้ระบบเทศาภิบาลเป็นเครื่องมือมากขึ้น เพราะเงินรายได้ของภูเก็ตในระยะเวลาเพียง 3 เดือน ใน พ.ศ. 2460 มีถึง 7,700,000 บาทเศษ และหักค่าใช้จ่ายเพียง 124,000 บาทเท่านั้น ที่เหลือก็ส่งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ[2]

การที่เหมืองแร่ดีบุกในภูเก็ต ทำรายได้อย่างมหาศาลให้กับผู้ประกอบการทำให้เกิดการแสวงหาแร่ไปทุกแห่งตามสาย แร่ที่สำรวจพบ จน "แม้แต่ศาลารัฐบาลที่เป็นตึกใหญ่ของภูเก็ตก็มีผู้ซื้อไปทุกทิ้งเพื่อขุดหาแร่"[3] สายแร่ดีบุกมีอยู่เกือบทุกจังหวัดในมณฑลปักษ์ใต้ โดยเฉพาะมณฑลนครศรีธรรมราชมีทั้งแร่ดีบุกและวุลแฟรม จนรัฐบาลต้องออกพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ. 2461 ออกมาใช้เพื่อความสงบสุขของประชาชนที่แย่งชิงกันทำเหมืองแร่ และร่อนหาแร่ในท้องที่ต่าง ๆ โดยบ่งว่า "ถ้าผู้ใดมีความประสงค์จะร่อนหาแร่โดยกำลังคนในท้องที่ดังกล่าวแล้ว ให้ไปขอใบอนุญาตต่อผู้แทนกรมราชโลหกิจประจำท้องที่"[4] ซึ่งมีรายชื่อท้องที่อนุญาตให้ขุดหาแร่ดังนี้

---

[1]"สักขี" (นามแฝง) <u>จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2458</u> หน้า 222

[2]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ค.5.2/2 <u>กรมขุนกำแพงเพชรเสด็จตรวจทางรถไฟสายใต้ตลอดถึงสายของอังกฤษในแหลมมลายู</u> ที่ ก.4853 วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2461 หน้า 11

[3]"สักขี" (นามแฝง) <u>ลด.</u> หน้า 345

[4]"ประกาศให้ร่อนหาแร่ตามพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ. 2461" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 42 กฤษฎีกา วันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2468 หน้า 44

ตาราง 4 รายชื่อท้องที่ที่อนุญาตให้ขุดค้นหาแร่

ที่	จังหวัด	อำเภอ	ตำบล
1	นครศรีธรรมราช	เมือง	ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเป็นตำบลใด
		ลานสะกา	ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเป็นตำบลใด
		ร่อนพิบูลย์	หินตก
		ทุ่งสง	นาหลวงเสน
		ฉวาง	กะทูน
		ท่าศาลา	กลาย นบพิตำ
		สิชล	ทุ่งปรัง เสาเภา เปลี่ยน ฉลอง
		สะเดิง	ลำพูรา
2	สงขลา	เทพา	วงใหญ่
		หาดใหญ่	ทุ่งขมิ้น ท่าช้าง ฉลุง ทุ่งพระเคียน น้ำน้อย พรุเตาะ
		จะนะ	คลองเปียะ ทับช้าง ประกอบ ฉาง
		สะเดา	สะเดา
3	พัทลุง	พนางตุง	เกาะเต่า

ที่มา "ประกาศให้ร่อนหาแร่ตามพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ. 2461 หมวดที่ 3" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 42 กฤษฎีกา วันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2468 หน้า 44 – 45

เฉพาะเมืองนครศรีธรรมราชเอง มีแหล่งแร่ดีบุกที่สำคัญถึง 4 แห่ง ที่ทำดีบุกได้ถึงปีละ 4,000 หาบ[1] หากนายเหมืองหรือผู้ขออนุญาตสัมปทานแร่ผู้ใดถึงแก่กรรม กรมราชโลหะกิจ จะประกาศยกเลิกประทานบัตรนั้น [2]

เนื่องจากกิจการเหมืองแร่ดีบุกกำลังเจริญและมีราคาดี ทำให้นายเหมืองที่มีทุนรอนมากจัดตั้งเป็นบริษัทรับซื้อแร่จากราษฎร โดยขอจดทะเบียนบริษัทกับหอทะเบียนมณฑลนครศรีธรรมราช ดังนายลิ่มจุ่นหงวน ขออนุญาตจดทะเบียนห้างหุ้นส่วน จิ่งลิ่มจุ่นกงสี เพื่อทำเหมืองแร่ดีบุกวุลแฟรม ซื้อขายแร่ในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2459 ตามประกาศของ - มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาอภัยราชา เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม[3]

เมื่อกิจการขุดค้นหาแร่ และการค้าขายแร่กำลังเจริญรุ่งเรือง รัฐบาลเองก็ได้ค่าภาคหลวงแร่ที่ได้กำหนดเก็บขึ้นตามราคาท้องตลาดค้าขายแร่ในปีนัง และ สิงคโปร์ ค่าภาคหลวงที่ได้มีการปรับปรุงอยู่เสมอเพื่อความเหมาะสม

3.3 <u>การประมง</u>

มณฑลนครศรีธรรมราชเป็นหัวเมืองฝั่งทะเลตะวันออก ที่มีอ่าวนครและทะเลสาบสงขลาเป็นที่กำบังคลื่นลมให้เรือเดินทะเลเข้ามาจอดพัก และขนถ่ายสินค้า ในเวลาเดียวกันก็กลายเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาไปโดยธรรมชาติ เพราะเป็นเขตลมสงบ

---

[1] สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข <u>ชีวิวัฒน์</u> หน้า 107

[2] "ประกาศกรมราชโลหกิจ" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 28 ภาค 1 วันที่ 1? 27 กรกฎาคม ร.ศ. 130 หน้า 731

[3] "เรื่องจดทะเบียนห้างหุ้นส่วนสามัญ" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 33 ภาค 2 วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2459 หน้า 2122

โดยเฉพาะทะเลสาบสงขลาที่เป็นทะเลสาบที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย จึงเป็นแหล่งปลาทะเลและปลาน้ำจืดชุกชุม เป็นที่รวมของชาวประมงในปักษ์ใต้และชาวประมงตามชายฝั่งทะเลตั้งแต่ประจวบคีรีขันธ์ลงไปได้ ไปหาปลา จอดซ่อมแซมเรือที่นี่หรือไม่ก็ล่องเรือหาปลาลงไปถึงปัตตานีและตากใบจังหวัดนราธิวาส การประมงตามชายฝั่งตั้งแต่ประจวบคีรีขันธ์ ไชยา ชุมพร บ้านดอน นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี นราธิวาส จึงเป็นที่รู้จักมักคุ้นของชาวประมงตามเมืองท่าเหล่านี้เป็นอย่างดี และรู้ว่าเดือนไหนในฤดูไหนควรจะออกจับปลาเมืองท่าใดจึงได้ปลาอะไร ตามลักษณะชายฝั่งและลมมรสุมที่พัดผ่าน จึงทำรายได้ให้กับหัวเมืองเหล่านี้เป็นเงินจำนวนมาก รวมทั้งการส่งสินค้าปลา เช่น ปลาหนึ่งไปกรุงเทพฯ และส่งปลาเค็มไปสิงคโปร์เพื่อส่งจำหน่ายในประเทศอื่นอีกต่อไป[2] การประกอบอาชีพการประมงแต่ก่อนก็เป็นแบบยังชีพในครัวเรือนเหมือนการเกษตรจะแลกเปลี่ยนกันก็แต่เพียงในหมู่บ้านหรือตำบลใกล้เคียง เมื่อมีการคมนาคมสะดวกขึ้น ทั้งทางเรือและทางรถไฟ จึงมีการประกอบอาชีพประมงเพื่อขายผลิตผลทางทะเลมากขึ้น เช่น จับปลา หอย ปู หินปะการัง มาจำหน่าย ทำเกลือทะเลหรือจับปลาเล็ก ๆ มาทำอาหารสัตว์ เป็นต้น แต่ที่ประกอบเป็นอาชีพก็คือ การจับปลาทั้งน้ำตื้นและน้ำลึก ทั้งน้ำจืดและน้ำเค็ม

---

[1]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 36/37 กะประมาณเงินรายได้ของรถไฟสายใต้ในวันหนึ่ง ๆ

[2]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 คค. 5.2/2 กรมขุนกำแพงเพชรเสด็จตรวจทางรถไฟสายใต้ตลอดถึงสายของอังกฤษในแหลมมลายู ที่ ก. 4853 วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2461 หน้า 11

3.4 การค้าขาย

การเสด็จประพาสสิงคโปร์และเมืองปัตตาเวียในพ.ศ. 2414 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำให้อังกฤษมีทัศนคติที่ดีต่อไทยมากขึ้น และส่งผลให้การค้าขายที่ดำเนินไปตามปกติธรรมดาดูคึกคักคล่องตัวมากขึ้น ดังคำถวายพระพรของสมาคมพ่อค้าอังกฤษเมืองปีนังว่า

> มีความยินดีที่ปีนังอยู่ใกล้ชิดกับพระราชอาณาเขตของพระองค์ การค้าขายในเมืองนี้กับหัวเมืองซึ่งขึ้นกับกรุงสยามที่อยู่ในมลายูเพนนิสสุลา เช่น เมืองภูเก็ตนี้เป็นอันมากในการเสด็จมาเกาะนี้ ทำให้การค้าขายที่เป็นธรรมอยู่คงมีความเจริญทวีมากขึ้นอีก ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความยินดีที่ได้เห็นพระองค์เดินตามแบบอย่างพระบรมราชชนกของพระองค์ในอันที่จะทะนุบำรุงการค้าขายและช่วยให้การค้าขายเจริญยิ่งขึ้น[1]

ในเวลาเดียวกันสมาคมพ่อค้าแขก จีน พม่า ก็ได้ถวายพระพรสนับสนุนการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งนี้[2] ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างพ่อค้าในดินแดนอังกฤษกับพ่อค้าในดินแดนไทยที่จะส่งผลให้การค้าขายในสองดินแดนมีความคล่องตัวมากขึ้น เพราะทั้งสองดินแดนนี้มีพ่อค้าคนจีนและอินเดียหรือชาวมุสลิมผ่านไปมามากกว่าชาติอื่น การโปรดเกล้าฯ

---

[1]จดหมายเหตุเสด็จประพาสต่างประเทศในรัชกาลที่ 5 เสด็จเมืองสิงคโปร์และเมืองเบตาเวียครั้งแรกและเสด็จประพาสอินเดีย พ.ศ. 2414 หน้า 70

[2]ท. หน้า 71 – 75

ให้ยกเลิกผูกปี้ข้อมือคนจีนใน พ.ศ. 2454 เปลี่ยนมาเก็บเงินค่าราชการตามพระราชบัญญัติการเก็บเงินค่าราชการ ร.ศ. 120 ทำให้ชาวจีนในมณฑลนครศรีธรรมราชมีอิสระเสรีในการประกอบอาชีพมากขึ้นและทำงานทุกอย่างที่เป็นเงินเป็นทอง จนดูเหมือนว่าจะเป็นการแย่งอาชีพของชาวไทยไป เพราะราษฎรไทยมักจะเลือกงานบางอย่างเช่น การปลูกผักราษฎรในมณฑลนครศรีธรรมราชมักจะปลูกเพื่อการยังชีพในครัวเรือนไม่ถนัดที่จะปลูกเพื่อจำหน่ายเหมือนคนจีน โดยเฉพาะอาชีพค้าขายที่คนจีนถนัดเพราะมีนิสัยประหยัด อดทน รู้จักอะลุ้มอะหล่วยผลประโยชน์จึงสามารถตั้งตัวเป็นนายทุนย่อยหรือพ่อค้าคนกลางที่รวบรวมซื้อผลผลิตทางการเกษตรของราษฎรในท้องถิ่นออกไปจำหน่ายต่างเมืองได้มากกว่าภายในมณฑล เมื่อได้รับการคุ้มครองสิทธิจากกรมการเมืองที่เป็นคนจีนด้วยกันแล้ว ก็ยิ่งทำให้มีอำนาจในการรับซื้อและเป็นพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่นอย่างมั่นคงยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดีชาวจีนเหล่านี้ เมื่อมีฐานะมั่งคั่งขึ้นก็ยังบริจาคทรัพย์สิ่งของให้แก่ทางราชการอยู่เสมอเพื่อประสานผลประโยชน์กับฝ่ายปกครองในท้องถิ่น เช่น "จีนชุ่นหงวน พ่อค้า ตำบลท่าวัง อ.เมือง นครศรีธรรมราชได้บริจาคทรัพย์ 60 บาทเสียค่าเล่าเรียนให้แก่นักเรียน โรงเรียนศรีธรรมราชที่ขัดสน"[1] หรือ "นายน่ำถี่ พ่อค้าเมืองนครศรีธรรมราชได้บริจาคทรัพย์ส่วนตัวสร้างเรือนขึ้นหลังหนึ่งพร้อมทั้งเครื่องใช้ภายในบริเวณทหารรักษาวัง กองพันที่ 3 นครศรีธรรมราชเป็นเงิน 5,000 บาท มอบให้กองทหารรักษาวังในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2463"[2]

---

[1] "เรื่องบริจาคทรัพย์บำรุงการศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 27 ภาค 4 วันที่ 19 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 129 หน้า 2760 (ชื่อเดิมของโรงเรียนเบญจมราชูทิศ – ผู้เขียน)

[2] "เรื่องพ่อค้าเมืองนครศรีธรรมราชสร้างเรือนพักให้ทหารรักษาวัง" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 38 ภาค 1 วันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2464 หน้า 265

การเร่งรัดพัฒนามณฑลนครศรีธรรมราชในด้านคมนาคมของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ได้ผูกโยงหัวเมืองต่าง ๆ เข้าด้วยกันตามพระบรมราโชบายของหัวหน้ารัฐบาลและสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทำให้กิจการค้าขายของราษฎรเจริญรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว เพราะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากกลุ่มอำนาจการเมืองเก่าที่มีอิทธิพลทางการค้าในหัวเมืองแบบเครือญาติอยู่แล้ว การปกครองแบบเทศาภิบาล ทำให้ราษฎรมีอิสระเสรีในการประกอบอาชีพมากขึ้น แต่การขนส่งระหว่างตำบลและเมืองในที่บางแห่งยังต้องใช้สัตว์พาหนะเช่น ช้าง ม้า วัว ในการบรรทุกหรือลากเข็นสินค้าอยู่ โดยเฉพาะช้าง นอกจากจะใช้บรรทุกของหนัก ๆ ไปต่างเมืองแล้ว ยังลากเข็นไม้มาทำสะพาน อาคารบ้านเรือน ลากซุง ขนข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้วขึ้นสู่ยุ้งฉาง แม้แต่ชาวอังกฤษในมลายูก็นิยมใช้ช้างบรรทุกของและทำงานในป่าที่เพิ่งเข้าไปสำรวจเพื่อสร้างเมืองใหม่ สวนยาง หรือเหมืองแร่ การจับช้างไปขายจึงเป็นอีกอาชีพหนึ่งของราษฎรในมณฑลนครศรีธรรมราช ดังหนังสือทูลเกล้าฯ ถวายที่ 17/3164 ของเสนาบดีกระทรวงกลาโหมว่า "ราษฎรหากินในทางจับช้างป่ามากขึ้น เมื่อจับมาแล้วก็จำหน่ายไปเสียต่างประเทศบ้าง ที่ไม่มีกำลังเลี้ยงรักษาปล่อยให้ช้างล้มตายเสียบ้างก็มีและทำอันตรายช้างเพื่อเอางาไปจำหน่ายก็มาก"[1] รัฐบาลจึงต้องออกพระราชบัญญัติการรักษาช้างป่า พ.ศ. 2464 ความว่า

---

[1]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.16.2/5 <u>พระราชบัญญัติตามช้างและว่าด้วยการรักษาพันธุ์ช้างป่า</u> ลงวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2455 ถึงวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2467

> ตามพระราชประเพณีและพระราชกำหนดกฎหมายที่มีสืบมาแต่โบราณย่อมถือว่า บรรดาช้างป่าทั้งสิ้นเรียกว่า โขลงช้างก็ดี ช้างเถื่อนก็ดีที่มีอยู่ในพระราชอาณาจักรถือว่าเป็นของหลวงสำหรับแผ่นดินผู้ใดจะจับมาใช้สอยต้องขออนุญาตต่อรัฐบาลและต้องแบ่งช้างที่จับได้ให้เป็นช้างหัวป่าสำหรับใช้ราชการแผ่นดินจึงจะจับช้างป่าไปใช้สอยได้ และถ้าผู้ใดทำอันตรายช้างป่าด้วยประการใดย่อมมีโทษตามกฎหมาย[1]

ช้างที่จับได้จะได้รับการฝึกหัดให้เป็นช้างใช้งานเพื่อบรรทุกสินค้าและทำงานลากเข็นตลอดถึงเป็นพาหนะโดยสารไปต่างเมืองของมณฑล โดยให้ราษฎรหรือพ่อค้าเช่าไปใช้เป็นครั้งคราว ในปีพ.ศ. 2427 มีช้างใช้ในราชการประจำเมืองนครศรีธรรมราชถึง 100 เศษ[2] แม้แต่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ก็เสด็จไปจับช้างที่ฉวาง นครศรีธรรมราชมาใช้ในราชการทุกปี โดยเสียค่าอนุญาตจับกับกระทรวงมหาดไทย 80บาท[3] เมื่อจับเสร็จแล้วจะมีพ่อค้าช้างมาคอยรับซื้อถึงเพนียด เมื่อซื้อขายกันได้ราคาเท่าใดแล้วก็จะแบ่งเป็นค่าภาคหลวง 10 ชัก 2 เงินที่เหลือจะแจกจ่ายแก่ผู้เหน็ดเหนื่อยตามสมควร เหลือเงินเท่าใดจึงเป็นเงินรายได้ของราชการ[4]

---

[1]กจช.เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.16.2/5 <u>พระราชบัญญัติตามช้างและว่าด้วยการรักษาพันธุ์ช้างป่า</u> ลงวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2455 ถึงวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2467

[2]สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข <u>ชีวิวัฒน์</u> หน้า 107

[3]"สักขี" (นามแฝง) <u>จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้</u> พ.ศ. 2460 หน้า 288

[4]<u>ต</u>. หน้า 292

สำหรับสัตว์พาหนะที่จะขายผ่านด่าน สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ เสนอกระทรวงมหาดไทยให้ยกเลิกวิธีสักหูแล้วให้ใช้ตั๋วพิมพ์รูปพรรณสัตว์แบบใหม่ตามพระราชบัญญัติเพื่อสะดวกแก่การตรวจสอบเวลาสัตว์ผ่านแดนระหว่างมณฑล หรือซื้อขายกันจะได้สะดวกกันทั้งฝ่ายผู้ซื้อและผู้ขาย[1] ส่วนปริมาณของสัตว์เพื่อจำหน่ายก็เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงสนับสนุนราษฎรให้มีการเลี้ยงที่ถูกหลักวิชาการสมัยใหม่ด้วยขอความร่วมมือจากกระทรวงเกษตราธิการมาให้ความรู้แก่ราษฎร ทั้งข้าวพืชเศรษฐกิจหลักของมณฑลและสัตว์เลี้ยงจึงสามารถส่งออกได้ตลอดเวลา เช่น ไก่ส่งออกจากพัทลุงครั้งละ 500 – 1500 ตัว โค กระบือ ครั้งละ 300 – 1400 ตัว ข้าวสารครั้งละ 600 – 4000 กระสอบโดยเฉพาะเมืองนครศรีธรรมราชส่งออกข้าวเปลือกและข้าวสารมากกว่าสงขลาและพัทลุงในปีเดียวกันเกือบทุกปี "การที่สัตว์ ส่งออกมากเช่นนี้เพราะราคาสัตว์ในแดนสยามถูกกว่าที่ปาดังเบซาร์ชายแดนเช่น ไก่ตัวละ 50 สตางค์แต่ที่ปาดังเบซาร์ตัวละ 1 บาท สุกรตัวละ 22 บาทที่ปาดังเบซาร์ตัวละ 30 บาทเป็นต้น"[2]

---

[1]"ความเห็นมณฑลนครศรีธรรมราช เรื่องลดอัตราค่าธรรมเนียมการทำตั๋วพิมพ์รูปพรรณสัตว์" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 8 แผ่นที่ 43 วันที่ 1 ตุลาคม ร.ศ. 128 หน้า 86

[2]กจช.เอกสารรัชกาลที่ 6 น.36/37 <u>กะประมาณเงินรายได้ของรถไฟสายใต้วันหนึ่ง ๆ</u>

สำหรับยางพาราที่เป็นพืชเศรษฐกิจหลักชนิดใหม่ของปักษ์ใต้ที่กำลังส่งเสริมให้ขาย พื้นที่การปลูกออกไปอีกราคาก็ตกลงมา ดังนั้นภาษียางพาราจึงต้องปรับปรุงขึ้นลงตามตลาดกลางในสิงคโปร์เหมือนกับแร่ดีบุก ดังประกาศยกเลิกภาษียางพาราว่า

> ยางพาราริบเบอร์ซึ่งซื้อขายกันในตลาดเมืองสิงคโปร์ได้ตกต่ำลงมาก ถ้าจัดเก็บภาษีภายในแก่ยางรับเบอร์ อาจจะทำให้ผู้ทำสวนยางพาราริบเบอร์จำหน่ายได้รับความเดือนร้อนจนขาดทุน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกภาษียางพาราริบเบอร์ใน 100 ชักเสีย 10 หากราคายางพาราดีขึ้นเมื่อใด ประกาศเก็บภาษีอัตรา เท่าใดจะประกาศให้ทราบต่อไป[1]

สำหรับสินค้าพื้นเมืองในท้องตลาดเมืองนครศรีธรรมราชที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ทรงส่งเสริมให้ผลิตเพื่อจำหน่ายชาวต่างเมืองมากขึ้นนั้นจนสามารถส่งออกเป็นสินค้ามี ผ้ายก ผ้าไหม ผ้าม่วง ผ้าพื้น ผ้าริ้วสายบัว ผ้าขาวม้าไหม ด้าย ผ้าเช็ดปาก เครื่องทอง เครื่องถม เครื่องเงิน เครื่องทองเหลือง เครื่องจักสานต่าง ๆ เช่น สานฉวยลาน เตย คล้า **ลิเพา** ไม้ไผ่ กะพ้อ เป็นต้น[2]

---

[1]"เรื่องงดการจัดเก็บภาษียางพาราริบเบอร์" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 37 วันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2463 หน้า 382

[2]สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุล <u>ชีวิวัฒน์</u> หน้า 106

จากความเจริญทางด้านการค้าและผลิตผลทางการเกษตรหลาย ๆ อย่าง ทั้งพืชหลัก เช่น ข้าว มะพร้าว ยางพาราและพืชสวนอื่น ๆ ที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสพบุรีราเมศวร์ทรงแนะนำให้ราษฎรปลูก รวมทั้งการเอาใจใส่ดูแลของกองข้าหลวงเกษตรประจำมณฑล ทำให้สินค้าทางการเกษตรมีมากมายเป็นที่ขึ้นหน้าขึ้นตาของมณฑลรวมทั้งสินค้าที่หายากคือ ไข่เค็ม และรังนกที่ได้รับการปรับปรุงเอาใจใส่ในการผลิตอยู่เสมอ และได้คัดเลือกส่งเข้าประกวดในงานการแสดงสินค้ากสิกรรมและพาณิชยการ ที่กรุงเทพฯ ในวันที่ 3 – 20 เมษายน พ.ศ. 2455 จนได้รับรางวัลดีเด่น คือ พันธุ์ข้าว สิ่งทอ ยาสูบ เครื่องเทศ น้ำตาล เป็นต้น[1] ทำให้ราษฎรที่เป็นเจ้าของผลิตผลเหล่านี้มีความภาคภูมิใจที่จะพัฒนาผลผลิตของตนให้ดียิ่งขึ้นไปอีก ซึ่งจะส่งผลให้มณฑลนครศรีธรรมราชมีรายได้เพิ่มขึ้นและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของมณฑลอื่น ๆ ทั่วประเทศ

การปรับปรุงเศรษฐกิจในมณฑลนครศรีธรรมราชของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสพบุรีราเมศวร์ เป็นการพัฒนาระบบเศรษฐกิจในครัวเรือนมาสู่ระบบเศรษฐกิจชุดใหม่ที่ผลิตเพื่อการส่งออกจำหน่ายมากขึ้น ซึ่งมีรถไฟ ถนนหนทาง แม่น้ำลำคลองที่สะดวกรวดเร็วแก่การสัญจรไปมาด้วยยานพาหนะสมัยใหม่ เช่น รถไฟ รถยนต์ และเรือยนต์ เรือเดินทะเล มากขึ้น แม้ว่าในบางพื้นที่ยังต้องใช้ม้าและช้างก็ตาม จึงสามารถนำผลผลิตทางการเกษตรที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ออกไปสู่ตลาดการค้าทั้งในมณฑล ระหว่างมณฑลหรือกรุงเทพฯ และแม้แต่ตลาดการค้าในทวีปเอเชียและยุโรป โดยมีปีนังและสิงคโปร์เป็นศูนย์กลางของการถ่ายทอดสินค้าเหล่านั้น ซึ่งทำให้ราษฎรทำการผลิตสินค้าหลายรูปแบบตามที่ตนถนัดออกจำหน่ายมากขึ้นกว่าจะผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนหรือจำหน่ายแต่เพียงในตัวเมืองดังแต่ก่อน อันสามารถแยกออกได้ดังนี้

---

[1] "การแสดงสินค้ากสิกรรมและพาณิชยการ ร.ศ. 129" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 28 ภาค 1 วันที่ 13 สิงหาคม ร.ศ. 130 หน้า 1111

1. ผลิตผลทางกสิกรรม เช่น ข้าว มะพร้าว ยางพารา พริกไทย น้ำตาล ผลไม้ต่าง ๆ

2. ผลิตผลทางทะเล เช่น กุ้งปูปลา ปลาเค็มปลาแห้ง ไข่เต่า รังนก ปะการัง เปลือกหอย เกลือ เป็นต้น

3. ปศุสัตว์ เช่น โค กระบือ หมู เป็ดไก่ โดยมากส่งไปปีนังและสิงคโปร์ เพราะได้ราคาดี แม้แต่หมูจากโพธาราม ราชบุรี ก็ส่งไปมณฑลนครศรีธรรมราชที่เมืองท่าสงขลา เพื่อผ่านไปสิงคโปร์หรือผ่านไปกันตัง เพื่อส่งไปปีนังและกัลกัตตา

4. ผลิตผลจากป่า เช่น ช้าง น้ำมันยาง ไม้ หวาย น้ำผึ้ง เป็นต้น โดยเฉพาะช้างส่งไปขายในรัฐมลายูของอังกฤษสำหรับใช้แรงงานในการสำรวจภูมิประเทศและบุกเบิกการสร้างเมืองใหม่ทั้งของเอกชนและรัฐบาล

5. แร่ เช่น แร่ดีบุก วุลแฟรม เหล็ก และทองคำ โดยเฉพาะเหมืองแร่ดีบุกในอำเภอร่อนพิบูลย์เป็นเหมืองแร่ดีบุกที่ทันสมัยที่ใหญ่ที่สุดเหมืองหนึ่งในเอเซียในยุคนั้น แม้ปัจจุบันนี้เวลาล่วงเลยมา 70 กว่าปี ก็ยังดำเนินการขุดกันอยู่โดยไม่มีกำหนดเวลาว่าจะหมดแร่เมื่อไร

4. <u>การคลังและภาษีอากร</u>

ใน พ.ศ. 2458 รัฐบาลได้ยกเลิกเจ้าภาษีอากรหัวเมืองให้สมุหเทศาภิบาลเก็บภาษีเอง สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงควบคุมการเก็บภาษีอากรอย่างเคร่งครัดด้วยพระองค์อยู่เสมอ เพราะเป็นระยะที่เปลี่ยนมือ ผู้เก็บภาษีโดยพระองค์ได้ทรงกำชับกำชาการจัดเก็บรักษาและแบ่งสรรอำนาจหน้าที่แก่เจ้าหน้าที่ในมณฑลอย่างใกล้ชิด เงินภาษีอากรที่สมุหเทศาภิบาลเป็นผู้เก็บนี้จะต้องนำส่งกรมสรรพากรนอกในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติที่กรุงเทพฯ ซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ได้โปรดให้เรือนครศรีธรรมราชและเรือพัทลุงนำภาษีและเงินรายได้ของมณฑลนครศรีธรรมราชไปส่งที่กรุงเทพฯ ปีละ 1 ครั้ง พร้อมกับพระองค์เองก็เข้ามาประชุมเทศาภิบาลที่กระทรวงมหาดไทยในวันที่ 7 กันยายนของทุกปี

ส่วนคลังมณฑลที่มีหน้าที่รับผิดชอบเงินของมณฑลโดยการรับเงินส่วนมณฑลนครศรีธรรมราชจากกรุงเทพฯ มาใช้จ่ายในมณฑลแล้วรับเงินรายได้ของมณฑลจัดส่งเข้ากรุงเทพฯ นั้น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ให้กวดขันการเบิกจ่ายเงินแต่ละประเภทอย่างเคร่งครัดยิ่ง เพราะหน่วยราชการทุกหน่วยในมณฑลจะอยู่ในการควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ สมุหเทศาภิบาลตลอดเวลา คลังมณฑลจะต้องรายงานสภาวะการเงินให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงทราบเดือนละครั้ง สถานที่ทำการคลังมณฑลอยู่ในทำเนียบเทศาของมณฑลอำนาจการบังคับบัญชาขึ้นตรงกับสมุหเทศาภิบาลซึ่งเป็นผู้สั่งจ่ายเงินทุกประเภทจากคลังมณฑลแล้วแต่จะโปรด

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เป็นผลจากการปฏิรูปการปกครองมณฑลทำให้ประชากรมีรายได้มากขึ้นจากการประกอบอาชีพต่าง ๆ ประกอบกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ยกเลิกระบบภาษีที่มีนายอากรภาษีเป็นผู้ประมูลรายได้ ยกเลิกการพนัน บ่อนเบี้ย หวย ก. ข. และการสูบฝิ่น ซึ่งทำให้ราษฎรจะมีเงินเหลือเมื่อเลิกกิจการเหล่านี้เป็นเงินออมหรือเงินสะสมไว้กับรัฐบาลได้ รัฐบาลจะได้ใช้จ่ายเงินส่วนนี้ในการพัฒนาประเทศต่อไป รัฐบาลจึงได้ตั้งธนาคารออมสินขึ้นล่วงหน้าก่อนที่จะเลิกอากรบ่อนเบี้ย 1 ปี คือ ใน พ.ศ. 2457 ได้ประกาศตั้งธนาคารออมสินใน 12 มณฑลทั่วประเทศ รวมทั้งมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลชุมพร มณฑลปัตตานีและมณฑลภูเก็ต โดยใช้คลังจังหวัดและคลังมณฑลเป็นที่ทำการธนาคารออมสิน[1] ในปีแรกที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงเปิดธนาคารออมสินในที่ทำการ

---

[1]"การเปิดสถานที่คลังออมสิน" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 32 ภาค 2 วันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2458 หน้า 152

คลังมณฑลมีผู้ฝากเงิน 35 ราย จำนวนเงิน 16,977 บาท[1] ต่อมาใน พ.ศ. 2463 มีผู้ฝาก 172 ราย ยอดเงินเพิ่มขึ้นถึง 59,709.24 บาท[2] และเพื่อตอบสนองการขยายตัวของการทำนาเพื่อจำหน่ายข้าวออกต่างประเทศ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ก็ทรงตั้ง "แบงค์กสิกรรม" สำหรับให้ชาวนาได้กู้ยืมเงินไปลงทุนโดยที่ทั้งฝ่ายธนาคารกสิกรรมเองและชาวนาต่างก็หากำไรด้วยกันและกำหนดให้กสิกรอื่น ๆ ยืมเงินด้วย แต่ต้องส่งดอกเบี้ยและทุนคืน ซึ่งทางธนาคารก็ให้เวลาชำระหนี้ในเวลานานพอสมควรจนกสิกรที่ยืมเงินสามารถหาเงินคืนได้ตามจำนวนที่กู้ยืมไปจากธนาคาร[3] ซึ่งธนาคารกสิกรรมนี้ก็ฝากงานไว้กับคลังมณฑล เช่นกัน

สำหรับภาษีอากรที่ทำการเก็บในมณฑลนครศรีธรรมราชมีหลายประเภทด้วยกันเช่น อากรค่านา อากรค่าน้ำ ค่าอนุญาตทำตาลโตนด ค่าอนุญาตและอากรของป่า เงินค่าราชการ ภาษีขาเข้าร้อยชักสาม ภาษีขาออกเบ็ดเสร็จ ภาษีข้าวขาออก รวมค่าจำหน่ายหม้อตาล ค่าภาคหลวงดีบุก ค่าอนุญาตจับช้างและค่าภาคหลวงช้าง ภาษีเรือและโรงร้าน ค่าธรรมเนียมอำเภอ ค่าธรรมเนียมศุลกากร ค่าอนุญาตและค่าธรรมเนียมกรมราชโลหกิจ ค่าอนุญาตฆ่าสัตว์ ค่าอนุญาตการพนัน ค่าภาษีสุราและธรรมเนียมสุรา ค่าเช่าของหลวง ค่าผลประโยชน์เรือนจำ ค่าจำหน่ายของหลวง ค่าปรับภาษีอากร ภาษียางพาราและภาษีล้อเลื่อน เป็นต้น[4]

---

[1] "รายงานคลังออมสินประจำพระพุทธศักราช 2457" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 30 ภาค 1 วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2456 หน้า 520

[2] "รายงานคลังออมสินประจำพระพุทธศักราช 2463" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 38 ภาค 2 วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2464 หน้า 2753

[3] "รายงานการประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 10 วันที่ 24 กันยายน ร.ศ. 129 หน้า 253

[4] "บัญชีผลประโยชน์แผ่นดินในมณฑลต่าง ๆ" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 7 แผ่นที่ 37 วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 128 หน้า 3 – 32

จะเห็นได้ว่า มณฑลนครศรีธรรมราชมีเงินรายได้จากภาษีอากรมากมายหลายอย่างที่เป็นภาระกับคลังจังหวัดและคลังมณฑลที่จะต้องเก็บรักษาเงินภาษีก่อนที่จะส่งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติที่กรุงเทพฯ ซึ่งแน่ละ เมื่อมณฑลมีภาษีเงินรายได้สูง การต่อรองขอเงินงบประมาณจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติและกระทรวงมหาดไทย ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ เพื่อนำมาพัฒนามณฑลนครศรีธรรมราชก็มีโอกาสที่จะได้เงินงบประมาณมากขึ้นด้วยตามความจำเป็นเพื่อเร่งรัดปรับปรุงกิจการมณฑลในด้านต่าง ๆ ให้เป็นไปตามพระบรมราโชบายได้ตรงเป้าประสงค์มากขึ้นเช่นกัน

จะเห็นได้ว่า การที่เศรษฐกิจในมณฑลนครศรีธรรมราชมีความอุดมสมบูรณ์นั้นเนื่องมาจากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติเกือบทั้งหมดอยู่ในภูมิประเทศของภูเขาป่าไม้ แม่น้ำ ที่ราบลุ่มอันกว้างใหญ่ระหว่างภูเขากับทะเล หรือภูเขากับแม่น้ำที่มีอยู่มากมายหลายสาย รวมทั้งทะเลสาบน้ำจืดที่ใหญ่ที่สุดของพระราชอาณาจักรคือ ทะเลสาบสงขลา อันเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาโดยธรรมชาติ และเป็นอ่าวจอดเรือที่ดีมาแต่โบราณ เมื่อได้รับการพัฒนาท่าเรือ ถนนหนทาง ทางรถไฟเชื่อมหัวเมืองต่าง ๆ ทั้งสองฝั่งคาบสมุทรเข้าด้วยกันแล้ว มณฑลนครศรีธรรมราชก็เป็นแหล่งเศรษฐกิจสมบูรณ์กว่าทุกมณฑลในปักษ์ใต้ด้วยกัน แม้แต่มณฑลภูเก็ตเองที่เป็นหัวเมืองที่ทำรายได้ก็มีแต่ดีบุกกับมะพร้าวเท่านั้น ในขณะที่มณฑลนครศรีธรรมราชมีทุกอย่างดังกล่าวมาแล้ว

ดังนั้น การปรับปรุงเศรษฐกิจของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ในมณฑลนครศรีธรรมราชระหว่าง พ.ศ. 2453 – 2468 จึงเป็นการปรับปรุงเพื่อส่งออกจำหน่ายทั้งในและนอกประเทศ โดยใช้วิธีการสมัยใหม่จากหน่วยราชการที่รับผิดชอบของมณฑล เช่น แผนกวิชาการ กองเกษตรมณฑล แผนกกรมราชโลหกิจประจำมณฑล การแลกเปลี่ยนเงินตราของคลังมณฑลเช่นนี้เข้ามาแนะนำผู้ผลิตเหล่านั้นให้ผลิตสินค้าที่มีคุณภาพตามความต้องการของตลาด ซึ่งส่งผลให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่

ของราษฎรเป็นสภาพชีวิตสังคมเมืองแบบกรุงเทพฯ ยิ่งขึ้นเพราะเงินรายได้ของครอบครัวเพิ่มมากขึ้นกว่าปกติ ทำให้มีอำนาจในการซื้อสิ่งอุปโภคมาสนองตอบความต้องการเพื่อยกฐานะทางสังคมส่วนบุคคลและส่วนรวม อันจะส่งผลดีให้กับด้านการศึกษาและวัฒนธรรมจะได้กล่าวต่อไป

บทที่ 4

การปรับปรุงการศึกษา ศาสนา สาธารณสุขและวัฒนธรรม

การศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราชเริ่มเป็นรูปแบบโรงเรียนในตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เน้นให้กุลบุตร ได้เรียนรู้หนังสือภาษาไทยโดยไม่ต้องบวชเป็นพระภิกษุหรือสามเณรเหมือนแต่ก่อน แต่ก็ยังใช้พระภิกษุสามเณรเป็นผู้สอนอยู่ นักเรียนคนใดเรียนดีก็จะได้รับการพิจารณาให้เป็นครูผู้สอน พระภิกษุ สามเณรองค์ใดที่สอนเก่ง มีความรู้กว้างขวางก็จะได้รับการจองตัวให้สอนมากขึ้น ซึ่งทำให้เห็นว่า การศึกษากับวัดในมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด อันเป็นการชักจูงราษฎรให้เข้ามาหาวัดมากขึ้น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การพัฒนาสาธารณสุขในชุมชนที่วัดตั้งอยู่ร่วมกันเพื่อความอยู่รอดของทุกฝ่ายที่จะก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางด้านจิตใจและวัตถุในท้องถิ่นมากขึ้น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงเพียรพยายามพัฒนาสถาบันศาสนาและสถาบันครอบครัวในมณฑลนครศรีธรรมราชให้สอดคล้องกับนโยบายการปกครองแบบเทศาภิบาลมากขึ้น และในขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมของมณฑลนครศรีธรรมราชเอาไว้เพื่ออนุชนรุ่นหลังจะได้รักท้องถิ่นของตนโดยใช้วัดและการศึกษาเป็นแกนนำ ดังนั้น การปรับปรุงการศึกษา ศาสนา สาธารณสุข และวัฒนธรรมของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ จึงดำเนินไปเพื่อพัฒนาให้ทันสมัยและอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ประจำมณฑลนครศรีธรรมราชต่อไป ดังจะดูได้จากพระกรณียกิจที่จะกล่าวต่อไป

1. <u>การศึกษา</u>

การศึกษาของมณฑลนครศรีธรรมราชภายใต้การปกครองของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ จะแยกออกเป็น 2 ประเด็น คือ การศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2416 ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเริ่มปฏิรูปการศึกษาในหัวเมืองปักษ์ใต้ขึ้นโดยเริ่มต้นที่นครศรีธรรมราชและสงขลาก่อนหัวเมืองอื่น ๆ ในปักษ์ใต้ เพราะเป็นหัวเมืองใหญ่และเป็นตัวแทนของราชธานี จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2463 ที่เป็นปีก่อนประกาศใช้การศึกษาภาคบังคับ เพราะการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราชก่อนหน้า พ.ศ. 2463 เป็นการขอร้องให้เรียนมากกว่าจะบังคับให้ราษฎรส่งบุตรหลานของตนมาเข้าโรงเรียนตามเกณฑ์อายุ ดังนั้น เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พระพุทธศักราช 2464 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ จึงมีโรงเรียนในมณฑลนครศรีธรรมราช พร้อมที่จะเปิดทำการสอนตามแผนการศึกษาชาติที่ประกาศใช้ใน พ.ศ. 2464 ถึง 291 โรงในมณฑล ดังรายละเอียดดังนี้

1.1 <u>รูปแบบการศึกษาระหว่าง พ.ศ. 2416 – 2464</u>

ดังที่ทราบกันมาแล้วว่า นครศรีธรรมราชเป็นอาณาจักรที่เก่าแก่และรุ่งเรืองมาจากอดีตอันยาวนานก่อนสมัยสุโขทัย ดังนั้นขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมในด้านภาษา ศิลปะ การเมือง การปกครอง ศาสนา และปรัชญาความเชื่อเผยแผ่ไปทั่วประเทศ ในด้านการศาสนาที่เป็นจุดกำเนิดของการศึกษาและวิชาอื่น ๆ ในมณฑลนครศรีธรรมราชได้ใช้วัดดำเนินการศึกษามาเป็นเวลานานแล้ว และมาปฏิรูปการศึกษาในระบบวัด คือ อาศัยวัดเป็นที่เรียนโดยใช้พระภิกษุเป็นผู้สอนในปี พ.ศ. 2416 ต้นสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลถึง 19 ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ และพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นผู้วางแผนการศึกษา พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

ทรงเรียบเรียง "ความเห็นเรื่องจัดการเล่าเรียนตามหัวเมือง" ในวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2416 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงเรียบเรียง "เรื่องจัดการเล่าเรียนตามมณฑลต่าง ๆ ร.ศ. 117" ในวันที่ 25 กันยายน ปีเดียวกัน จึงได้เห็นพ้องต้องกันว่า การศึกษาในหัวเมืองนั้นจะต้องอาศัยวัดเป็นสำคัญเพราะเป็นประเพณีที่มีมาแต่เดิม[1]

ในปี พ.ศ. 2435 กรมธรรมการได้ประกาศตั้งโรงเรียนมูลศึกษาขึ้นในวัดทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง แบบเรียน เวลาเรียน วิธีการต่าง ๆ เป็นสิทธิของครูผู้สอนตามที่เห็นสมควร ครูคนหนึ่งจะสอนเด็ก 10 – 30 คน ถือว่าเป็นโรงเรียนมูลศึกษาชั้นต้น หากสอนเด็กน้อยกว่า 10 คน จะจัดสอนตามลำพังไม่เป็นโรงเรียนก็ได้แต่ต้องส่งศิษย์อย่างน้อย 1 คน ไปเข้าคณะที่เปิดสอนเป็นโรงเรียน การสอบไล่ผ่านชั้นมูลศึกษาชั้นต่ำเรียกว่า สอบประโยคซ้อน ซึ่งได้รับประกาศนียบัตรมีสิทธิ์เรียนในชั้นมูลศึกษาชั้นสูงต่อไป การเปิดสอนแบบนี้เรียกว่า โรงเรียนหลวง พระภิกษุที่ทำการสอนที่รับนิตยภัตสามัญอยู่แล้วจะได้ค่านิตยภัตเพิ่มขึ้นอีก[2] เพื่อให้การสอนของครูระดับมูลศึกษาที่ริเริ่มตั้งขึ้นใหม่แต่ขาดครูผู้สอนนั้น เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2435 เพื่อออกไปเป็นครูตามมณฑลหัวเมืองต่าง ๆ ที่กำลังเร่งรัดการปกครองแบบเทศาภิบาลเพื่อหาคนดีมีความสามารถเข้ามารับราชการ โรงเรียนฝึกหัดครูที่จัดขึ้นมีถึง 6 ประเภท คือ นักเรียนฝึกหัดครูสอนชั้นประถม, นักเรียนฝึกหัดครูสอนภาษาต่างประเทศ, นักเรียนฝึกหัดครูสอนชั้นมูลศึกษา, นักเรียนฝึกหัดครูชั้นประถม, นักเรียนฝึกหัดครูชั้นมัธยม และนักเรียนฝึกหัดครูต่างประะเทศ

---

[1]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 12/7 <u>เรื่องจัดการเล่าเรียนตามมณฑลต่าง ๆ ร.ศ. 117</u>

[2]กระทรวงศึกษาธิการ <u>ครบรอบ 72 ปี กระทรวงศึกษาธิการ</u> หน้า 97

หลังจากรัชกาลที่ 5 เสด็จกลับจากประพาสยุโรปในปี พ.ศ. 2440 พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ทำรูปแบบการศึกษาต่าง ๆ ของยุโรปมาให้ทอดพระเนตรและได้โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้แผนการศึกษาสำหรับชาติ พ.ศ. 2441 ที่มีระดับมูลศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษาเป็นครั้งแรก[1] ในโอกาสนี้ พระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระสิริธรรมมุนี วัดชัยพฤกษมาลา จากกรุงเทพฯ ไปเป็นผู้อำนวยการการศึกษาการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราช[2] แต่ก็มีปัญหาเรื่องการขยับขยายโรงเรียนออกไปตามตำบลและหมู่บ้าน เพราะประชาชนยังไม่เห็นคุณค่าของการศึกษามากนัก ดังรายงานของ พระสิริธรรมมุนี. ตอนหนึ่งที่กล่าวว่า "ในเมืองนครศรีธรรมราชมีวัดและพระสงฆ์มาก แต่การปฏิบัติและการเล่าเรียนคันถธุระและวิปัสสนาธุระ และหนังสือไทยนั้นย่อหย่อนมาก"[3] แสดงว่า การเรียนภาษาไทยภาคกลางหรือภาษาไทยปัจจุบันนั้นในมณฑลนครศรีธรรมราชยังไม่มีรูปแบบการศึกษาที่แน่นอน ส่วนมากเป็นการเรียนภาษาบาลีและสันสกฤตจากคัมภีร์ใบลานที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา แล้วนำเรื่องราวเหล่านั้นมาเป็นบรรทัดฐานในชีวิตประจำวัน รวมทั้งภาษาที่ได้แจกลูกออกมาเขียนเสียใหม่ให้อ่านเขียนง่าย ๆ ขึ้น สำหรับคนที่เริ่มเรียน ซึ่งส่วนมากก็เป็นพระภิกษุสามเณรซึ่งก็มิใช่ราษฎรที่เป็นฆราวาสทั่วไป ฉะนั้นบุคคลใดที่จะเรียนรู้หนังสือก็ต้องเข้ามาอุปสมบทโดยศึกษาพระธรรมวินัยไปพร้อมกับการเรียนเขียนหนังสือไปด้วย ฉะนั้นการอ่านหนังสือออกหรือเขียนได้จึงต้องเป็นบุคคลที่สนใจจริง ๆ เท่านั้น ส่วนมาก

---

[1]กระทรวงศึกษาธิการ ครบรอบ 72 ปี กระทรวงศึกษาธิการ หน้า 115

[2]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 12/34 รายงานตรวจจัดพระศาสนาและการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราชของพระสิริธรรมมุนีผู้อำนวยการการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 118

[3]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 1 12/33 พระรัตนมุนีออกไปจัดการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช วันที่ 9 พฤษภาคม ร.ศ. 117

แล้วมักจะอ่านออกแต่เขียนไม่ได้ เพราะไม่ค่อยมีโอกาสได้ฝึกหัดเขียน การสำรวจสำมะโนครัว หัวเมืองก็ต้องรอให้จัดการปกครองท้องที่แบบเทศาภิบาลเข้ารูปเข้ารอยเสียก่อน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะรู้ว่าขอบเขตหมู่บ้านและตำบลใดจะอยู่ในความรับผิดชอบของใคร ทางกระทรวงมหาดไทยจะพิมพ์แบบตารางสำรวจแจกกำนันและผู้ใหญ่บ้านให้สำรวจลูกบ้านในท้องที่ของตน แต่ก็ปรากฏว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้านอ่านหนังสือได้แต่น้อยคนที่จะเขียนหนังสือเป็น และแถมไม่มีผู้ใดเลยที่จะสามารถกรอกบัญชีตารางได้ถูกต้อง การสำรวจสำมะโนครัวจึงต้องรอมาจนถึง ร.ศ. 2446 จึงได้ทำใหม่อีกครั้งหนึ่ง แม้แต่กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเองซึ่งเป็นคนที่มีความสามารถ ที่ราษฎรเลือกขึ้นมาเป็นหัวหน้ากลับเขียนหนังสือไม่เป็น การสำรวจใน พ.ศ. 2446 จึงให้ปลัดอำเภอกับเสมียนออกไปสำรวจเป็นรายครัวเรือนไปเลย จึงได้ทราบว่า ในมณฑลนครศรีธรรมราช มีประชากร 645,545 คน[1] ทางมณฑลนครศรีธรรมราชได้จัดการศึกษาโดยให้พระภิกษุสามเณรทำการสอนเด็กผู้ชายที่เข้ามาอยู่วัดเพิ่มมากขึ้น และมีกำหนดเวลาเรียน แบบเรียน และวิธีการสอนที่เป็นระบบมากขึ้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ กลับจากประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2450 พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดแผนการศึกษาชาติพระพุทธศักราช 2450 ขึ้นอีก ปรับปรุงจากของเก่า โดยให้มีโรงเรียนประถมเน้นอาชีพ เช่น ภาษาอังกฤษ ช่าง ผดุงครรภ์ แพทย์ ฝึกหัดอาจารย์เพื่อรับนักเรียนจากมณฑลหัวเมืองเข้ามาเรียน ซึ่งกรมธรรมการได้จัดแบ่งมณฑลหัวเมืองออกเป็นมณฑลเขตการศึกษา 6 เขต โดยเฉพาะมณฑลเขตตะวันตกเฉียงใต้มีมณฑลราชบุรี มณฑลชุมพรและมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลเขตตะวันตก มีมณฑลภูเก็ต มลายูและไทรบุรี

---

[1] "เรื่องทำสำมะโนครัวหัวเมือง" เทศาภิบาล เล่ม 1 แผ่นที่ 1 วันที่ 8 ตุลาคม ร.ศ. 118 หน้า 85 – 90

เป็นต้น[1] มีข้าหลวงตรวจการมณฑลเขตละ 1 คน มีสมุหเทศาภิบาลเป็นที่ปรึกษาโดยตำแหน่ง การศึกษาในมณฑลขึ้นอยู่กับธรรมการมณฑล ธรรมการจังหวัด ธรรมการอำเภอ ซึ่งเป็นข้าหลวงธรรมการของกระทรวงธรรมการอยู่แล้ว การศึกษาที่พระสงฆ์จะพึงจัดขึ้นเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาลคือ การศึกษาชั้นประถมที่แบ่งออกเป็น 2 ระดับวิชาชั้นต้น เช่น สอนหนังสือให้เด็กอ่านออกเขียนได้ เรียนเลข–บวก–ลบ–คูณ–หารได้ รู้วิชาธรรมจริยา บาปบุญคุณโทษแต่เพียงพื้น ๆ รวมเรียกว่ามูลศึกษา เมื่อเรียนจบประโยคนี้ก็เรียกว่า เรียนจบประโยค 1 แล้วไปเรียนต่อระดับประถมศึกษาที่เปิดสอนในโรงเรียนซึ่งส่วนมากก็ยังอยู่ในวัดนั่นเอง[2] ในมณฑลใดที่สอน 2 ภาษา เช่น มณฑลอิสานหรือมณฑลปัตตานีก็ถือว่า วัดเป็นที่เรียนหนังสือและการเรียนภาษาไทยกลางเท่านั้นที่รัฐบาลจะให้การสนับสนุน จึงมักจะเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นมา เพราะวัดในปัตตานีหมายถึง สุเหร่าที่จะทำละหมาดหรือไหว้พระเท่านั้น ไม่ใช่ที่เรียนหนังสือ ที่เรียนหนังสือเรียกว่า ปอเนาะ เป็นโรงเรียนประจำหมู่บ้าน เพราะบัญญัติอิสลาม บัญญัติว่า ชาวมุสลิมทุกคนจะต้องอ่านคัมภีร์กุรอ่านได้ หากใครอ่านไม่ออกจะถือว่าเป็นบาป ดังนั้นการที่ต้องเจียดเวลาไปเรียนหนังสือไทยที่รัฐบาลกำหนดจึงเป็นสิ่งที่ถูกบังคับให้กระทำตามนโยบายของรัฐบาลที่ขัดแย้งกับศาสนาอิสลามอย่างสิ้นเชิง การสอนหนังสือแบบวัดจึงมีผลเฉพาะในวัดศาสนาพุทธเท่านั้น ซึ่งส่วนมากแล้วก็ต้องหยุดสอนเมื่อวัดมีสังฆกรรม เช่น วันพระ งานตรุษสารท งานเทศกาล เป็นต้น แต่ก็ทำให้การศึกษาที่เป็นรูปแบบโรงเรียนเกิดขึ้น แม้ในสมัยต่อมาจะแยกโรงเรียนออกมาเป็นเอกเทศ แต่โรงเรียนส่วนใหญ่ก็ยังอยู่ในบริเวณเดียวกันกับวัด ซึ่งกลายเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของการศึกษาไทยในปัจจุบัน

---

[1]กระทรวงศึกษาธิการ <u>ครบรอบ 72 ปี กระทรวงศึกษาธิการ</u> หน้า 144

[2]<u>ก</u>. หน้า 173

กระทรวงมหาดไทยได้กำหนดให้การศึกษาเป็นหมวดหนึ่งในแผนการปกครอง ที่ข้าหลวงเทศาภิบาลจะต้องทำรายงานเสนอกระทรวงมหาดไทยทุกปีในเดือนกันยายน และถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงที่จะพัฒนาคนในมณฑลมารับใช้ราชการที่กำลังปรับปรุงการปกครองให้มีคุณภาพเพื่อยกระดับข้าราชการอันเป็นพระบรมราโชบายโดยตรงของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการประชุมเทศาภิบาลที่กระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2454 สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยดำรัสว่า "การศึกษาของหมู่ราษฎร พระเจ้าอยู่หัวได้มอบให้ข้าหลวงเทศาภิบาลทั้งหลายรับผิดชอบ ทุกมณฑลควรลงมือจัดการเสียพร้อมเพรียงกันทีเดียว"[1] ที่ประชุมเทศาภิบาลครั้งนี้จึงอนุมัติตามการทดลองจัดการศึกษาของมณฑลนครราชสีมาซึ่งทดลองดำเนินการศึกษาในมณฑลตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2450 สำเร็จได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ด้วยเหตุนี้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ จึงได้ทรงดำเนินการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราชด้วยการจัดเขตการปกครองของพระสงฆ์ให้ตรงกันกับเขตการปกครองของอาณาจักรและให้ผู้ที่รู้หนังสือพอที่จะสอนคนอื่นได้เป็นครูประจำทุกหมู่บ้านเพื่อเด็กจะได้มีโอกาสเรียนหนังสืออยู่ใกล้บ้านของตนโดยเอาวัดเป็นโรงเรียน เพราะมีความพร้อมในอาคารสถานที่และครูผู้สอน หากวัดใดหาพระสงฆ์สามเณรเป็นผู้สอนไม่ได้ก็ให้คฤหัสถ์เป็นผู้สอนแทน หากหมู่บ้านใดที่ไกลจากวัดเกิน 100 เส้น ก็โปรดให้สร้างวัดขึ้นใหม่ เพียงแต่ถางป่าปลูกกุฏิ 2 – 3 หลัง ไม่กี่วันก็เสร็จแล้ว แต่หากหมู่บ้านนั้นไม่มีความสามารถเลี้ยงพระที่มาประจำอยู่ที่วัดที่สร้างใหม่เพื่อสอนหนังสือได้ ก็หาคฤหัสถ์ที่รู้หนังสือไปสั่งสอน เพราะคฤหัสถ์จะหุงหาอาหารกินเองได้ เมื่อเตรียมทุกอย่างพร้อมแล้ว สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ก็ทรงนัดประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ราษฎร เจ้าคณะแขวง เจ้าอธิการหมวด เจ้าอธิการวัด[2]

---

[1]"รายงานการประชุมเทศาภิบาล" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 10 วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 129 หน้า 225

[2]เจ้าคณะจังหวัดหรืออำเภอ เจ้าคณะตำบลและเจ้าอาวาส

ชี้แจงความประสงค์ของรัฐบาลโดยพระองค์เองเป็นประธาน เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดเข้าใจดีแล้ว สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ก็ทรงมอบให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบ และเมื่อนายอำเภอเข้าใจดีแล้วผู้ว่าราชการจังหวัดก็มอบความรับผิดชอบนี้ให้นายอำเภอต่อไป

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงกำหนดผู้รับผิดชอบโรงเรียนวัดที่ทรงตั้งขึ้นใหม่ ดังนี้

1. เจ้าอาวาสที่โรงเรียนตั้งอยู่ในสังกัดรับผิดชอบเด็กที่มาอาศัยอยู่ในวัดเป็นทำนองโรงเรียนประจำให้ได้เรียนหนังสือทุกคนแล้วรายงานให้ธรรมการมณฑลทราบทุกเดือน

2. กำนัน มีหน้าที่ตักเตือนแนะนำผู้ปกครองของเด็กให้ส่งบุตรหลานที่เป็นเด็กผู้ชายอายุระหว่าง 10 – 14 ปี มาเข้าโรงเรียนและตั้งเกณฑ์ไว้ว่า เมื่ออายุ 15 ปี จะต้องอ่านหนังสือไทยได้ตามที่หลักสูตรกำหนด[1] หลังจากสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงจัดการปรับปรุงการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราชแล้ว ก็มีชายหญิงที่รู้และไม่รู้หนังสือจาก พ.ศ. 2453 – 2459 ดังนี้

---

[1]กระทรวงศึกษาธิการ ครบรอบ 72 ปี กระทรวงศึกษาธิการ หน้า 225 – 230

ตาราง 5 เปรียบเทียบประชากรที่รู้และไม่รู้หนังสือ

พ.ศ.	จำนวนประชากร	
	ผู้รู้หนังสือ	ผู้ไม่รู้หนังสือ
2453	116,532	344,154
2454	123,409	249,040
2455	117,988	358,204
2456	117,808	307,369
2457	112,568	365,698
2458	102,832	392,930
2459	101,664	401,964

ที่มา คัดแปลงจากรายงานการศึกษาประจำปีของมณฑลนครศรีธรรมราช ในหนังสือ เทศาภิบาล เล่ม 4 – 10

จะเห็นได้ว่า สถิติการรู้หนังสือของประชากรในช่วงนี้มีแค่ 23.88% ในขณะที่ผู้ไม่รู้หนังสือมีถึง 76.12% แม้ว่าจะมีการพัฒนาโรงเรียนแบบวัดทั้งในสมัยการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2439 ที่ตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นต้นมา จนถึงปี พ.ศ. 2453 ที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนคพบุรีราเมศวร์มาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล สถิติการรู้หนังสือและไม่รู้ของแต่ละปีก็ไม่เพิ่มขึ้นตามที่คาดหวังไว้ เพราะเป็นระยะที่เริ่มต้นมีการคมนาคมแบบใหม่ ๆ เช่น รถยนต์ รถไฟ ทำให้ประชากรเคลื่อนย้ายอพยพแหล่งทำมาหากินอยู่เสมอ โดยเฉพาะเด็กผู้หญิงยังไม่มี

โอกาสที่เอื้ออำนวยให้เข้าโรงเรียนได้เท่าเทียมกับเด็กผู้ชาย เพราะการศึกษายังเน้นการเป็นเจ้าคนนายคนเพื่อมารับราชการในระยะการปฏิรูปการปกครองมากกว่าให้ราษฎรได้นำการรู้หนังสือไปใช้ในชีวิตประจำวันดังปัจจุบัน สาเหตุในการที่ผู้หญิงไม่นิยมเรียนหนังสือในระยะการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลในมณฑลนครศรีธรรมราช คือ

1. ทัศนคติส่วนใหญ่ของประชาชนที่เชื่อว่า หน้าที่ของสตรีต้องอยู่กับบ้าน จุดมุ่งหมายของชีวิตคือการแต่งงานไม่ใช่ทำงาน จึงไม่สมควรให้ผู้หญิงไปเรียนหนังสือที่ไม่จำเป็นในการครองเรือน

2. โรงเรียนที่เป็นวัดเหมาะสมกับเด็กชายมากกว่าเด็กหญิง เพราะพระภิกษุสามเณร ซึ่งเป็นครูผู้สอนหนังสือส่วนมากก็ถูกต้องร่างกายผู้หญิงไม่ได้อยู่แล้ว จึงเป็นอุปสรรคในการเรียนการสอน

3. ครูผู้หญิงก็มักจะลาออกจากครูเพื่อแต่งงาน เพราะผู้หญิงที่เป็นครูมักจะได้รับความสนใจจากชายมากกว่าผู้หญิงอื่น ๆ ในหมู่บ้าน ก็ยิ่งทำให้ครูที่มีน้อยอยู่แล้วกลับน้อยลงไปอีก การศึกษาที่ดำเนินการอยู่ก็ชงักลง ทำให้นักเรียนหญิงต้องออกกลางคันตามครูไปด้วย เพราะไม่มีใครสอน[1]

ในขณะเดียวกันสำนักสงฆ์หรือวัดที่สร้างขึ้นใหม่ ๆ เพื่อเป็นโรงเรียนควบคู่กันไปกับวัดอยู่ห่างไกลการคมนาคม ชาวบ้านที่ต้องคอยเอาใจใส่ดูแลครูผู้สอนหรือพระภิกษุสามเณรที่สอนหนังสือที่มีภาระการเลี้ยงดูครอบครัว จึงทำให้การเรียนการสอนไม่มีความพร้อมทั้งฝ่ายผู้เรียนและผู้สอน เด็กที่มาขึ้นบัญชีไว้แล้วก็ขาดเรียนไปช่วยพ่อแม่ทำมาหากินเสียมากกว่า ทำให้การไม่รู้หนังสือเพิ่มมากขึ้น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงแก้ปัญหานี้โดยคัดเลือกเด็กหญิงอายุ 13 – 16 ปี จำนวนปีละ 5 คน ที่พออ่านออกเขียนได้ รู้วิชาเลขบวกลูกคูณหารเป็นอย่างน้อยส่งเข้าไป

---

[1]กระทรวงศึกษาธิการ <u>ครอบรอบ 72 ปี กระทรวงศึกษาธิการ</u> หน้า 243

เรียนในกรุงเทพฯ เพื่อกลับมาเป็นครูสตรีประจำมณฑลกำหนดเวลาเรียน 3 – 5 ปี โดยไม่ต้องเสียค่ากินอยู่และค่าเล่าเรียน เมื่อเรียนจบแล้วก็ต้องทำงานในมณฑลเท่ากับจำนวนที่เรียน หากไม่ทำต้องชดใช้ให้กระทรวงศึกษาธิการเดือนละ 15 บาท ที่ได้อุปถัมภ์ในขณะที่เรียนอยู่ นักเรียนที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงคัดเลือกไปนี้ เรียกว่า "นักเรียนหลวงมณฑล"

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จะได้พยายามปรับปรุงการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราชตามนโยบายของรัฐบาล แต่ก็ยังปรากฏว่าในระหว่าง พ.ศ. 2453 – 2459 ในมณฑลนครศรีธรรมราชยังมีผู้ไม่รู้หนังสือถึง 76% สาเหตุสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารการศึกษาใน พ.ศ. 2453 โดยมีการแบ่งหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาให้กับกรมต่าง ๆ ดังนี้ คือ

1. กรมธรรมการ กำหนดหน้าที่ให้ทำนุบำรุงพระศาสนาพระอารามหรืออาคารสถานที่เท่านั้น

2. กรมศึกษาธิการ ทำหน้าที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน

3. กรมราชบัณฑิต ทำหน้าที่แต่งแบบเรียนและวางหลักสูตร

4. กรมสังฆการี ทำหน้าที่จัดการคณะสงฆ์[1]

จะเห็นได้ว่า การแบ่งแยกการบริหารการศึกษาออกเป็น 4 กรม เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราชอ่อนลงมากในช่วงนั้น เพราะกรมธรรมการที่เคยเข้าใจการศึกษาถูกกำหนดให้มีหน้าที่เฉพาะฝ่ายอาคารสถานที่เท่านั้น แต่ในเวลาเดียวกันกลับให้กรมศึกษาธิการมีหน้าที่การเรียนการสอนซึ่งจะต้องใช้กุฏิ ศาลาการเปรียญ โรงฉันในวัดเป็นที่เรียนอยู่แล้ว เมื่อฝ่ายธรรมการไม่ยอมให้เพราะมีความจำเป็นต้องใช้สถานที่ในกิจของสงฆ์ การเรียนการสอนก็ต้องหยุดชะงักลงทันที การวางหลักสูตรใหม่

---

[1]กระทรวงศึกษาธิการ ครบรอบ 72 ปี กระทรวงศึกษาธิการ หน้า 214 – 216

และแบบเรียนทำให้ครูผู้สอนที่เป็นฆราวาสหรือพระภิกษุ สามเณรไม่เข้าใจหลักสูตร และคุ้นเคยกับแบบเรียนจากส่วนกลาง เพราะเคยสอนกันมาเองตามใจครูผู้สอนในโรงเรียนวัด และครูผู้สอนที่เป็นพระภิกษุสามเณรก็ต้องได้รับอนุมัติจากกรมสังฆการีในการสอน แม้ว่าโรงเรียนจะอยู่ในวัดก็ตาม เพราะถือว่าการศึกษาเป็นของกรมศึกษาธิการแล้ว และก็มีหน้าที่จะต้องส่งครูเข้ามาสอน ซึ่งส่วนมากก็คัดเลือกจากนักเรียนที่เรียนเก่งออกไปสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ ดังนั้นในระยะแรก ๆ เมื่อผู้เรียนและผู้สอนยังไม่คุ้นเคยกับระบบดังกล่าวก็ส่งผลให้เกิดความชงักงันในการเรียนการสอนอยู่ชั่วระยะหนึ่ง แต่ภายหลังเมื่อปรับตัวได้ก็กลับเป็นผลดียิ่งกว่าเดิม

1.2 <u>พระราชบัญญัติประถมศึกษา พระพุทธศักราช 2464</u>

การศึกษาระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2459 อันเป็นระยะก่อนสงครามและระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้มาตรฐานการศึกษาย่อหย่อนทั้งการจัดระบบการศึกษาในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ประกอบกับเป็นเวลาสงครามจึงทำให้อัตราส่วนคนไม่รู้หนังสือเพิ่มมากขึ้น จึงให้เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการที่มีกรมธรรมการมีหน้าที่ทำนุบำรุงพระศาสนาอารามเป็นหลักสำคัญมาเป็นกระทรวงศึกษาธิการโดยเน้นการศึกษาระบบโรงเรียนที่แยกออกจากวัดเป็นเอกเทศมากขึ้นแล้วเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า "กระทรวงศึกษาธิการ" ในปี พ.ศ. 2462

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงเห็นว่า การจัดการศึกษาที่จัดมาแล้วยังไม่มีระบบเป็นเอกเทศของตนเองต้องอาศัยวัดเกือบทุกด้าน ไม่ว่าการเรียนการสั่งสอนอบรม อาคารสถานที่ ครูผู้สอน สวัสดิการและโดยเฉพาะยังไม่มีการบังคับให้เรียนตามเกณฑ์อายุอย่างจริงจังเป็นเพียงแต่ ขอร้องให้เรียนตามความสมัครใจของเด็กและพ่อแม่ผู้ปกครอง ดังนั้นเมื่อเด็กหนีวัดหนีโรงเรียน ทางราชการจึงไม่สามารถควบคุมได้ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ จึงทรงโปรดให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเอาเด็กที่หนีวัดหนีโรงเรียนที่เคยริเป็นโจรไปสั่งสอนอบรมใหม่แล้วนำมาฝากวัดที่เห็นสมควร หลังจากนั้นเด็กก็หนีวัดและหนีโรงเรียนอีก เพราะ

การอยู่วัดต้องพึ่งตนเองในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าอาหารการกิน เครื่องนุ่งห่ม เครื่องเล่าเรียนและไม่รู้สึกอบอุ่นเหมือนอยู่บ้าน หากที่บ้านมีพ่อแม่ผู้ปกครองที่ไม่รู้คุณค่าการศึกษาหรือมีปัญหาในการทำมาหากินก็ปล่อยปละละเลยลูกของตนจนเป็นโจรลักโคลักกระบือชิ้นชุกชุมตามที่คนเคยต้องโทษหรือโจรท้องถิ่นสอนให้ทำ[1]

การศึกษาบังคับมักจะมีแต่ในกรุงเทพฯ และลูกหลานข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาจึงบังคับให้บุตรหลานของตนเข้าโรงเรียน ส่วนประชาชนส่วนใหญ่กลับได้รับการศึกษาน้อยมาก ทำให้ประชาชนไม่มีคุณภาพที่จะเป็นพลเมืองดีในยุคการปฏิรูปการปกครองที่จะกำลังสร้างชาติให้เจริญเท่าทันกับอารยประเทศ ดังพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเล็งเห็นว่า การจัดการศึกษาของชาติให้เจริญรุ่งเรืองนั้นจะต้องจัดเพื่อประชาชนส่วนรวมทั้งประเทศ ด้วยเหตุนี้พระองค์มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา พระพุทธศักราช 2464 ขึ้นประกาศใช้ในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2464 เป็นการบังคับให้เด็กทุกคนทั้งผู้หญิงผู้ชายต้องเข้าเรียนหนังสือทุกคน ดังมาตราที่ 5 ระบุว่า "เด็กทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 7 ปีบริบูรณ์ ต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาจนอายุได้ 14 ปีบริบูรณ์ แต่สำหรับทางอำเภอและตำบลที่มีสภาพท้องถิ่นมีความทุรกันดารหรือความเจริญต่างกัน เขตอายุ 7 ปี ที่ว่านั้นอาจเขยิบขึ้นเป็น 8 ปี – 10 ปี ได้ตามความเหมาะสมและมีเวลาเรียนในปีหนึ่งไม่น้อยกว่า 320 เวลา หรือ 800 ชั่วโมง"[2] ดังนั้นพระดำริของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์

---

[1]"ความเห็นมณฑลนครศรีธรรมราชเรื่องตั้งโรงเรียนดัดสันดาน" เทศาภิบาล เล่ม 17 แผ่นที่ 19 วันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2457 หน้า 64

[2]"พระราชบัญญัติประถมศึกษา พระพุทธศักราช 2464" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 37 กฤษฎีกาภาค วันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2464 หน้า 464 – 480

ที่มีพระประสงค์จะให้เด็กเข้าโรงเรียนให้หมดตั้งแต่อายุน้อย ๆ[1] ก็ได้รับความสำเร็จ ซึ่งมณฑลนครศรีธรรมราชมีโรงเรียนที่จะต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับนี้ คือ นครศรีธรรมราช 127 โรง สงขลา 13 โรง และพัทลุง 51 โรง[2] สำหรับโรงเรียนประจำมณฑลที่มีมาก่อน เช่น โรงเรียนฝึกหัดครูมูลที่ผลิตครูชายหญิงออกสอนตามโรงเรียนในมณฑล โรงเรียนมหาวชิราวุธ สงขลา ที่ตั้งขึ้นเพื่อเฉลิมพระชนม์พรรษาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (ร. 6) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มาในสมัยสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์...

1. โรงเรียนวรนารีเฉลิม ที่สงขลาเป็นโรงเรียนประจำมณฑลหญิงคู่กับโรงเรียนมหาวชิราวุธ ที่เป็นโรงเรียนชาย การที่สามารถเปิดโรงเรียนสตรีขึ้นได้ก็เพราะทางมณฑลได้ครูสตรีจากกรุงเทพฯ ที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ส่งไปเรียนด้วยทุนนักเรียนหลวงมณฑล ประกอบกับนักเรียนฝึกหัดครูมูลผลิตออกมามากพอกับระดับมูลศึกษา จึงสามารถเปิดสอนนักเรียนหญิงประจำมณฑลขึ้นได้ ครั้งแรกให้เรียนที่ "สัณฐาคาร" ซึ่งเป็นท่าเนียบเทศาเก่า เรียกชื่อว่า โรงเรียนสตรีจังหวัดสงขลา

---

[1]"ความเห็นมณฑลนครศรีธรรมราชเรื่องตั้งโรงเรียนคัดสันดาน" เทศาภิบาล เล่ม 17 แผ่นที่ 99 วันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2457 หน้า 65

[2]"ประกาศกระทรวงศึกษาธิการใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 37 วันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2464 หน้า 464 - 479

[3]"บำรุงโรงเรียนมหาวชิราวุธ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 35 ภาค 1 วันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2461 หน้า 28

ในวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2464 สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าพระบรมราชเทวีเสด็จเปิดโรงเรียนสตรีจังหวัดสงขลาเป็นทางการแล้วพระราชทานนามว่า "โรงเรียนวรนารีเฉลิม" เพื่อเทอดพระเกียรติแก่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมเขตรมงคล พระชายาสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ พระชายาสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์[1]

2. โรงเรียนเบญจมราชูทิศ นครศรีธรรมราช เดิมชื่อโรงเรียนศรีธรรมราช โรงเรียนแห่งนี้ได้ใช้อาคารสถานที่ของที่ประทับชั่วคราวซึ่งเรียกว่า ค่ายหลวง (ปัจจุบันนี้คือบริเวณสนามหน้าเมือง) ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาข้าราชการและราษฎรได้สร้างโรงเรียนขึ้นอีกหลังหนึ่ง ได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า โรงเรียนเบญจมราชูทิศ[2] ซึ่งปัจจุบันนี้ได้ย้ายไปอยู่ในที่สร้างใหม่แล้วยกบริเวณนี้ให้เป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียนกัลยาณีศรีธรรมราชซึ่งเป็นโรงเรียนสตรีประจำจังหวัด

นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนอื่น ๆ อีกเช่น โรงเรียนคัดสันดาน, โรงเรียนกสิกรรมพัทลุง, โรงเรียนเพาะศิลป์ สงขลา และโรงเรียนฝึกหัดครูมูลแห่งที่ 2 ของมณฑลนครศรีธรรมราช ฯลฯ เป็นต้น

การจัดการศึกษาในระยะปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อจากการศึกษาแบบวัดมาสู่ระบบโรงเรียนที่ต้องใช้เทคโนโลยีทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ มากมาย จากการที่เรายกเลิกการเกณฑ์แรงงานให้ราษฎรเสียเงินค่ารัชชูปการ การเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใน พ.ศ. 2453 และความต้องการเร่งรัดพัฒนา

---

[1] "เรื่องเปิดโรงเรียนวรนารีเฉลิม" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 38 ภาค 1 วันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2464 หน้า 1100

[2] "เปลี่ยนนามกองลูกเสือมณฑลนครศรีธรรมราช" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 35 ภาค 1 วันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2461 หน้า 1504

ประเทศในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังขาดเงินทุนที่เป็นงบประมาณโดยตรง เพราะการผูกพันกับสนธิสัญญาต่างประเทศ ด้วยเหตุผลเหล่านี้ ทำให้ราษฎรยินดีบริจาคทรัพย์สิ่งของต่าง ๆ มากมาย เพื่อโดยเสด็จพระราชกุศลของรัชกาลที่ 6 และทูลเกล้าฯ อุทิศถวายแด่พระพุทธเจ้าหลวงที่เสด็จสวรรคตไปแล้ว และที่สำคัญที่สุดการโฆษณาชักจูงความรักชาติ ความสามัคคีของคนในชาติในภาวะสงครามของหัวหน้ารัฐบาลเองก็เป็นแรงหนุนส่งอันสำคัญในด้านเสือป่า ลูกเสือ การสร้างโรงเรียน ถนนหนทางถึงกับลงทุนสร้างโรงเรียนเองก็มี เช่น นายลิ่มซุ่นหงวนสร้างโรงเรียนที่วัดท่ามอญ นครศรีธรรมราช เป็นตึก 2 ชั้น ขนาด 7 x 16 ตารางเมตร ก่ออิฐถือปูนไม้ตะลุมพอสิ้นเงิน 4,169.72 บาท แล้วมอบให้รัฐบาลขอพระราชทานถวายเป็นพระราชกุศล[1] หรือโรงเรียนวัดวังม่วงอำเภอฉวาง ชำรุดเกือบจะใช้เป็นที่เล่าเรียนไม่ได้ นายเต่า มหาดเล็ก นายอำเภอฉวาง พร้อมด้วยพระครูใบฎีกาพัว (บัว) เจ้าคณะแขวงกับพันช่วง กำนัน[2] บอกบุญแก่ผู้ใหญ่บ้านและราษฎรในตำบลฉวางช่วยกันออกแรงสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่โดยกว้าง 6 วา ยาว 11 วา เสาและเครื่องกระดานปูพื้นใช้ไม้อินทนิล ฝาไม้ไผ่หลังคามุงจาก (โรงเรียนนอกคลอง)[3] ครั้นแล้วเสร็จจึงจัดการฉลองและเปิดให้นักเรียนเข้าเล่าเรียนต่อไป ผู้ที่บริจาคทรัพย์สร้างโรงเรียนเหล่านี้

---

[1]"เรื่องมีผู้บริจาคทรัพย์บำรุงการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 ภาค 1 วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 หน้า 3362

[2]เป็นลูกชายไทนของภรรยาคนที่ 12 ของหลวงชัยศรศิลป์ ต้นตระกูลศิลปรัศมี "พันช่วง" เป็นควาญช้างมีมือดีที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงโปรดมากคนหนึ่ง เพราะฝึกช้างเก่งและคุมช้างที่ซื้อขายกันแล้วที่เพนียดไปส่งยังไทรบุรีบ่อย ๆ ต่อมาได้รับพระราชทานยศเป็น ขุนฉวางวิสิษฐ์

[3]ปัจจุบันนี้รื้อทิ้งไปแล้ว

ขอพระราชทานถวายเป็นพระราชกุศล[1] เป็นต้น ภายในมณฑลเองก็มีการเรี่ยรายเงินเก็บไว้บำรุงการศึกษาในด้านต่าง ๆ จากทุกอำเภอมาไว้ในมณฑล เช่น พ.ศ. 2460 นครศรีธรรมราชเก็บได้ 28,566.60 บาท สงขลา 9,762.68 บาท และพัทลุง 9,435.66 บาท[2] ในปี พ.ศ. 2461 นครศรีธรรมราชเก็บได้ 8,248.85 บาท สงขลา 2,555.00 บาท พัทลุง 478.40 บาท[3] สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงเห็นความสำคัญการศึกษาเป็นอย่างมากได้ทรงริเริ่มกิจกรรมการศึกษาสมัยใหม่ไว้ให้มณฑลนครศรีธรรมราช เช่น สร้างห้องสมุดประชาชนที่โรงเรียนมหาวชิราวุธมีหนังสือทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศถึง 1,463 เล่ม เฉพาะพระองค์ทรงบริจาคถึง 1,001 เล่ม ห้องสมุดนี้จัดหนังสือด้วยระบบตัวเลขแบบสมัยใหม่[4] ซึ่งเป็นแห่งแรกในระบบการปกครองแบบเทศาภิบาลก็ว่าได้ ทรงซื้อสิ่งของต่าง ๆ ในการแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนที่กรุงเทพประทานให้แก่โรงเรียนต่าง ๆ ในมณฑลเพื่อเป็นสื่อการเรียนการสอน[5] ซึ่งนับว่าเป็นแบบอย่างในการทำ

---

[1] "เรื่องมีผู้บริจาคทรัพย์บำรุงการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 28 ภาค 2 วันที่ 24 ธันวาคม ร.ศ. 130 หน้า 2324.

[2] "เรื่องมีผู้บริจาคเงินบำรุงการศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 ภาค 1 วันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2460 หน้า 175

[3] "เรื่องผู้บริจาคเงินบำรุงการศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 36 ภาค 2 วันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2462 หน้า 3590

[4] "เรื่องจัดตั้งห้องสมุดประชาชนที่โรงเรียนมหาวชิราวุธ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 ภาค 2 วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2460 หน้า 3769 (ระบบจอห์น ดิวอี้ – ผู้เขียน)

[5] "เรื่องประทานสิ่งของแก่โรงเรียน" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 ภาค 1 วันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 หน้า 1105

อุปกรณ์การเรียนการสอนในมณฑลที่นำการสอนแบบยุโรปมาใช้ ในขณะเดียวกันก็ทรงใช้กิจกรรมลูกเสือและอนุกาชาดกับนักเรียนชายหญิง[1] ให้ต้องตามพระบรมราโชบายที่จะให้ลูกเสือฝึกหัดคนรุ่นเด็ก เสือป่าฝึกหัดคนรุ่นใหญ่และต้องการให้กองลูกเสือที่ตั้งขึ้นได้อบรมนิสัยเด็กให้รู้จักความเป็นลูกผู้ชายมากขึ้น รู้จักการงาน พูดจาคล่องแคล่วฉาดฉาน ช่วยเหลือผู้อื่นซึ่งจะเป็นผลดีต่อการพัฒนาการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราช

จะเห็นได้ว่า สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ได้ทรงพยายามที่จะดึงการศึกษาออกจากวัดให้เป็นเอกเทศมากขึ้น เพื่อจัดระบบการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นการบริหารการศึกษาในรูปแบบใหม่ตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2450 และแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2456 พระองค์ทรงต้องการให้เด็กชายหญิงในมณฑลเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนตั้งแต่เล็ก ๆ แต่การศึกษายังไม่อำนวยที่จะให้ทำได้ ซึ่งพระประสงค์ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ก็สำเร็จตามพระประสงค์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศใช้ พระราชบัญญัติการประถมศึกษา พระพุทธศักราช 2404 ทำให้การบริหารการศึกษาของมณฑลนครศรีธรรมราชพัฒนาไปสู่ระบบการศึกษาแบบสากลมากขึ้น แม้แต่พระองค์เองก็ทรงกระทำเป็นแบบอย่างเช่น การตั้งห้องสมุดประชาชน

---

[1] "เรื่องแจ้งความสภากรรมการกลางจัดการลูกเสือ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 33 ภาค 1 วันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2459 หน้า 1092 กับ "เรื่องตั้งกองอนุสภากาชาดมณฑลนครศรีธรรมราช" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 40 กฤษฎีกา วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2460 หน้า 437

[2] "สักซี" (นามแฝง) จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2460 หน้า 130

การส่งเสริมครูโรงเรียนมหาวชิราวุธให้เขียนตำราเรียนออกจำหน่าย การซื้ออุปกรณ์การเรียนจากกรุงเทพฯ มาประทานโรงเรียนในมณฑล การสร้างอาคารเรียน เป็นต้น ดังนั้นการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราชภายใต้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ จึงเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราชในยุคต่อมา

2. ศาสนา

ในการสำรวจสำมโนครัว พ.ศ. 2446 ปรากฏว่าในมณฑลนครศรีธรรมราชมีวัด 843 วัด พระภิกษุ 4,755 รูป สามเณร 433 รูป นักบวชทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอื่น ๆ รวม 2,402 รูป[1] ซึ่งวัดและนักบวชเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาศาสนาของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ โดยเฉพาะวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชที่เป็นศูนย์รวมน้ำใจของชาวปักษ์ใต้ พระองค์ทรงยืมตัวหลวงปรีชาเชิงวาดกับผู้ช่วยอีก 1 คน จากกระทรวงนครบาลไปทำบัวหัวเสาและคาวเพดานของ "พระวิหารหลวง" อันเป็นพระวิหารเอกคู่กับพระบรมธาตุ[2] ทรงพบพระพุทธรูปปางแสดงธรรมจักรกัปปวัตนสูตรหล่อด้วยทองสำริดในพระเจดีย์ใหญ่วัดพระเวียง ตำบลศาลามีชัยทรงนำมาฝากไว้ใน "พระวิหารเขียน" เมื่อ พ.ศ. 2456 และได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

---

[1] "การสำรวจสำมโนครัว ร.ศ. 122" เทศาภิบาล เล่ม 1 แผ่นที่ 1 – 6 เดือนเมษายน – เดือนกันยายน ร.ศ. 125 หน้า 95

[2] กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 น. 39.4/13 สมเด็จอุปราชยืมหลวงปรีชาเชิงวาดไปช่วยในการปฏิสังขรณ์วิหารวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2459 ถึงวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2459

นอกจากนั้นสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ยังได้โปรดให้นำพระพุทธรูปฉลองพระองค์ พระเจ้าศรีธรรมโศกราชปางมารวิชัยทรงเครื่องต้นบริบูรณ์อย่าง "เจ้านคร" ซึ่งมีแผ่นศิลาจารึกโบราณที่ฐานมาก่อแท่นรักษาไว้ใน "พระวิหารสามจอม"[1] ในขณะเดียวกันนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงยกวัดท่าโพธิ์ซึ่งเป็นวัดสำคัญในเมืองนครศรีธรรมราชและวัดมัชฌิมาวาสที่เมืองสงขลาขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีระดับวรวิหารใน พ.ศ. 2460[2] ในปีเดียวกันนี้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ได้ทรงพิมพ์หนังสือตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ประทานแก่หอสมุดวชิรญาณ 200 เล่ม เพื่อเผยแพร่พระบารมีพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช[3]

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงสนับสนุนให้ราษฎรสร้างวัดเพื่อเป็นที่ศึกษาพระธรรมวินัยของพระภิกษุ สามเณรเพื่อเป็นครูมาฝึกหัดเยาวชนที่อยู่ในระยะการเร่งรัดการศึกษาระดับมูลศึกษากับใช้วัดเป็นศูนย์รวมของราษฎรในตำบลหรือหมู่บ้าน อันจะเป็นสื่อกลางในการบริหารการปกครองมณฑล เช่น "ขุนเยี่ยมประศาสน์ ปลัดอำเภอสิชลพร้อมด้วยกำนันผู้ใหญ่บ้าน และราษฎรในท้องที่จัดตั้งโรงเรียนพระธรรมวินัยขึ้นที่วัดปากแพรก ตำบลสิชล นครศรีธรรมราช โดยใช้พระอุโบสถวัดนั้นเป็นที่เล่าเรียนและเสียสละเงินเดือนบำรุงโรงเรียนพระธรรมวินัย

---

[1] "สักขี" (นามแฝง) จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2458 หน้า 267 - 268

[2] "แจ้งความกระทรวงธรรมการ แผนกกรมธรรมการ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 ภาค 1 วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2460 หน้า 1586

[3] "แจ้งความหอสมุดวชิรญาณ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 ภาค 1 วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2460 หน้า 1667

ทุกเดือน"[1] สำหรับตำแหน่งคณะสงฆ์ทางรัฐบาลมักจะแต่งตั้งพระสงฆ์ที่ทรงสมณศักดิ์จากส่วนกลางไปกำกับกิจการสงฆ์อยู่เสมอ เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงส่งพระสิริธรรมมุนีจากวัดชัยพฤกษ์มาลาออกไปจัดการพระศาสนาในมณฑลนครศรีธรรมราชเมื่อปี พ.ศ. 2443 มาในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง พระญาณเวที เจ้าคณะสำรวจมณฑลปราจีนบุรีไปเป็นเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราชขึ้นตรงต่อเจ้าคณะหนใต้[2] ตั้งให้ปลัดดี วัดหน้าพระลาน นครศรีธรรมราชเป็น "พระครูการาม" ให้พระครูสังฆรักษ์ วัดใหญ่กรุงเทพฯ เป็น "พระครูกาชาด"[3] ให้พระปลัดทอง วัดจันหาราม นครศรีธรรมราชเป็น "พระครูกาเดิม"[4] ซึ่งยังมีอีกตำแหน่งหนึ่งคือ "พระครูกาแก้ว" เพราะทั้ง 4 "กา" นี้ เป็นตำแหน่งที่มาจากชื่อ "กาภาพยนต์"[5] ที่รักษาพระบรมสารีริกธาตุ

---

[1]"เรื่องมีผู้จัดตั้งโรงเรียนพระธรรมวินัย" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 40 กฤษฎีกา วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2460 หน้า 230

[2]"เรื่องเจ้าคณะมณฑลออกจากตำแหน่งและย้ายตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 36 ภาค 2 วันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2462 หน้า 3713

[3]"ประกาศสถาปนาเลื่อนและตั้งสมณศักดิ์" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 42 วันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 หน้า 206

[4]"พระราชทานสมณศักดิ์ตั้งสมณศักดิ์" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 31 ภาค 2 วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2457 หน้า 2343

[5]กาภาพยนต์ เป็นอีกาที่ถูกสร้างขึ้นมาด้วยเวทมนต์คาถาเพื่อคุ้มครองพระบรมสารีริกธาตุที่เพิ่งค้นพบบนหาดทรายแก้วในยุคแรกมี 4 จำพวก บางตำนานกล่าวว่าเป็นอีกาที่ตามเสด็จพระบรมสารีริกธาตุมาแต่อินเดีย ต่อมาเพี้ยนมาเป็นตำแหน่งพระสงฆ์ชั้นพระครูสัญญาบัตร 4 ตำแหน่ง ทำหน้าที่อนุรักษ์พระบรมธาตุ ได้ยกเลิกตำแหน่ง "พระครูกา" ในสมัยรัชกาลที่ 7 ปัจจุบันนี้ชาวเมืองนครศรีธรรมราชกำลังดำริที่จะให้มีตำแหน่งนี้ขึ้นมาอีกเพื่อความสมบูรณ์ทางประวัติศาสตร์

ที่หาดทรายแก้วมาแต่โบราณ คือ กาเดิม กาชาด กาแก้ว การาม ซึ่งถือว่าตำแหน่งทั้งสี่นี้เป็นตำแหน่งพระสงฆ์ที่ทรงวิทยาคุณทั้งทางโลกและทางธรรมที่คัดเลือกมาจากวัดต่าง ๆ ในนครศรีธรรมราชหรือจากที่อื่นตามความเหมาะสม เพราะวัดในเมืองนครศรีธรรมราชเองก็มีมากมายหลายวัดเรียงรายอยู่ทั้งสองฟากถนนราชดำเนินซึ่งเป็นถนนสายสำคัญของเมืองนครศรีธรรมราช แสดงให้เห็นว่า นครศรีธรรมราชเป็นแหล่งชุมนุมชนมานานและเป็นแหล่งศึกษาพระธรรมวินัยซึ่งเป็นที่รู้จักกันกว้างขวางทั้งในและนอกประเทศ

นอกจากทรงทำนุบำรุงปฏิสังขรณ์วัดในพระพุทธศาสนาแล้ว สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ยังทรงอุปถัมภ์ศาสนาพราหมณ์ที่เป็นศาสนาดั้งเดิมของนครศรีธรรมราช ศาสนาอิสลามซึ่งราษฎรนับถือรองลงมาจากศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ที่ดำเนินการสอนโดยมิชชันนารีชาวอเมริกันนำโดยนาย อี. วัชเตอร์ และนาย ปอล ดับบลิว ฟันเมเตอร์[1] (E. Wachter and Paul W. Funmator) ทำให้เกิดการประสานความเข้าใจอันดีระหว่างราษฎรต่างกลุ่มต่างวัฒนธรรม ต่างเชื้อชาติให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความเป็นปึกแผ่นมั่นคงในดินแดนปักษ์ใต้ทั้งหมด

3. <u>สาธารณสุข</u>

ทางด้านสาธารณสุขมีแพทย์มณฑล ยศระดับขุนสัญญาบัตรเป็นผู้ช่วยปลัดมณฑลฝ่ายพยาบาล มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องการรักษาป้องกันโรคภัยไข้เจ็บทั้งมณฑล ประสานงานกับแพทย์ประจำเมืองและโรงพยาบาลต่าง ๆ มีนายแพทย์ ซี. รอบสัน (C. Robson) ชาวอเมริกันเป็นแพทย์ที่ปรึกษาประจำมณฑลนครศรีธรรมราช[2]

---

[1] "พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระพาสเมืองนครศรีธรรมราช" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 32 ภาค 1 วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2458 หน้า 915

[2] "เรื่องเสด็จพระราชดำเนินมณฑลนครศรีธรรมราช" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 32 ภาค 1 วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2458 หน้า 915

ที่คอยช่วยแนะนำกิจการแพทย์ในมณฑลทั้งการใช้ยาสมัยใหม่ วิธีรักษาแก่แพทย์ท้องถิ่น ซึ่งมณฑลจัดอบรมขึ้น ยาที่ใช้ในมณฑลส่วนมากรับมาจาก "โอสถยา" ที่กรุงเทพฯ เป็นรายปี[1] สำหรับระดับเมืองมีแพทย์ประจำเมืองเป็นผู้ช่วยปลัดเมืองฝ่ายพยาบาล (อนามัย) โดยเฉพาะการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บในเมืองที่ตนเองรับผิดชอบอยู่ ในเมืองนครศรีธรรมราชมีหมอคณะสอนศาสนาอเมริกัน คือ หมอสว๊อด (Sward) เป็นหมออาสาสมัครช่วยกิจการแพทย์ในมณฑล ขุนจิตรโอสถ เป็นแพทย์หัวเมืองประจำเมืองนครศรีธรรมราช

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงห่วงใยสุขภาพอนามัยของราษฎรยิ่งนักเพราะเป็นพระนโยบายอย่างหนึ่งของพระองค์ที่ต้อง "ให้ราษฎรได้รับความร่มเย็นเป็นสุขให้เหมือนกับตำนานในอดีต" ดังพระราชประสงค์ของหัวหน้ารัฐบาล สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ จึงทรงถือเป็นพระธุระสำคัญยิ่งในการปกครองมณฑลที่จะกำจัดโรงภัยไข้เจ็บให้กับราษฎรด้วยพระองค์เองเสมอมาดังเมื่อครั้งเกิดอหิวาตกโรคในมณฑลนครศรีธรรมราชในเดือนกันยายน พ.ศ. 2457 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ได้ทรงตรวจดูถึงที่เกิดโรคแล้วทรงเห็นว่า "เกิดจากธาตุเสียทั้งไม่มียาจะรักษาป้องกันเมื่อแรกเป็น หากมียาตั้งแต่แรกคงไม่ลุกลาม" จึงได้ทรงตั้งสภากรรมการป้องกันโรคนี้ขึ้น ข้าราชการและราษฎร พร้อมทั้งชาวต่างประเทศในมณฑลได้บริจาคทรัพย์ได้เงิน 3,615.48 บาท ซื้อยากฤษณากลั่น เหล้าสะระแหน่ ยาธาตุบรรจบ ยาเหลืองใหญ่ ยาประสะกานพลู ยาเซนนิศัลโซลคิส สำหรับผสมกับน้ำราดป้องกันสิ่งโสโครกมาแจกจ่ายแก่ราษฎรตามหมู่บ้านและวัดในมณฑล จนอหิวาตกโรคได้สงบลงและไม่มีใครป่วยอีก[2]

---

[1] "การจำหน่ายยาประจำปี" เทศาภิบาล เล่ม 4 แผนที่ 19 - 24 ตุลาคม - มีนาคม ร.ศ. 126 หน้า 188

[2] "เรื่องอหิวาตกโรค" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 30 ภาค 2 วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2456 หน้า 1528

นอกจากนั้นในบริเวณสระน้ำซึ่งราษฎรใช้บริโภคที่บ้านงิ้ว ตำบลคลองกระบือ อำเภอปากพนัง นครศรีธรรมราช ที่เรียกว่า "สระโพธิ์"[1] เกิดเป็นพิษตังรายงานของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ถึงกระทรวงมหาดไทยได้ระบุว่า ทำให้เด็กและผู้ใหญ่ที่บริโภคน้ำในสระนี้เสียชีวิตถึง 61 คน และท้องเสีย 272 คน คนป่วยมีอาการตาหรี่ ปีดมัว ง่วงเหงา อ่อนเพลีย ทางแพทย์ประจำมณฑลสงสัยว่าจะถูกหมอประจำหมู่บ้านวางยาเบื่อ[2] สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงรับสั่งให้แพทย์ประจำมณฑล คือ หมอ ซี. รอบสัน กับผู้ช่วยอีก 3 คน ไปวิจัยโรคพร้อมกับตำรวจภูธรไปตรวจพิเคราะห์ทรัพย์สมบัติผู้ป่วย ในขณะเดียวกันทางกรุงเทพฯ ก็ส่งนายแพทย์ประจำกรมสาธารณสุข คือ ขุนเวชศักดิ์บริบาลไปร่วมด้วย สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ทรงสอบสวนผู้ต้องสงสัยด้วยพระองค์เอง เมื่อไม่เห็นมีพิรุธอะไรก็ปล่อยตัวไปและได้ส่งน้ำที่สงสัยไปวิจัยที่กรุงเทพฯ ได้ผลว่า ในน้ำมีสารหนู 1 มิลลิกรัม/น้ำ 50 ลิตร หมอโรแบร์ต ผู้ช่วยราชการสภาปาสเตอร์ (สภากาชาด) ได้ทดลองกับหนูตะเภา 4 ตัว ได้ผลว่า หนูผอมลงและเบื่ออาหาร เดินขาเป๋ เพราะเป็นอำมพาตท้ายที่สุดก็ตาย เมื่อผ่าท้องออกดูเห็นว่าเลือดคั่งในกระเพาะมากและจะทดลองหายารักษาต่อไป ในหมู่บ้านนี้มีราษฎร 444 คน ที่ไม่ใช้น้ำในสระโพธิ์ 124 คน ไม่มีการป่วยนอกนั้นป่วย 320 คน ตายเพิ่มขึ้นอีก 6 คน เป็น 67 คน สำหรับสระโพธิ์

---

[1]เป็นสระน้ำในหมู่บ้านงิ้ว ตำบลคลองกระบือเป็นสระน้ำจืดมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ขึ้นอยู่ริมสระ ตามปกติอำเภอปากพนังน้ำกินเค็ม เพราะเป็นอำเภอบนฝั่งทะเล เมื่อมีบ่อน้ำจืดที่ใดราษฎรจึงร่วมกันบริโภคน้ำจืดนั้นในชีวิตประจำวัน เมื่อน้ำเป็นพิษจึงมีคนตายมากเป็นพิเศษ

[2]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม. 1/48 ราษฎรตำบลคลองกระบือ อำเภอปากพนัง นครศรีธรรมราช ป่วยตายด้วยสงสัยว่าหมอวางยาเบื่อ 2 กันยายน - 8 พฤศจิกายน 2462

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ โปรดให้ขุดลอกแล้วเปลี่ยนน้ำใหม่ตามคำแนะนำของคณะแพทย์[1]

สำหรับในเขตเมืองก็ได้จัดการปกครองท้องถิ่นเป็นรูปแบบสุขาภิบาลในเมืองนครศรีธรรมราช สงขลาและพัทลุง ในเขตอำนาจเมืองในปี พ.ศ. 2457 เพราะ การสุขาภิบาลนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่จะเก็บเงินภาษีเอง แม้แต่ทหารหรือสมุหเทศาภิบาลที่มีบ้านหลวงอยู่ในเขตสุขาภิบาลก็จะต้องเสียภาษี[2] และในปี พ.ศ. 2466 ก็มีพระบรมราชโองการ ลงวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2466 ให้เอาเงินผลประโยชน์ที่ได้จากการจดทะเบียน รถจ้าง รถลาก รถยนต์ ล้อเลื่อน ในเขตสุขาภิบาลให้เป็นเงินรายได้บำรุงการสุขาภิบาล[3] พ่อค้าและราษฎรในเขตสุขาภิบาลก็ได้ช่วยกันออกเงินบริจาครวม 4,833 บาท ซื้อรถดับเพลิงและเครื่องสูบน้ำ 1 สูบ ราคา 4,002.15 บาท ให้แก่สุขาภิบาลเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนเงินที่เหลือได้มอบให้การดับเพลิงไปแล้ว[4]

---

[1]กจช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ม. 1/48 ราษฎรตำบลคลองกระบือ อำเภอปากพนัง นครศรีธรรมราช ป่วยตายโดยสงสัยว่าหมอวางยาเบื่อ หนังสือเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ที่ 139/3734

[2]"เรื่องการเก็บภาษีโรงเรือนในเขตสุขาภิบาล" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 30 ภาค 1 วันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456 หน้า 404 - 406

[3]"ประกาศกระแสพระบรมราชโองการทรงมอบเงินรายได้จากการจดทะเบียนล้อเลื่อนแก่สุขาภิบาลเมืองสงขลาและนครศรีธรรมราช" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 40 กฤษฎีกา วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2460 หน้า 38

[4]"เรื่องพ่อค้าและราษฎรเรี่ยรายซื้อรถดับเพลิง" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 36 ภาค 2 วันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2462 หน้า 411

ในด้านการก่อสร้างโรงพยาบาลประจำอำเภอหรือตำบลก็ยังไม่มีงบประมาณมากนัก จึงใช้การเรี่ยรายบอกบุญชาวบ้านเหมือนกับการสร้างวัดและโรงเรียน ดังใบบอกของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ถึงกระทรวงมหาดไทย ความว่า "ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราชและนายอำเภอทุ่งสงช่วยกันจัดการเรี่ยรายได้เงิน 5,980.36 บาท แบ่งให้กิจการสุขาภิบาล 2,229.05 บาท สร้างโรงพยาบาลและเรือนแพทย์ 2,367.84 บาท ซื้อยาและเครื่องแพทย์เครื่องใช้สอยในการรักษาพยาบาล 652.92 บาท ที่เหลือเก็บไว้เป็นกองทุนโรงพยาบาล"[1] ในการป้องกันไข้ทรพิษทางกระทรวงมหาดไทยได้ส่งหัวหน้าสายแพทย์เคลื่อนที่ร่วมมือกับแพทย์ประจำมณฑล ประจำเมืองและอำเภอออกไปตระเวนปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษตามหมู่บ้านและชุมนุมชนต่าง ๆ เป็นการปลูกฝีพระราชทานแก่ราษฎรใน พ.ศ. 2458 ได้ 11,207 คน ใน พ.ศ. 2459 ได้ 18,161 คน เพื่อทำให้ราษฎรมีภูมิคุ้มกันโรคภัยไข้เจ็บมากขึ้น[2] สำหรับเมืองพัทลุง พระยาอุตรกิจพิจารณ์ ผู้ว่าราชการจังหวัด ก็ได้เรี่ยไรบอกบุญชาวบ้านและข้าราชการในเมืองพัทลุงได้เงิน 138.50 บาท ซื้อพันธ์หนองฝีให้แพทย์ประจำเมืองพัทลุงปลูกฝีป้องกันให้แก่ราษฎร แล้วขอพระราชทานถวายเป็นพระราชกุศล[3] จะเห็นได้ว่า ราษฎรและข้าราชการพร้อมทั้งชาวต่างประเทศในมณฑลต่างก็ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในอันที่จะสนองตอบพระบรมราโชบายของหัวหน้ารัฐบาล

---

[1]"ผู้ว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราชและนายอำเภอทุ่งสงเรี่ยรายเงินสร้างโรงพยาบาล" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 36 ภาค 2 วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2462 หน้า 3469

[2]"ปลูกไข้ทรพิษให้เป็นทาน" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 32 ภาค 2 หน้า 1681 - 3199 กับ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 33 ภาค 1 หน้า 179 - 3566

[3]"เรื่องเรี่ยรายซื้อพันธุ์หนองฝีปลูกทรพิษแก่ราษฎร" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 29 ภาค 2 วันที่ 16 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 131 หน้า 2616

และการปกครองของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เป็นอย่างดี เพื่อความสงบสุขที่ปราศจากโรคภัยของราษฎรอย่างเต็มสติกำลังความสามารถทั่วถึงกันทุกตัวคน

4. <u>วัฒนธรรม</u>

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ทรงเป็นอนุรักษ์นิยมมาก ดังนั้นในด้านวัฒนธรรมของมณฑลนครศรีธรรมราช พระองค์ทรงปรับปรุงวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมให้มีรูปลักษณ์เฉพาะตัวของท้องถิ่นนิยมให้มากที่สุด ในขณะเดียวกันก็ได้พัฒนารูปแบบวัฒนธรรมเหล่านั้นให้สอดคล้องกันกับความเจริญแบบตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษ เพื่อให้วัฒนธรรมในมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นฐานรองรับการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของพระองค์อย่างเต็มที่ที่เป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมภาคใต้ในเวลาต่อมา พระกรณียกิจของพระองค์ในด้านวัฒนธรรมมีดังต่อไปนี้

4.1 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงส่งเสริมศาสนาพราหมณ์ที่เป็นศาสนาดั้งเดิมของเมืองนครศรีธรรมราชมาก่อนเช่น พิธีโล้ชิงช้าต้อนรับพระอิศวรในวันขึ้น 7 ค่ำ และวันขึ้น 9 ค่ำ เดือนยี่ ซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่ของศาสนาพราหมณ์[1] การที่พระองค์ทรงสนับสนุนศาสนาพราหมณ์เช่นนี้เป็นการเชื่อมประสานความเข้าใจของศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เพราะตามปกติขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้านของราษฎรในมณฑลนครศรีธรรมราชก็ใช้พิธีศาสนาพราหมณ์คู่กับพิธีศาสนาพุทธอยู่เสมอ เช่น การวางศิลาฤกษ์ การตั้งศาลพระภูมิ การตั้งศาลหลักเมือง งานมงคลสมรส พิธีโกนจุก เป็นต้น ด้วยเหตุว่า ศาสนาพุทธบูชารูปเคารพในขณะที่ศาสนาพราหมณ์ยกย่องการบูชาทุกชนิดว่าเป็นของสูง ดังนั้น

---

[1]พระราชครูวามเทพมุนี "พราหมณ์ในเมืองนครศรีธรรมราช" <u>รายงานการสัมมนาประวัตินครศรีธรรมราช</u> หน้า 541

เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงสนับสนุนพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ควบคู่ไปกับศาสนาพุทธก็ยิ่งทำให้ราษฎรที่นับถือศาสนาทั้งสองมีความเข้าดีต่อกันมากขึ้น

5.2 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงเป็นประธานในพิธีถือน้ำพระพิพัฒสัตยาของข้าราชการและเสือป่าในมณฑลนครศรีธรรมราชที่วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชตามปกติทุกปี ซึ่งมีการทำพิธีปีละ 2 ครั้ง คือ วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 5 (เมษายน) กับวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 10 (กันยายน) ส่วนมากพระองค์มักจะเสด็จเพียงครั้งเดียวในวันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 10 เท่านั้น โดยเฉพาะใน พ.ศ. 2458 กับ พ.ศ. 2460 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธานพิธีถือน้ำด้วยพระองค์เอง ในพระราชพิธีถือน้ำนี้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงใช้ "โองการแช่งน้ำ" ของเก่าประจำเมืองนครศรีธรรมราชที่ใช้มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ทูลเกล้าฯ ถวายให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรับปรุงแก้ไขถ้อยคำสำนวนเสียใหม่มาใช้ในพระราชพิธีถือน้ำทุกครั้ง[1]

5.3 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงส่งเสริมพระราชพิธีตรุษสงกรานต์ซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่แบบไทยในเดือนเมษายน เช่น โปรดให้สรงน้ำพระบรมธาตุ พระภิกษุสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ และข้าราชการผู้หลักผู้ใหญ่ประจำเมือง ตามปกติจะทรงทำพิธีสงกรานต์ที่สงขลาในเดือนเมษายน และจะเสด็จมาทรงเป็นประธานพิธีถือน้ำพระพิพัฒสัตยาที่นครศรีธรรมราชในเดือน 10 (กันยายน) แต่บางปีก็ทรงทำพิธีที่นครศรีธรรมราชซึ่งแล้วแต่พระองค์จะทรงกำหนดเป็นรายปีไป

5.4 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงส่งเสริมการทำบุญสารทเดือน 10 ของนครศรีธรรมราชมาก วันที่ทำบุญคือ วันแรม 13 - 15 ค่ำ เดือน ๑๐ ของ

---

[1] "สักขี" (นามแฝง) จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2458 หน้า 118

ทุกปีที่ราษฎรจะต้องทำบุญด้วย ขนมพอง[1] ขนมลา[2] ขนมบ้า[3] และอื่น ๆ อุทิศส่วนบุญกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว พระองค์ทรงจัดเป็นงานเทศกาลประจำปีที่ใหญ่โตมาก ประเพณีที่ทรงริเริ่มใหม่ คือ การชิงเปรต โดยเอาขนมพอง ลา บ้าตั้งไว้ในที่กำหนดแล้วรับอาสาผู้เข้าไปชิงตามกติกาที่วางไว้ และการประกวด "หมฺรับ" หรือ "จาด" ซึ่งเป็นการประดิษฐ์ประกอบภาชนะที่ใส่ขนมพอง ลา บ้า มาถวายวัดซึ่งยังเป็นประเพณีมาจนปัจจุบันนี้ นอกจากนี้พระองค์ยังกรานกฐินในเดือน 11 เฉพาะวัดท่าโพธิ์และวัดมัชฌิมาวาสเป็นกฐินหลวงของมณฑลทุกปี ซึ่งงานเทศกาลทั้งสองนี้อยู่ระหว่างเข้าพรรษา พอออกพรรษาในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ก็โปรดให้มีงานชักพระน้ำ รวมทั้งการแข่งเรือในชุมชนที่อยู่ใกล้แม่น้ำและชักพระบกในชุมชนที่ตั้งอยู่ห่างแม่น้ำใกล้เคียงกับวัดที่สำคัญในท้องถิ่นเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าหลังเทศกาลพรรษา

5.5 ใน พ.ศ. 2460 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาเป็นองค์ประธานพิธีวิสาขบูชาที่วัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช ซึ่งถือว่าเป็นงานนักขัตฤกษ์ที่สำคัญยิ่งของมณฑลนครศรีธรรมราช สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์โปรดให้มีการสมโภชพระบรมธาตุ เป็นการเฉลิมฉลองเป็น

---

[1]ข้าวเหนียวนึ่งบี้ให้เป็นรูปกลมรูปเหลี่ยมด้วยนิ้วหัวแม่มือ ตากแดดให้แห้งแล้วทอดในน้ำมันมะพร้าว

[2]แป้งละเอียดผสมน้ำตาลเหลว ๆ ใส่กะลามะพร้าวที่เจาะรูเล็ก ๆ หลาย ๆ รู ร่อนไปมาลงบนกะทะร้อน ๆ ที่ทาด้วยน้ำมันมะพร้าว

[3]แป้งผสมน้ำตาล ปั้นเป็นก้อนกลม ๆ บาง ๆ แล้วทอดในน้ำมันมะพร้าว เป็นที่น่าสังเกตว่า ขนมสารทเดือน 10 ที่สำคัญทั้งสามอย่างนี้ใช้น้ำมันมะพร้าวล้วน ๆ คงจะได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียตั้งแต่สมัยสร้างพระบรมธาตุ เพราะพราหมณ์นับถือว่ามะพร้าวเป็นพืชศักดิ์สิทธิ์ในการบวงสรวงบูชาเหมือนกับกล้วยและอ้อย

ประเพณี 3 วัน 3 คืน ในโอกาสนี้ได้กำหนดให้กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ที่เป็นชาวไทยมุสลิมจากมณฑลปัตตานีจำนวน 32 นาย มาร่วมพระราชพิธีนี้เพื่อกราบบังคมทูลถวาย "ดาบซุลปากาไซดินาอาลี" อันเป็นดาบศักดิ์สิทธิ์จำลองประจำศาสนาอิสลามแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงตั้งโต๊ะอิหม่ามที่มีความรู้ความสามารถขึ้นเป็นดะโต๊ะยุติธรรมในมณฑลปัตตานีและมณฑลนครศรีธรรมราช[1] ในโอกาสนี้พระยาสุริยสุนทรบวรภักดี พระยาสายบุรีทรงกราบบังคมทูลเป็นภาษาไทยตามพระประสงค์ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทำให้ชาวมุสลิมในมณฑลปัต...นีและมณฑลนครศรีธรรมราชมีความเข้าใจดีต่อกันกับชาวไทยพุทธและศาสนาอื่น ๆ ที่มาร่วมพระราชพิธีนี้ อันเป็นการประสานความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ร่วมกัน

5.6 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงสนับสนุนให้ราษฎรประกอบอาชีพเป็นโนราและหนังตะลุงเพื่อรักษาศิลปะท้องถิ่นให้สืบทอดต่อไป นอกจากนี้ก็ส่งเสริมเพลงบอก เพลงกล่อมเด็ก และการละเล่นพื้นบ้านโดยจัดให้บุคคลหรือคณะบุคคลได้แสดงออกในศิลปะพื้นบ้านนี้ในงานพระราชพิธีงานเทศกาล งานนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ อยู่เสมอ

5.7 ในวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2456 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ประกาศใช้พระราชบัญญัตินามสกุล ทำให้มณฑลนครศรีธรรมราชได้รับพระราชทานนามสกุลให้เป็นตัวอย่างหลายสกุล ซึ่ง...รขอพระราชทานนามสกุลนี้ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เป็นผู้ขอต่อ

---

[1] "สักขี" (นามแฝง) จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2459 หน้า 161 - 163

กระทรวงมหาดไทย แผนกทะเบียนเป็นรายปีเหมือนกับความดีความชอบ ใน พ.ศ. 2460 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศใช้คำว่า "นาง" นำหน้าชื่อผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว และคำว่า "นางสาว" นำหน้าชื่อผู้หญิง ที่ยังไม่ได้แต่งงานแทนคำว่า "อำแดง" ที่ใช้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา ใน พ.ศ. 2464 ก็ได้ทรงประกาศใช้คำว่า "เด็กชาย" และคำว่า "เด็กหญิง" ตามวิสัยเพศ[1] การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงสามารถจัดระบบครอบครัวราษฎรเพื่อสะดวกแก่การศึกษา การปกครองในมณฑลนครศรีธรรมราชมากขึ้นกว่าแต่ก่อน[2]

5.8 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงส่งเสริมให้ราษฎรในมณฑลนครศรีธรรมราชเป็น "ปักษ์ใต้นิยม" เช่น ส่งเสริมให้ข้าราชการพูดภาษาปักษ์ใต้และภาษามลายูเพื่อสะดวกแก่การปกครองราษฎร ทรงรับสั่งให้ชาวปักษ์ใต้พูดภาษาปักษ์ใต้ไม่ว่าจะไปอยู่ที่ใด แม้กระทั่งพระองค์เองก็ทรงให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร พระโอรสองค์กลาง เป็นเด็กวัดมัชฌิมาวาสและเสด็จไปทรง "ครอบครูหมอช้าง" ที่ตวาง เป็นต้นซึ่งมีผลให้พระโอรสองค์นี้ทรงเป็นปักษ์ใต้นิยมมาจนทุกวันนี้ จากพระราโชบายนี้ทำให้ราษฎรในมณฑลนครศรีธรรมราชมีความรักท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น

5.9 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ทรงส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมเมืองนครศรีธรรมราช เช่น เครื่องเงิน เครื่องถม เครื่องทองและทองเหลือง การหอย้ำ การแกะสลักไม้ และการแกะสลักเขาควายเป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ

---

[1] หมื่นอมรดรุณารักษ์ กำเนิดนามสกุล เล่ม 1 หน้า 11

[2] "พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยคำนำนามเด็ก พ.ศ. 2464" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 38 วันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2464 หน้า 324

การแกะสลักหนังวัวและควายที่มีชุกชุมในมณฑลเป็นภาพหนังตะลุง[1] การจักสานด้วยวัสดุในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ เตย ลิเพา การใช้เส้นใบของใบสับปะรดมาทำเป็นด้ายสำหรับใช้ในครัวเรือน เป็นต้น ซึ่งการส่งเสริมเหล่านี้ ทำให้ราษฎรในมณฑลมีอาชีพเพิ่มมากขึ้นและสามารถส่งออกขายไปกรุงเทพฯ และปีนัง สิงคโปร์ได้เหมือนกับผลิตผลการเกษตร โดยเฉพาะการแกะสลักเขาควายเป็นเครื่องใช้ เช่น ช้อน และตะเกียบ เป็นที่ทรงโปรดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอันมาก เพราะสามารถลงลวดลายขัดเงาได้ดีกว่างาช้าง

5.10 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงโปรดให้รื้อฟื้นหุ่นของเก่าเมืองนครศรีธรรมราชมาแสดงให้ประชาชนชมในงานนักขัตฤกษ์ ทรงตั้งวงปี่พาทย์ขึ้นที่วังไพยายรต และพระตำหนักเขาน้อย สงขลา ฝึกหัดนักร้องนักดนตรีที่สามารถบางคนทรงพระกรุณาส่งไปเรียนที่วังบูรพาภิรมย์ที่กรุงเทพฯ ซึ่งนักร้องและนักดนตรีของวงปี่พาทย์เป็นผู้ชายล้วน ในขณะเดียวกัน พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมเขตรมงคล พระชายาก็ทรงตั้งวงมโหรีที่มีนักร้องนักดนตรีเป็นผู้หญิงล้วนเป็นเชิงแข่งขันกัน ทำให้การละครและดนตรีของมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นแบบแผนมากขึ้นกว่าแต่ก่อน จนสามารถแสดงต้อนรับแขกเมืองสำคัญ ๆ และแสดงถวายหน้าพระที่นั่งหลายครั้ง

เมื่อขนบธรรมเนียมประเพณีเก่าของมณฑลนครศรีธรรมราชได้รับการปรุงแต่งสร้างสรร จากสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ผู้เป็นตัวแทนสถาบันพระมหากษัตริย์จากราชธานี และนักรัฐศาสตร์การปกครอง การทูตจากอังกฤษผู้เป็นอนุรักษ์นิยมแบบสมัยใหม่ด้วยแล้ว ทำให้วัฒนธรรมประเพณีของมณฑลนครศรีธรรมราชได้รับการจัดระบบให้เป็นหมวดหมู่โดยเน้น [illegible] ของท้องถิ่นปักษ์ใต้เด่นชัดยิ่งขึ้น ประกอบกับ

---

[1] "สักขี" (นามแฝง) <u>จดหมายเหตุระยะทางเสด็จประพาสเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2458</u> หน้า 182 - 183

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมเขตรมงคล พระชายา ผู้เป็นพระธิดาจากวังบูรพาภิรมย์ได้ทรงนำขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวรั้วชาววังไปปะปนกับแบบ "ผู้ดีเมืองนคร" และแม่บ้านในมณฑลนครศรีธรรมราชด้วยแล้วก็ยิ่งทำให้วัฒนธรรมประเพณีของมณฑลนครศรีธรรมราชเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปสู่ค่านิยมใหม่ในสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรในมณฑลนครศรีธรรมราชสืบมา

บทที่ 5

สรุป

การปกครองมณฑลแบบเทศาภิบาลในมณฑลนครศรีธรรมราช มีปัญหาความขัดแย้งในด้านตัวบุคคลที่ส่งไปจากกรุงเทพฯ กับชาวท้องถิ่น โดยเฉพาะกับกลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่าหรือพ่อค้าคหบดีที่มีอิทธิพลทางด้านการปกครองและเศรษฐกิจในท้องถิ่น ปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวที่สำคัญก็คือ ความขัดแย้งระหว่างพระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) กับพระยานครศรีธรรมราชตัวแทนของกลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่า แต่เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เสด็จมารับตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาล ผู้สำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราช พระองค์ได้ทรงแต่งตั้งกลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่าเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาประจำเมืองในตำแหน่งพิเศษคือ คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำเมืองนครศรีธรรมราช คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำเมืองสงขลา และคณะกรรมการที่ปรึกษาประจำเมืองพัทลุง เพื่อควบคุมดูแลบุคคลเหล่านี้อย่างใกล้ชิดมิให้กระทำการอันใดที่ขัดกับพระนโยบายการปกครองของพระองค์ และเป็นการให้เกียรติยศแก่กลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่าในตำแหน่งสูง โดยเฉพาะสงขลาที่มีชาวจีนกุมอำนาจการปกครองมาเป็นเวลานานนั้น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นอีกชุดหนึ่งแยกต่างหากออกไปจากคณะกรรมการที่ปรึกษาประจำเมืองสงขลา คือ กรมการพิเศษเป็นคณะกรรมการกึ่งราชการช่วยเหลือในด้านการจัดเก็บภาษีของมณฑลนครศรีธรรมราช เพราะบุคคลเหล่านี้เป็นชาวจีนในตำแหน่งนายภาษีอากรมาก่อน จึงทำให้การจัดเก็บภาษีอากรในมณฑลนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะสงขลาได้ภาษีอากรอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยเป็นไปตามพระนโยบายของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทุกประการ

นอกจากสงขลาซึ่งมีชาวจีนที่มีอิทธิพลในด้านการเมืองการปกครองมานาน จนจัดตั้งสมาคมอั้งยี่ขึ้นเพื่อให้ความคุ้มครองแก่ชาวจีนด้วยกันที่เป็นกุลีเหมืองแร่ กุลีสร้างทางรถไฟและกุลีท่าเรือ ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากนายจ้างและฝ่ายปกครองของบ้านเมือง ก็ยังมีนครศรีธรรมราชที่กลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่าถือยศถือศักดิ์ว่า ตนเองมีฐานะสูงส่งกว่าหัวเมืองอื่นในภาคใต้ด้วยกัน เพราะเป็นตัวแทนราชธานีในการปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งหมดมาก่อน แม้แต่เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลแล้ว เมืองต่าง ๆ ในมณฑลนครศรีธรรมราชก็ยังต้องมาถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยากันที่นครศรีธรรมราชเหมือนสมัยที่มีการปกครองแบบจตุสดมภ์อยู่เช่นเดิม เพราะการที่สมุหเทศาภิบาลจะควบคุมอำนาจการปกครองในมณฑลไว้ได้ก็จะต้องสร้างความเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดขึ้นกับราษฎรเสียก่อน ด้วยเหตุนี้กลุ่มอำนาจ อดีตเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจึงมักจะท้าทายอำนาจการปกครองของฝ่ายปกครองอยู่เสมอ ดังกรณีพระยานครศรีธรรมราชตัวแทนกลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่ากับพระยาสุขุมนัยวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาล เป็นต้น ส่วนในเมืองพัทลุงที่เคยเป็นเครือญาติกับเมืองนครศรีธรรมราชในอดีตนั้นก็มีเชื้อสายสุลต่านจากอินโดเนเซียมาตั้งรกรากอาศัยอยู่จนได้เป็นเจ้าเมืองพัทลุงมาหลายสมัย แต่ในขณะเดียวกันพัทลุงก็เป็นชุมทางระหว่างนครศรีธรรมราช สงขลา และหัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตกโดยเฉพาะเมืองท่ากันตัง ที่ตั้งอยู่บนฝั่งมหาสมุทรอินเดีย ด้านทิศใต้ของพัทลุงก็มีอาณาเขตใกล้เคียงกับรัฐปะลิส ด้านตะวันออกก็จดทะเลสาบสงขลาที่ออกไปสู่มหาสมุทรแปซิฟิคได้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พัทลุงเป็นชุมทางของบุคคลหลายจำพวกอาศัยอยู่มากกว่านครศรีธรรมราชและสงขลา มีทั้งชาวจีน อินเดีย ชวา พม่า มลายู และคนไทย จากการที่พัทลุงมีบุคคลหลายจำพวกอาศัยอยู่จึงทำให้เป็นที่ซ่องสุมโจรผู้ร้ายมากกว่าสงขลาที่เป็นแต่เพียงทางผ่านไปชายแดนเท่านั้น

จากสภาพภูมิศาสตร์และสภาพสังคมของมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นเช่นนี้ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์จึงทรงเล็งเห็นว่า การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชให้บรรลุเป้าหมายตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระนโยบายของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย นั้นจะต้องใช้การปกครองหลาย ๆ วิธี จะใช้แต่ตัวบทกฎหมาย กฎข้อบังคับระเบียบทางราชการจากกรุงเทพฯ เหมือนข้าหลวงเทศาภิบาลคนก่อน ๆ ไม่ได้ เพราะสภาพสังคมในมณฑลได้เปลี่ยนแปลงมาสู่ความเจริญเป็นแบบตะวันตกมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน เมืองนครศรีธรรมราชที่ทนงในศักดิ์ศรีของตนว่าเป็น "เจ้า" และเป็นตัวแทนราชธานีมาก่อน กลุ่มเจ้าเมืองพัทลุงก็เป็นเครือญาติที่สนิทสนมกับเมืองนครศรีธรรมราช แต่กลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่าของสงขลากลับเป็นอิสระเป็นพ่อค้าชาวจีนที่มาตั้งรกรากอยู่แล้วหลายชั่วคน จนได้ปกครองเมืองสงขลาติดต่อกันหลายสมัยและสงขลาก็เป็นเมืองท่าสำคัญและศูนย์กลางการปกครองของมณฑล ทำให้ทั้งสามเมืองนี้มีความขัดแย้งกันอยู่เสมอในการปกครอง อำนาจการเมือง สภาพชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น แม้ว่าหากจะมองจากภายนอกจะไม่เห็นความแตกต่างมากนัก แต่หากมองอย่างละเอียดลึกซึ้งแล้ว นครศรีธรรมราช สงขลาและพัทลุงก็มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

พระราโชบายการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์นั้นคือ การผนึกนครศรีธรรมราช สงขลาและพัทลุงที่มีความแตกต่างกันในส่วนลึกทางวัฒนธรรมให้กระชับแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น เพื่อความมั่นคงของพระราชอาณาจักรส่วนนี้ ในระยะที่คุกคามทั้งด้านการเมือง การปกครองและการทูตจากอังกฤษ แต่พระองค์ทรงเน้นความสำคัญของ 3 เมืองนี้ต่างกัน ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงสร้างพระตำหนักเขาน้อยที่สงขลาเป็นที่ประทับประจำของพระองค์ แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีพระราชดำริให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงสร้างพระตำหนักที่ค่ายหลวงที่นครศรีธรรมราชซึ่งอยู่บริเวณหน้าประตูเมืองเก่าด้านทิศเหนือ แต่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงเห็นว่า สงขลาเหมาะสมที่จะตั้งพระตำหนักและที่ทำการมณฑลมากกว่า เพราะมีทะเลสาบสงขลาที่จะเสด็จไปมาทางน้ำสะดวกทั้งนครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง เพราะทั้งสามเมืองนี้ก็ตั้งรายรอบบนฝั่งทะเลสาบอยู่แล้วและประการสำคัญที่สุด สงขลาอยู่ใกล้มลายูของอังกฤษมากกว่านครศรีธรรมราช ในเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระองค์มาต่อต้านอำนาจอิทธิพลของอังกฤษ โดยมีเอกราชอธิปไตยเหนือดินแดนภาคใต้เป็นเดิมพันด้วยแล้ว ก็ควรจะ[illegible]ใกล้อังกฤษให้มากที่สุด ดังนั้นพระองค์จึงทรงสร้างพระตำหนักเขาน้อยที่ประทับประจำของพระองค์ ที่สงขลาในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2454 หลังจากเสด็จมาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชแล้ว 1 ปี ทรงสร้างพระตำหนักไพยายรดที่ราษฎรเรียกกันทั่วไปว่า วังไพยายรถ ที่นครศรีธรรมราช พ.ศ. 2455 แต่ไม่ได้สร้างที่ค่ายหลวงตามที่พระบิดาทรงแนะนำ เพราะทรงเห็นว่ามีกำแพงเมืองเก่าด้านหนึ่งแล้วมีวัดรายรอบอยู่หลายวัดไม่เหมาะกับพระนิสัยของพระองค์ที่ทรงรักธรรมชาติ จึงทรงซื้อที่ดินบริเวณด้านใต้ของตัวเมืองเก่าซึ่งเป็นป่าและทุ่งนาสร้างพระตำหนักไพยายรดขึ้น และสร้างพลับพลากึ่งถาวรที่บ้านท่ามิหรำ สวนหลวงนาวงก์ เมืองพัทลุง เมื่อ พ.ศ. 2457

นอกจากสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ประทับเป็นประจำที่พระตำหนักเขาน้อยสงขลาแล้ว พระองค์ทรงใช้ฐานะอันสูงส่งของพระองค์ให้เป็นประโยชน์กับการปกครอง โดยเสด็จไปประทับที่วังไพยายรด นครศรีธรรมราช ปีละ 1 – 2 เดือน เป็นประจำทุกปีเพื่อจะได้ใกล้ชิดกับราษฎรของพระองค์อย่างแท้จริง ส่วนพลับพลาที่พัทลุงก็ได้ทรงแวะเวียนไปเยี่ยมเมื่อเสด็จตรวจราชการที่นั่น ซึ่งโดยมากมักจะเสด็จด้วยเรือพังกะหรือเรือใบราอันเป็นเรือส่วนพระองค์ และทรงขับด้วยพระองค์เองในบางครั้ง เพราะจากพัทลุงมาสงขลาเป็นระยะทางที่ไม่ไกลนัก

การเสด็จตรวจราชการพัทลุง–สงขลา บ่อย ๆ ทำให้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์มีพระดำริจะสร้างสะพานข้ามทะเลสาบสงขลาโดยเชื่อมเมืองสงขลาและพัทลุงเข้าด้วยกันตามแบบยุโรป เพื่อสะดวกแก่การตรวจราชการและการสัญจรไปมาของราษฎร แต่ก็เป็นไปไม่ได้เพราะพระองค์ก็ทรงรู้ว่า รัฐบาลยังขาดวิศวกรที่ชำนาญงานและงบประมาณที่จะพัฒนาประเทศให้ทันสมัยอย่างรวดเร็วตามความต้องการของรัฐบาลได้ เพราะแม้แต่จะตัดถนนสักสายในมณฑลนครศรีธรรมราชกระทรวงมหาดไทยก็อนุมัติงบประมาณมาให้น้อยมาก ทั้ง ๆ ที่มณฑลนครศรีธรรมราชทำเงินรายได้ให้รัฐบาลปีหนึ่งนับเป็นล้านบาท แต่ก็ต้องเฉลี่ยไปให้มณฑลอื่นที่มีรายได้น้อยด้วย ถึงกระนั้นก็ดีสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ได้กราบถวายบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะที่เสด็จประพาสสง ลาเมื่อ พ.ศ. 2460 เป็นการส่วนพระองค์ให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทในแนวพระดำริของพระองค์เท่านั้น

สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงพยายามเข้าถึงข้าราชการและราษฎรที่ทำให้เกิดปัญหาในการปกครอง พระองค์ทรงปฏิบัติการกับสมาคมอั้งยี่และโจรผู้ร้ายอย่างเฉียบขาด จนเป็นที่หวาดเกรงกันทั่วหน้าและไม่กล้าก่อปัญหาให้เป็นภัยแก่สังคมในมณฑลนครศรีธรรมราชอีก พระกรณียกิจของพระองค์เช่นนี้เป็นที่ยกย่องสรรเสริญของประชาชนพลเมืองดีในมณฑลนครศรีธรรมราชโดยทั่วไป

การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์เป็นช่วงที่การปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลเจริญถึงจุดสุดยอดทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงมีหน้าที่สำคัญยิ่งที่จะต้องทำให้เกิดความผสมกลมกลืนระหว่างอดีตอันรุ่งโรจน์ของหัวเมืองเหล่านี้โดยเฉพาะนครศรีธรรมราชกับการปกครองแบบเทศาภิบาล โดยดำเนินตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น ทรงนำเอากิจการเสือป่าและลูกเสือมาเป็นเครื่องมือที่สำคัญทำให้บรรดาเยาวชน ประชาชนทั่วไป

และข้าราชการทุกฝ่ายในมณฑลนครศรีธรรมราชล้วนมีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ทำให้บรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ในมณฑลนครศรีธรรมราช คือ นครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง ได้เข้ามาผนึกกันเป็นส่วนหนึ่งของ "พระราชอาณาจักรสยาม" เพื่อให้เกิดความเป็น "ชาติ" อย่างแท้จริงขึ้น ดังประเทศอื่น ๆ ในยุโรป

การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ สมุหเทศาภิบาล ผู้สำเร็จราชการต่างพระเนตรพระกรรณ มณฑลนครศรีธรรมราช ระหว่าง พ.ศ. 2453 – 2468 ได้ประสบผลสำเร็จดังนี้

ในด้านคมนาคมได้ตัดถนนเชื่อมระหว่างเมือง อำเภอ ตำบลและหมู่บ้านที่สำคัญต่าง ๆ เข้าหากันเพื่อการสัญจรไปมาและการขนส่งผลิตผลการเกษตรออกสู่ตลาดรวมทั้งการสื่อสารที่ได้เปิดบริการวิทยุโทรเลข โทรศัพท์ พัสดุไปรษณีย์ ธนาณัติให้ประชาชนระหว่างสงขลา นครศรีธรรมราช และพัทลุงกับกรุงเทพฯ และสิงคโปร์ โดยเฉพาะสงขลาสามารถติดต่อกับยุโรปโดยตรง เมื่อการคมนาคมและการสื่อสารสะดวกรวดเร็วเช่นนี้ก็ทำให้ระบบการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นจนต้องจัดระบบราชการเสียใหม่ เช่น เครื่องแบบข้าราชการ เวลาทำงาน การฝึกอบรม การคัดเลือกทหารและตำรวจ เสือป่าและลูกเสือ เป็นต้น ทำให้มณฑลนครศรีธรรมราชมีความมั่นคงปลอดภัยจากการคุกคามของอังกฤษ แม้แต่กลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่าก็กลับยอมรับพระบารมีและพระปรีชาสามารถของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ส่วนในด้านการศึกษาได้ทรงประกาศตั้งโรงเรียนตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 ภายในมณฑลนครศรีธรรมราชถึง 291 โรง และจัดตั้งโรงเรียนเพาะปลูก โรงเรียนคัดสันดาน โรงเรียนวิกลจริต โรงเรียนฝึกหัดครู และโรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดและอำเภอที่สำคัญเพื่อรองรับการขยายตัวการศึกษาประถมศึกษา อันจะส่งผลให้พลเมืองมณฑลนครศรีธรรมราชมีคุณภาพมากขึ้น ในขณะเดียวกันสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ก็ได้พัฒนาเศรษฐกิจทั้งระบบที่ดินเพื่อการเกษตรและหลักวิชา

การเกษตรสมัยใหม่มาใช้ในมณฑลนครศรีธรรมราช รวมทั้งส่งเสริมพืชเศรษฐกิจใหม่ให้ราษฎรในมณฑลได้เพาะปลูก เช่น ยาสูบ ฝ้าย และยางพารา เป็นต้น ในด้านสังคม สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ทรงตระหนักถึงคุณค่าของศิลปและวัฒนธรรมเป็นอย่างดี เช่น โนรา หนังตะลุง เครื่องถม งานเทศกาลงานนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ ถึงกับส่งเสริมให้ชาวปักษ์ใต้ฝึกหัดโนราและหนังตะลุงเป็นอาชีพ และให้พูดภาษาปักษ์ใต้อยู่เสมอไม่ว่าจะอพยพโยกย้ายไปอยู่ที่ไหน

จากพระกรณียกิจของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นการแสดงออกให้เห็นถึงพระนโยบายและวิธีการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของพระองค์ในระยะเวลา 15 ปี (พ.ศ. 2453 – 2468) ได้เป็นอย่างดี ด้วยสามารถแก้ปัญหาและอุปสรรคการปกครองที่มีอยู่เดิมและเกิดขึ้นใหม่ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระนโยบายของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ที่ได้ทรงวางไว้ร่วมกันตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ไม่ว่าจะเป็นด้านความด้อยคุณภาพของข้าหลวงเทศาภิบาลและข้าราชการในมณฑล ปัญหาการตัดสินใจสั่งการในด้านการปกครอง ปัญหาความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรม หรือปัญหาความขัดแย้งกับกลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่า สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ก็ได้แสดงออกซึ่งพระปรีชาสามารถอย่างเต็มที่ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 (2457 – 2461) ดินแดนภาคใต้ทั้งหมดล่อแหลมต่อการยึดครองของอังกฤษอีกครั้งหนึ่ง แม้ว่าจะได้ยกเลิกอนุสนธิสัญญาลับ พ.ศ. 2440 ไปแล้วใน พ.ศ. 2452 ก็ตาม แต่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ก็ทรงแก้ไขสถานการณ์ให้คลี่คลายลงไปในทางดีในที่สุด

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

"การจำหน่ายยาประจำปี" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 4 แผ่นที่ 19 - 24 ตุลาคม - มีนาคม ร.ศ. 126

"กฎคำสั่งกำหนดอำนาจศาล" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 26 วันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2453

"การเปิดสถานที่คลังออมสิน" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 32 ภาค 2 วันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2458

"การประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 23 แผ่นที่ 129 วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2459

"การแสดงสินค้ากสิกรรมและพาณิชยการ ร.ศ. 129" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 28 ภาค 1 วันที่ 13 สิงหาคม ร.ศ. 130

"การสำรวจสำมโนครัว ร.ศ. 122" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 1 แผ่นที่ 1 - 6 เดือนเมษายน - กันยายน ร.ศ. 125

กุมุท จันทร์เรือง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านพัก ในกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528

"ข่าวราชการในกรมตำรวจภูธร" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 9 แผ่นที่ 49 วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 129

คเชนทรามาตย์, หลวง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านพักจังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2528

"ความเห็นมณฑลนครศรีธรรมราชเรื่องการปรับปรุงทางน้ำ ทางบก" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 4 แผ่นที่ 23 วันที่ 1 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 126

"ความเห็นกระทรวงมหาดไทยเรื่องกำหนดวันหยุดและเวลารับราชการ" <u>เทศาภิบาล</u> เล่ม 17 แผ่นที่ 99 วันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2456

จามตา ลิ้มตระกูล กิจการไปรษณีย์โทรเลขในประเทศไทย (พ.ศ. 2426 - 2466) วิทยานิพนธ์ อ.ม. มหาวิทยาลัยศิลปากร 2521, 167 หน้า

จันทร์ฉาย ภัคอธิคม ประวัติศาสตร์ไทย 1 มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2523, 296 หน้า

จิราภรณ์ สถาปนะวรรธนะ วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ปริญญานิพนธ์ วิทยาลัยการศึกษาประสานมิตร 2516, 264 หน้า

"แจ้งความกระทรวงคมนาคม แผนกกรมทาง" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 33 ภาค 1 วันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2459

"แจ้งความกระทรวงยุติธรรม" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 ภาค 1 วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2460

แจ้งความหอสมุดวชิรญาณ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 ภาค 1 วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2460

จดหมายเหตุ, ก ง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 47/4 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ วันที่ 14 มกราคม ร.ศ. 114

_______ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.49/6 กรมหลวงดำรงฯ ถึงพระยาสุขุมวินัยวินิต

_______ เอกสารรัชกาลที่ 5 พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาค 3 กรณีชายแดนต่าง ๆ

_______ เอกสารรัชกาลที่ 5 ยธ.5.5/27 กรมหลวงเทววงศ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 125

_______ เอกสารรัชกาลที่ 5 มธ.3/3 รายงานหลวงไปรษณีย์ธุรานุรักษ์ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 16 มิถุนายน ร.ศ. 117

_______ เอกสารรัชกาลที่ 5 ยธ.5/24 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยาสุขุมนัยวินิต วันที่ 17 กันยายน ร.ศ. 125

_______ เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/7 เรื่องจัดการเล่าเรียนตามมณฑลต่าง ๆ ร.ศ. 117

จดหมายเหตุ, กองกรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/33 พระรัตนมุนีออกไปจัดการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช วันที่ 9 พฤศจิกายน ร.ศ. 117

_______ เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.1/48 ราษฎรตำบลคลองกระบือ อำเภอปากพนัง นครศรีธรรมราช ป่วยตายด้วยสงสัยว่าหมอวางยาเบื่อ วันที่ 2 กันยายน - วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2462

_______ เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.2/55 เปลี่ยนแปลงห้องที่สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช วันที่ 28 สิงหาคม - วันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2466

_______ เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3/56 ดำรงราชานุภาพกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2458

_______ เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.15.1/9 ขุดคลองและทำทำนบในเมืองนครศรีธรรมราช วันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2453 - วันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2460

เฉลิมพลทิฆัมพร, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, พลตรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วังบางเขน เมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2528

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต เอกสารการเมืองการปกครองไทย ไทยวัฒนาพานิช 2518, 406 หน้า

ชื้น ศิลปบรรเลง, คุณหญิง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านพักในกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528

ณรงค์ นุ่นทอง การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยพระยาสุขุมนัยวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ. 2439 - 2449) ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 2520, 401 หน้า

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา ไทยรบพม่า คลังวิทยา 2505, 807 หน้า

_______ เทศาภิบาล พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอรรถกวีสุนทร (สงวน สทรัต) ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2503

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา อธิบายเรื่องพงศาวดารอันเป็นมูลเหตุจดหมายหลวงอุดมสมบัติ พิมพ์ในงานคุณหญิง บุญเกื้อ เบญจกาญจน์ วันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2515

______ ประวัติเจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) และเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) คุรุสภา 2514, 193 หน้า

ดำรัสดำรง เทวกุล, ม.จ. พระประวัติกรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช โสภณพิพรรฒธนากร 2472, 153 หน้า

ดี.จี.อี.ฮอลล์ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1 แปลโดยคุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ ไทยวัฒนาพานิช 2522, 592 หน้า

"ตั้งตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาล" เทศาภิบาล เล่ม 1 แผ่นที่ 5 วันที่ 1 สิงหาคม ร.ศ. 125

"ตั้งสภานายกกรรมการจัดการลูกเสือประจำภาค" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 35 ภาค 1 วันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2461

ถนัด อารีย์กุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านพัก จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2528

แถมสุข นุ่มนนท์ การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1900 - 1909 พิมพ์ถวายพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในโอกาสที่พระชนมายุ 80 พรรษาบริบูรณ์ วันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2514 สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2514

ทรงสุจริต นวรัตน์, ม.ร.ว. ประวัติศาสตร์ไทย ภาค 1 พิริยะ 2479

"ทำเนียบตำแหน่งข้าราชการมณฑล" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 28 ภาค 1 วันที่ 13 สิงหาคม ร.ศ. 130

นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น ประวัติการทูตไทย พระจันทร์ 2507, 64 หน้า

"บำรุงโรงเรียนมหาวชิราวุธ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 35 ภาค 1 วันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2461

"ประกาศเรื่องหนังสือในสัญญาว่าด้วยการส่งผู้ร้ายข้ามแดนระหว่างสยามกับอังกฤษ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 42 วันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2468

"ประกาศเปลี่ยนชื่อแขวง แคว้น และบ้าน" เทศาภิบาล เล่ม 4 แผ่นที่ 19 - 24 เดือนตุลาคม ถึงมีนาคม ร.ศ. 126

"ประกาศกำหนดอำนาจศาลทหารรักษาวังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 33 ภาค 1 วันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2459

"ประกาศกระทรวงคมนาคม แผนกรถไฟ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 35 ภาค 1 วันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2461

"ประกาศยกเลิกเก็บเงินอากรค่านาวิธีนาคู่โค" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 28 แผนกกฤษฎีกา วันที่ 21 พฤษภาคม ร.ศ. 130

"ประกาศให้ร่อนหาแร่ตามพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ. 2461" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 42 กฤษฎีกา วันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2468

"ประกาศกรมราชโลหกิจ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 28 ภาค 1 วันที่ 2 กรกฎาคม ร.ศ. 130

"ประกาศขยายอัตราค่าภาคหลวงดีบุกในมณฑลปักษ์ใต้และภูเก็ต" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 วันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2460

"ประกาศกระทรวงศึกษาธิการใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พระพุทธศักราช 2464" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 37 วันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2464

"ประกาศสถาปนาเลื่อนและตั้งสมณศักดิ์" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 42 วันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468

"ประกาศกระแสพระบรมราชโองการทรงมอบเงินรายได้จากการจดทะเบียนเรือเดื่อนแก่สุขาภิบาลเมืองสงขลาและนครศรีธรรมราช" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 40 กฤษฎีกา วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2460

"ปลูกไข้ทรพิษให้เป็นทาน" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 32 ภาค 2 จากวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2458 ถึงวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2458

"ปลูกไข้ทรพิษให้เป็นทาน" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 33 ภาค 1 จากวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2459 ถึงวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2459

"เปลี่ยนนามกองลูกเสือมณฑลนครศรีธรรมราช" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 35 ภาค 1 วันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2461

ผะอบ จึงแสงสถิตย์พร ปัญหาการขุดคอคอดกระ (พ.ศ. 2394 - 2482) วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2520, 437 หน้า อัดสำเนา

"ผู้ว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราชและนายอำเภอทุ่งสงเรี่ยรายเงินสร้างโรงพยาบาล" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 36 ภาค 2 วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2462

"พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราช" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 32 ภาค 1 วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2468

"พระราชบัญญัติประถมศึกษา พระพุทธศักราช 2464" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 37 กฤษฎีกา วันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2464

"พระราชทานสมณศักดิ์ตั้งสมณศักดิ์" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 31 ภาค 2 วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2457

พระราชครูวามเทพมุนี "พราหมณ์ในเมืองนครศรีธรรมราช" รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช กรุงสยามการพิมพ์ 2521, 629 หน้า

"พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยคำนามเด็ก พ.ศ. 2464" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 38 วันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2464

"พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศ์ศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้า" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 31 ภาค 2 วันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2457

"พิกัดอัตราค่าเครื่องมือจับสัตว์น้ำ พ.ศ. 2457" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 30 ภาค 1 วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2456

ไพฑูรย์ มีกุศล ประวัติศาสตร์ไทย 1 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม 2518, 261 หน้า อัดสำเนา

พลับพลึง มูลศิลป์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ถึงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. 2199 - 2246) ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 2519, 356 หน้า อัดสำเนา

มหาดไทย, กระทรวง ทำเนียบข้าราชการกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2458 บำรุงนุกูลกิจ 2456, 314 หน้า

"รายงานการประชุมเทศาภิบาล แผนกทหาร" เทศาภิบาล เล่ม 4 แผ่นที่ 19 - 24 ตุลาคม - มีนาคม ร.ศ. 126

"รายงานการประชุมเทศาภิบาล" เทศาภิบาล เล่ม 17 แผ่นที่ 99 วันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2457

"รายงานการประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล" เทศาภิบาล เล่ม 10 แผ่นที่ 98 วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 130

"รายงานคลังออมสินประจำพระพุทธศักราช 2457" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 30 ภาค 1 วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2456

"รายงานคลังออมสินประจำพระพุทธศักราช 2463" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 38 ภาค 2 วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2464

"รายงานการประชุมเทศาภิบาล" เทศาภิบาล เล่ม 10 วันที่ 24 กันยายน ร.ศ. 129

"ราษฎรร่วมมือกันขุดคลองให้เป็นสาธารณประโยชน์" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 39 ภาค 2 วันที่ 15 ธันวาคม ร.ศ. 131

รัตน์ เพชรจันทร ยางพารา มงคลการพิมพ์ 2514, 623 หน้า

"เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา และหัวเมืองแขก ทั้ง 7 เป็นมณฑลนครศรีธรรมราช" เทศาภิบาล เล่ม 13 แผ่นที่ 30 วันที่ 28 ตุลาคม ร.ศ. 115

"เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้เรียกที่ว่าการมณฑลว่า ศาลารัฐบาล ที่ว่าการเมืองว่า ศาลากลาง ที่ว่าการอำเภอว่าที่ว่าการ" เทศาภิบาล เล่ม 7 แผ่นที่ 37 วันที่ 11 เมษายน ร.ศ. 128

"เรื่องการเปลี่ยนชื่อ ยุบ รวมตำบล" เทศาภิบาล เล่ม 19 แผ่นที่ 108 วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2458

"เรื่องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่าเมืองเรียกว่าจังหวัด" เทศาภิบาล เล่ม 21 แผ่นที่ 122 วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2457

"เรื่องจ่ายเงินค่าพาหนะส่งข้าราชการ" เทศาภิบาล เล่ม 26 แผ่นที่ 139 วันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2461

"เรื่องตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านท้องที่ ที่ 11/926" เทศาภิบาล เล่ม 23 แผ่นที่ 129 วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2459

"เรื่องทำสามโนครัวหัวเมือง" เทศาภิบาล เล่ม 1 แผ่นที่ 1 วันที่ 9 ตุลาคม ร.ศ. 118

"เรื่องตั้งผู้สำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราช" เทศาภิบาล เล่ม 7 แผ่นที่ 27 วันที่ 1 มิถุนายน ร.ศ. 127

"เรื่องตั้งนายเนื่อยมหาดเล็กเป็นพระบริรักษ์ภูเบศร์" เทศาภิบาล เล่ม 7 แผ่นที่ 37 วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 128

"เรื่องพ่อค้าเมืองนครศรีธรรมราชสร้างเรือนพักให้ทหารรักษาวัง" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 38 ภาค 1 วันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2464

"เรื่องมีผู้จัดตั้งโรงเรียนพระธรรมวินัย" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 40 กฤษฎีกา วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2460

"เรื่องเจ้าคณะมณฑลออกจากตำแหน่งและย้ายตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด"
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 36 ภาค 2 วันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2462

"เรื่องอหิวาตกโรค" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 30 ภาค 2 วันที่ 8 มีนาคม
พ.ศ. 2456

"เรื่องการเก็บภาษีโรงเรือนในเขตสุขาภิบาล" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 30
ภาค 1 วันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456

"เรื่องพ่อค้าและราษฎรเรี่ยรายซื้อรถดับเพลิง" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 36
ภาค 2 วันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2462

"เรื่องเปิดโรงเรียนวรนารีเฉลิม" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 38 ภาค 1
วันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2464

"เรื่องออกเงินเรี่ยรายซื้อปืนให้กรมเสือป่ามณฑลนครศรีธรรมราช" ราชกิจจานุเบกษา
เล่ม 37 ภาค 2 วันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2463

"เรื่องจดทะเบียนห้างหุ้นส่วนสามัญ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 33 ภาค 2 วันที่
12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2459

"เรื่องบริจาคทรัพย์บำรุงการศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 27 ภาค 4 วันที่
19 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 129

"เรื่องมีผู้บริจาคทรัพย์บำรุงโรงเรียนการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช"
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 ภาค 1 วันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2460

"เรื่องมีผู้บริจาคเงินบำรุงการศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 ภาค 1
วันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2460

"เรื่องมีผู้บริจาคเงินบำรุงการศึกษา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 36 ภาค 2
วันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2462

"เรื่องจัดตั้งห้องสมุดประชาชนที่โรงเรียนมหาวชิราวุธ" ราชกิจจานุเบกษา
เล่ม 34 ภาค 2 วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2460

"เรื่องประทานสิ่งของแก่โรงเรียน" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 ภาค 1 วันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2460

"เรื่องแจ้งความสภากรรมการกลางจัดการลูกเสือ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 33 ภาค 1 วันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2459

"เรื่องตั้งกองอนุสภากาชาดมณฑลนครศรีธรรมราช" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 40 กฤษฎีกา วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2460

"เรื่องตั้งอุปราชมณฑลภาคตะวันตกและมณฑลปักษ์ใต้" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 33 ภาค 2 วันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2459

ลายพระหัตถ์สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุขถึงพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมเขตรมงคลพระธิดา พิมพ์ในงานพระเมรุพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมเขตรมงคล ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2500, 63 หน้า

วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช กรุงสยามการพิมพ์ 2521, 628 หน้า

______ ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช กรุงสยามการพิมพ์ 2525, [illegible] หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง ครบรอบ 72 ปี กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ 2507, 1133 หน้า

ศรีสหเทพ, พระยา จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. 116 เล่ม 2 คุรุสภา 2525

ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 32 เล่ม 19 คุรุสภา 2508, 259 หน้า

______ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 53 เล่ม [illegible] คุรุสภา 2511, 315 หน้า

______ ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 2 ก้าวหน้า 2506

ศิลปากร, กรม "ทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราช" รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช พิมพ์ในงานศพพลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชานุชิต (แย้ม ณ นคร) วันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2505, 253 หน้า

______ พงศาวดารเมืองสงขลา, พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช และพงศาวดารเมืองพัทลุง โสภณพิพรรฒธนากร 2476

______ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ คลังวิทยา 2505

______ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 ตอน 1 โอเดียนสโตร์ 2495, 576 หน้า

______ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหอสมุดแห่งชาติ

ศิลปากร, มหาวิทยาลัย เอกสารเรื่องเสือป่าในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และประมวลเรื่องเกี่ยวกับเสือป่า คุรุสภา 2513, 239 หน้า

"สักขี" (นามแฝง) จดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2458 หนังสือพิมพ์ไทย 2458, 398 หน้า

______ จดหมายเหตุระยะทางเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ พ.ศ. 2460 หนังสือพิมพ์ไทย 2460, 398 หน้า

สงบ ส่งเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยกรุงธนบุรีกับกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 2518, 313 หน้า

สืบแสง พรหมบุญ ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย แปลโดย กาญจนี ละอองศรี ไทยวัฒนาพานิช 2525, 193 หน้า

สมใจ ไพโรจน์ธีรรัชต์ บทบาทของประเทศมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ ค.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2517, 549 หน้า

"สัญญาระหว่างกรุงสยามกับกรุงอังกฤษ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 26 วันที่ 18 กรกฎาคม ร.ศ. 128

สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข ชีวิวัฒน์ คุรุสภา 2504, 187 หน้า

"ส่วนมณฑล แผนกมหาดไทย" เทศาภิบาล เล่ม 20 แผ่นที่ 114 วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2458

เสนานุวงศ์ภักดี, ขุน (พิตร ณ นคร) ประวัติ และงานของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ไทยวัฒนาพานิช 2513, 119 หน้า

หอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุเสด็จประพาสต่างประเทศในรัชกาลที่ 5 เสด็จเมืองสิงคโปร์ และเมืองบัตตาเวียครั้งแรกและเสด็จประพาสอินเดีย พ.ศ. 2414 โสภณพิพรรฒธนากร 2468, 76 หน้า

เหรียญ ศรีจันทร์, ร.ต. และเนตร พูนวิวัฒน์, ร.ต. กบฏ ร.ศ. 130 ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย 2517, 271 หน้า

อนุสรณ์มงคลการ, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, พันเอก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ชาลี ศิลปรัศมี เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วังละโว้ เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528

อมรครุฒารักษ์, จมื่น เสือป่าและลูกเสือในประวัติศาสตร์ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอน 1 คุรุสภา 2514, 238 หน้า

_______ กำเนิดนามสกุล เล่ม 1 คุรุสภา 2514, 312 หน้า

อัชชะฮีด อับดุลกอเดร เอาคะฮ อิสลามกับมุสลิม พิทักษ์การพิมพ์ 2528, 157 หน้า

Francis H. Giles "Analysis Van Vliet's Account of Siam," JSS. Vol. 30 : 1. p. 197 - 198.

ภาคผนวก ๑

1. Convention between Great Britain and Siam
2. สัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษใน พ.ศ. 2452
3. กฎคำสั่งกำหนดอำนาจศาล

(1) Convention
between
Great Britain and Siam
Undertaking on the part of Siam not to Alienate certain Siamese Territories or to Grant Special Facilities without the consent of Great Britain
Signed at Bangkok, April 6, 1890.

Her Britannic Majesty having communicated to His Majesty the King of Siam the two first Articles of the Declaration signed between the Governments of Great Britain and France on the 15th day of January, 1896, as giving evidence of England and France's joint solicitude for the security and stability of the Kingdom of Siam, His Majesty the King of Siam and Her Britannic Majesty, being desirous of making further provisions for securing the mutual interests of Siam and Great Britain, have agreed to conclude a Convention for this purpose, and have, therefore, named as their repective Plenipotentiaries, that is to say:

Her Majesty the Queen of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, Empress of India : William John Archer, Esquire, Her Majesty's Charge d'Affaires at Bangkok;

His Majesty the King of Siam : Kromaluang Devawongse Varoprakar, His Majesty's Minister for Foreign Affairs;

Who, after having communicated to each other their respective full powers, and found them to be in good and due form, have agreed upon and concluded the following Articles :-

ARTICLE I

His Majesty the King of Siam engages not to cede or alienate to any other Power any of His rights over any portion of the territories or islands lying to the south of Muong Bang Tapan.

ARTICLE II

Her Britannic Majesty engages on her part to support His Majesty the King of Siam in resisting any attempt by a third Power to acquire dominion or to establish its influence or protectorate in the territories or islands above mentioned.

ARTICLE III

Her Britannic Majesty having engaged by the preceding Article to support His Majesty the King of Siam in resisting any attempt by any third Power to acquire dominion or to establish influence or protectorate in any of the territories or islands above mentioned, His Majesty the King of Siam engages not to grant, cede or let any special privilege or advantage, whether as regards land or trade, within the above specified limits, either to the Government or to the subjects of a third Power without the written consent of the British Government, and Her Britannic Majesty engages to support His Majesty the King of Siam in the execution of this Article.

In witness whereof the above-named Plenipotentiaries have signed and sealed the present Convention, in duplicate, at Bangkok, on the 6th day of April, in the year 1897 of the Christian era.

(L.S.) W.J. ARCHER.

(L.S.) DEVAWONGSE.

(2) สัญญาในระหว่างกรุงสยามกับกรุงอังกฤษ
ลงชื่อกันที่กรุงเทพฯ ณ วันที่ 10 มีนาคม รัตนโกสินทร์ ศก 127
แลได้แลกเปลี่ยนรติฟิเกชันของสัญญานี้ ที่กรุงลอนดอน
วันที่ 9 กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก 128 มีความดังต่อไปนี้

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม กับสมเด็จพระเจ้ากรุงเครตบริเตน แลไอร์แลนด์ กับทั้งดินแดนอังกฤษทั้งหลายแลเป็นบรมราชาธิราชแห่งประเทศอินเดีย มีพระราชประสงค์ที่จะให้ความต่าง ๆ ซึ่งเกิดในระหว่างสองประเทศนี้เป็นอันแล้วเสร็จสิ้นไป จึงได้ตกลงกันทำหนังสือสัญญาขึ้นฉบับหนึ่ง แลได้ตั้งแต่งผู้มีอำนาจเต็มเพื่อประโยชน์การทำสัญญานี้ทั้งสองฝ่าย คือ

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามนั้น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ฝ่ายหนึ่ง

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษนั้น มิสเตอร์ ราลฟ์ แปชยิต อรรคราชทูตวิเศษแลผู้มีอำนาจเต็มฝ่ายอังกฤษ อีกฝ่ายหนึ่ง

ต่างได้รับหนังสือมอบอำนาจด้วยกันทั้งสองฝ่าย ที่ได้สอบสวนกันเห็นถูกต้องตามแบบอย่างดีแล้ว จึงได้พร้อมกันตกลงทำสัญญามีข้อความดังจะกล่าวต่อไปนี้

ข้อ 1. รัฐบาลสยามยอมโอนให้แก่รัฐบาลอังกฤษบรรดาอำนาจชอบธรรมฐานที่เป็นเจ้าเป็นใหญ่ปกครองป้องกันแลบังคับบัญชาอันมีอยู่เหนือเมืองกลันตัน เมืองตรังกานู เมืองไทรบุรี เมืองปลิศ และเกาะที่ใกล้เคียงเมืองเหล่านั้น แลเขตรแดนเมืองที่ว่ามานี้ได้มีกำหนดไว้ในหนังสือสัญญาว่าด้วยเขตร์แดนซึ่งติดท้ายสัญญานี้แล้ว

ใน

ข้อ 2. การโอนที่ว่ามาในข้อ 1 นั้น จะได้จัดให้สำเร็จภายในสามสิบวัน ตั้งแต่วันที่ได้รติไฟสัญญานี้แล้ว

ข้อ 3. กรรมการรวมกันกองหนึ่ง มีพนักงานพลนายทหารฝ่ายไทยแล อังกฤษ ซึ่งสองประเทศที่ทำสัญญานี้จะได้ตั้งขึ้นภายในหกเดือนตั้งแต่วันที่ได้รติไฟสัญญานี้แล้ว และจะให้ไปปักเขตรแดนที่ตกลงกันใหม่นี้ กรรมการนี้จะได้ลงมือปักปันในฤดูที่จะทำการได้ทันที และจะให้ทำการตามความที่กล่าวไว้ในสัญญาว่าด้วยเขตรแดนที่ติดท้ายหนังสือสัญญานี้

คนในบังคับฝ่ายสยามซึ่งมีสำนักอยู่ในดินแดนที่กล่าวไว้ ในข้อ 1 นั้น ถ้ามีความประสงค์จะคงเปนคนสังกัดชาติไทย ก็จะอนุญาตให้เปนได้ แต่ต้องไปตั้งสำนักอยู่ในอาณาเขตรสยามภายในเวลาหกเดือน ตั้งแต่วันที่ได้รติไฟสัญญานี้ แล ฝ่ายรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษยอมรับว่าคนเหล่านี้ จะคงเปนเจ้าของทรัพย์อันเคลื่อนที่ไม่ได้ซึ่งเขามีอยู่ในดินแดนที่กล่าวไว้ในข้อ 1 นั้น

อนึ่งได้เข้าใจกันทั้งสองฝ่ายตามอย่างตามธรรมเนียมการเปลี่ยนอำนาจปกครองบ้านเมือง ว่าบรรดาหนังสืออนุญาตสำหรับทำกิจการต่าง ๆ ในดินแดนที่กล่าวในข้อ 1 ซึ่งรัฐบาลสยามได้ให้เองฤาเห็นชอบในการที่ได้ให้แก่บุคคลฤาบริษัท แลรัฐบาลสยามถือว่ายังใช้ได้อยู่ในวันที่ลงชื่อในสัญญานี้นั้น ฝ่ายรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษจะยอมถือว่าหนังสืออนุญาตเหล่านั้นคงใช้ได้ต่อไปเหมือนกัน

ข้อ 4. รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษยอมรับว่า บรรดาหนี้สินของที่ดินแดนต่าง ๆ อันกล่าวในข้อ 1 ซึ่งเปนหนี้ต่อรัฐบาลสยามนั้น รัฐบาลของเฟดเดอเรเตดมาเลสเตตส์จะใช้แทนทั้งสิ้น

ข้อ 5 อำนาจศาลต่างประเทศฝ่ายสยาม ซึ่งได้ว่าไว้ในข้อ 8 ของหนังสือสัญญาลงวันจันทร์เดือนสิบขึ้นสองค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช 1245 ตรงกับวันที่ 3 กันยายน รัตนโกสินทรศก 102 คฤสตศักราช 1883 นั้น จะต้องใช้ตามสัญญาว่าด้วยอำนาจศาลที่ติดท้ายหนังสือสัญญานี้ทั่วไปแก่บรรดาคนในบังคับอังกฤษใน

กรุงสยามผู้ที่ได้จดบาญชีอยู่ในที่ว่าการกงสุลอังกฤษก่อนวันที่ทำหนังสือสัญญานี้

วิธีอำนาจศาลอย่างนี้จะเลิกไม่ใช้ต่อไป คือ ว่าจะเปลี่ยนอำนาจศาลต่างประเทศไปเป็นอำนาจศาลฝ่ายสยามตามระบิลเมือง เมื่อได้ประกาศใช้กฎหมายรวมลักษณะต่าง ๆ คือ กฎหมายลักษณอาญาโทษกฎหมายลักษณแพ่งแลการค้าขาย กฎหมายลักษณวิธีพิจารณาคดีแลกฎหมายลักษณพระธรรมนูญจัดตั้งศาล

บรรดาคนในบังคับอังกฤษในกรุงสยามนอกจากผู้ที่ว่ามาข้างต้นนี้แล้ว จะต้องอยู่ในอำนาจศาลฝ่ายสยามตามธรรมเนียมของบ้านเมือง แลตามความที่กล่าวไว้ในสัญญาว่าด้วยอำนาจศาล

ข้อ 6. คนในบังคับอังกฤษจะได้มีกรรมสิทธิ์เหมือนคนในพื้นเมืองตลอดทั่วกรุงสยาม คือ กรรมสิทธิ์ในการถือทรัพย์ที่ดิน กรรมสิทธิ์ในการที่จะอยู่ฤาจะเที่ยวไปแห่งใด ๆ ได้

คนเหล่านี้แลทรัพย์สมบัติของคนเหล่านี้ จะต้องเสียภาษีอากรแลส่วยฤาการเกณฑ์ใช้ราชการทุกอย่าง แต่ต้องเป็นภาษีอากรแลส่วยฤาการเกณฑ์ที่ไม่หนักยิ่งกว่าฤาไม่ผิดกันกับที่กฎหมายกำหนดฤาจะได้กำหนดให้ใช้สำหรับคนในบังคับสยาม และเป็นที่เข้าใจกันชัดเจนด้วยว่าความในหนังสือสัญญาน้อยลงวันที่ 20 กันยายน รัตนโกสินทรศก 119 คฤสตศักราช 1900 ซึ่งจำกัดภาษีที่ดินมิให้เก็บเกินกว่าอัตราภาษีสำหรับที่ดินเช่นเดียวกันในเมืองพม่าฝ่ายใต้นั้นเป็นอันยกเลิกเสียโดยหนังสือสัญญานี้

คนในบังคับอังกฤษในกรุงสยามนั้นจะให้ยกเว้นจากการเกณฑ์เป็นทหารบก ทหารเรือ และจะไม่ต้องเสียเงินซึ่งบังคับให้ใช้ฤาเงินค่าแรงแทนเกณฑ์การทหาร ฤาเงินช่วยในการทหาร

ข้อ 7. ข้อความทั้งปวงในหนังสือสัญญาใหญ่น้อยทั้งหลายที่มีอยู่แต่ก่อนในระหว่างกรุงอังกฤษกับกรุงสยาม ซึ่งไม่ได้แก้ไขไว้ในหนังสือสัญญานี้ต้องคงอยู่เต็มตามเดิม

ข้อ 8. หนังสือสัญญานี้จะต้องรติไฟภายในกำหนดสี่เดือนนับตั้งแต่วันที่ลงชื่อ

หนังสือสัญญานี้ ผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่ายได้ลงชื่อแลประทับตราไว้เป็นสำคัญ ได้เขียนอย่างละสองฉบับที่กรุงเทพมหานคร ณ วันที่ 10 มีนาคม รัตนโกสินทรศก 127 คฤสตศักราช 1909

ประทับตรา (เซ็น) เทวะวงษ์วโรประการ

ประทับตรา (เซ็น) ราลฟ์ แปชยิต

<u>ที่มา</u> "สัญญาในระหว่างกรุงสยามกับกรุงอังกฤษ" <u>ราชกิจจานุเบกษา</u> เล่ม 26 วันที่ 18 กรกฎาคม ร.ศ. 128 หน้า 701 – 705

(3) กฎคำสั่งกำหนดอำนาจศาล

ด้วยรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับรัฐบาลอังกฤษได้ตกลงทำสัญญากันลงวันที่ 10 มีนาคม ศก 127 คฤสตศักราช 1909 และหนังสือสัญญาฉบับนี้ได้แรติไฟแล้วในวันนี้ คือ วันที่ 9 กรกฎาคม ศก 128 คฤสตศักราช 1909 ในสัญญามีข้อความถึงการวิธีชำระความ ซึ่งศาลจะต้องพฤติตาม เพราะเหตุนั้นจึงได้ส่งสำเนามาให้เป็นสำคัญ

อนึ่งเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม ศก 128 คฤสตศักราช 1909 เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศแลมิสเตอร์เบคเก็ตผู้เป็นชาเยดาแฟของรัฐบาลอังกฤษได้ตกลงกำหนดศาลต่าง ๆ ที่จะให้เป็นศาลต่างประเทศ ที่จะมีอำนาจชำระความเกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษตามสัญญาที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ ที่มณฑลกรุงเทพฯ 2 ศาล ที่เชียงใหม่ศาลหนึ่ง ที่มณฑลนครศรีธรรมราชศาลหนึ่ง ที่มณฑลภูเก็ตศาลหนึ่ง แลให้เป็นน่าที่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมกำหนดว่าศาลต่างประเทศเหล่านี้จะอยู่ ณ เมืองแห่งใด เพราะเหตุนั้นจึงกำหนดดังนี้ คือ

1. ในมณฑลกรุงเทพฯ ให้ศาลต่างประเทศ ณ กรุงเทพฯ ชำระคดีที่ในสัญญาให้ศาลต่างประเทศชำระ แลให้มีศาลขึ้นอีกศาลหนึ่ง สำหรับชำระความมโนสาเร่ เช่น อย่างศาลโปริสภาได้ชำระความมาให้ตั้งอยู่ที่ศาลโปริสภา

2. ในมณฑลพายัพ ให้ศาลต่างประเทศที่ตั้งอยู่ในเมืองเชียงใหม่เดี๋ยวนี้เป็นศาลต่างประเทศสำหรับชำระคดี

3. ในมณฑลนครศรีธรรมราช ให้ศาลมณฑลนครศรีธรรมราชที่ตั้งอยู่ที่เมืองสงขลา เป็นศาลต่างประเทศสำหรับชำระคดี

4. ในมณฑลภูเก็ต ให้ศาลมณฑลภูเก็ตที่ตั้งอยู่ที่เมืองภูเก็ตเป็นศาลต่างประเทศสำหรับชำระคดี

ศาลต่างประเทศทั้งหลายนี้ ให้ใช้วิธีพิจารณาอย่างธรรมดา แลอำนาจของศาลต่างประเทศเหล่านี้ มีอำนาจคุ้มครองอาณาเขตรดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในสัญญาคำพูด

อนึ่งศาลธรรมดาในกระทรวงยุติธรรม ที่จะมีอำนาจชำระความอันเกี่ยวข้องกับคนสับเยกอังกฤษดังแจ้งอยู่ในสัญญานั้น คือ ศาลเหล่านี้

1. ให้ศาลคดีต่างประเทศ แลศาลที่นั่งที่ศาลโปริสภามีอำนาจคุ้มครองอาณาเขตร มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลกรุงเก่า มณฑลนครไชยศรี มณฑลราชบุรี มณฑลชุมพร มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก มณฑลเพ็ชรบูรณ์ มณฑลนครราชสีมา มณฑลอุดร มณฑลอิสาณ มณฑลปราจีนบุรี แลมณฑลจันทบุรี

2. ให้ศาลมณฑลพายัพ มีอำนาจคุ้มครองอาณาเขตรในมณฑลพายัพ

3. ให้ศาลมณฑลนครศรีธรรมราช มีอำนาจคุ้มครองอาณาเขตรมณฑลนครศรีธรรมราช แล มณฑลปัตตานี

4. ให้ศาลมณฑลภูเก็ต มีอำนาจคุ้มครองอาณาเขตรในมณฑลภูเก็ต

วันที่ 9 กรกฎาคม ร.ศ. 128

(ลงพระนาม) รพีพัฒนศักดิ์

เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

ที่มา "กฎคำสั่งกำหนดอำนาจศาล" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 26 วันที่ 18 กรกฎาคม ร.ศ. 128 หน้า 719 – 721

การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชภายใต้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร
กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ (พ.ศ. 2453 - 2468)

บทคัดย่อ

ของ

ชาลี ศิลปรัศมี

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
กุมภาพันธ์ 2529

ภาคใต้ของประเทศไทยอันเป็นส่วนที่อยู่ตอนเหนือรัฐมลายูของอังกฤษ ประกอบด้วยรัฐที่เคยเป็นอิสระมาก่อน ประมาณกลางคริสตศตวรรษที่ 19 รัฐเหล่านี้ตกอยู่ใต้อิทธิพลทางการเมืองของไทย แต่ระยะทางอันห่างไกลระหว่างกรุงเทพกับหัวเมืองเหล่านี้เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้กรุงเทพไม่สามารถควบคุมดูแลบ้านเมืองเหล่านี้ให้ทั่วถึงอย่างมีประสิทธิภาพได้ จึงเป็นผลให้มีความขัดแย้งกันเองภายในรัฐเหล่านี้ และความแตกต่างทั้งด้านวัฒนธรรมและเชื้อชาติระหว่างหัวเมืองปักษ์ใต้กับกรุงเทพ ก็เป็นสาเหตุที่ทำให้เจ้าเมืองท้องถิ่นกระด้างกระเดื่องต่อการปกครองของราชธานี สถานการณ์ภายในดังกล่าวเป็นเหตุชักจูงให้อังกฤษหาโอกาสแทรกแซงเพื่อจะขยายอิทธิพลของตน

การที่อังกฤษแสดงท่าทีคุกคามดินแดนปักษ์ใต้ของไทย เป็นแรงจูงใจประการหนึ่งที่กระตุ้นให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงจัดหัวเมืองเหล่านี้ขึ้นเป็นมณฑลใน พ.ศ. 2439 ให้ชื่อว่า มณฑลนครศรีธรรมราช พระราชประสงค์ที่ทรงแสดงออกเป็นทางการในการจัดหัวเมืองปักษ์ใต้ให้เป็นมณฑลก็เพื่อจัดบ้านเมืองให้เป็นระเบียบเรียบร้อย แต่พระราชประสงค์อันแท้จริงก็เพื่อเตรียมตัวเผชิญการคุกคามใด ๆ ที่อาจจะมีมาจากอังกฤษ พระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) และพระยาชลบุรานุรักษ์ (เจริญ จารุจินดา) ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชคนที่ 1 และที่ 2 ตามลำดับ ข้าหลวงเทศาภิบาลทั้ง 2 ท่าน ได้ปฏิบัติภารกิจบรรลุผลสำเร็จตามพระบรมราโชบายในการปกครองตามที่ได้รับมอบหมายหลายประการ แต่ก็ยังมีปัญหาอีกหลายประการที่รอคอยการแก้ไข

ปัญหาที่สำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่งก็คือ การที่กลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่าในหัวเมืองเหล่านี้ไม่ยอมรับข้าหลวงเทศาภิบาลสามัญชนที่ส่งไปจากกรุงเทพ ปัญหานี้เป็นปัญหาละเอียดอ่อนจะแก้ไขได้ก็ด้วยวิธีการทางด้านจิตวิทยาการปกครองเท่านั้น เนื่องจากพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นคือ การทำให้ดินแดนปักษ์ใต้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรอย่างแท้จริง และการเตรียมตัวเผชิญการคุกคามจากอังกฤษ

ซึ่งจำต้องแสวงหาบุคคลผู้มีลักษณะพิเศษเหมาะสมกับสถานการณ์ไปเป็นข้าหลวงมณฑลนครศรีธรรมราช บุคคลดังกล่าวจะต้องสามารถทำให้สมาชิกตระกูลเจ้าเดิมในท้องถิ่นเคารพ และต้องสามารถตัดสินใจในปัญหาเกี่ยวกับอังกฤษได้ด้วยตนเอง คุณสมบัติดังกล่าวมีอยู่ครบถ้วนในองค์สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสพบุรีราเมศวร์ ดังนั้นพระองค์จึงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2439 และพระองค์ได้ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลและต่อมาในฐานะอุปราชของมณฑลปักษ์ใต้รวมเวลา 15 ปี

ในการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสพบุรีราเมศวร์พระองค์ทรงสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่มีในมณฑล เช่น พระองค์ทรงสามารถลดความขัดแย้งทางวัฒนธรรมระหว่างชาวปักษ์ใต้กับชาวกรุงเทพลงได้ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นเจ้านายชั้นสูง พระองค์จึงสามารถทำให้กลุ่มอำนาจเจ้าเมืองเก่าในหัวเมืองปักษ์ใต้ยอมรับผู้ปกครองที่แต่งตั้งไปจากกรุงเทพโดยไม่มีการท้าทายอำนาจดังในสมัยของข้าหลวงเทศาภิบาล 2 คนก่อน นอกจากนั้นพระองค์ก็ได้สร้างความเจริญให้แก่มณฑลด้วยการปรับปรุงคุณภาพของข้าราชการในมณฑลให้มีประสิทธิภาพในการทำงาน, พัฒนาระบบการสื่อสาร, สร้างถนนและทางรถไฟ, ตลอดทั้งจัดตั้งโรงเรียนระดับต่าง ๆ ฯลฯ

เราอาจสรุปได้ว่า สมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนสพบุรีราเมศวร์ทรงสามารถทำให้ชาวปักษ์ใต้มีความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรไทย

MONTHON NAGARA SRIDHAMARAJA UNDER THE RULE OF HIS ROYAL HIGHNESS PRINCE YUGALA DHIKHAMBHALA, THE PRINCE OF LOPBURI (B.E. 2453 - 2468)

AN ABSTRACT

BY

CHALI SILPARASMI

Presented in partial fulfillment of the requirements

for the Master of Education degree

at Srinakharinwirot University

February 1986

The Southern part of Thailand north of British Malaya was composed of many previously independent petty states. In the mid-nineteenth century these states were drawn into Thai politicalsphrere of influence. However, the distance between Bangkok and the southern region was the major obstacle for Bangkok to Exercise an effective control over the area. Internal conflicts within the region prevailed and cultural and ethnic difference between the southern region and the contral Thai caused some of the local leaders in the south to be persistently rebellious to Bangkok rule. Such a situation invited British interference.

British covertly aggressive gesture toward the southern region of the Thai Kingdom prompted King Chulalongkorn to Organize these troublesome southern states into an administrative area in B.E. 2439, and called it Monthon Nakornsithammarat. The ostensible purpose of the King for this creation was to tidy up his own house. However, the motive behind it was to prepare Thailand for an effective encounter with any possible encroachments that might come from the British. Phraya Sukhumnaiwinit had been appointed the first governor to the monthon, and Phraya Cholburanurak succeded him as the second. These two governors had accomplished some of the administrative goals they were commissioned to perform Problems, however, still remained.

One of the major administrative problems a governor faced was the feeling of alienation members of the local ruling houses had

against Bangkok appointed governors. This problem was a delicate are. Since the King's ultimate goal was to make this region are integral part of the Kingdom, as well as to fend off any probable encroachments that the British might instigate, the Thai government needed a unique character to govern this monton. Such a governor must be able to command respect from the members of the local ruling houses and to ingeniously deal with the British at the same time. Prince Yugala Dhikhambhala, the Prince of Lopburi, was well-equipped with such qualifications and was thus the logical choice for the position. He was appointed on February 1, 1910 the third governor to Monthon Nakornsithammarat. His tenure there, first as the governor, later as the viceroy, lasted for 15 years.

During his tenure, Prince Yugala Dhikhambhala managed to solve various problem with had plagued the monthon. He was able to compromise the cultural conflicts between the central Thai and the south. As the high ranking prince himself, he quelled jealously and disrespect members of the local ruling families had against previous Bangkok-oppointed governors. He also bettered the conditions of the monthon in many areas. Reorganizing the civil service to its effectiveness, modernizing the tele-communication system, constructive highways and improving the railroad system, as well setting up schools were among his major contributions to the monthom.

One may conclude that Prince Ugala Dhikhambhala made the southerners feel they were constituents of the Thai Kingdom.